

Samenwerkende bibliothecarissen en technische innovaties

Anton Bossers

Samenwerkende bibliothecarissen en technische innovaties

Pica van 1969 tot 2002

Anton Bossers

Samenwerkende bibliothecarissen
en technische innovaties

**Samenwerkende bibliothecarissen
en technische innovaties
Pica van 1969 tot 2002**

Anton Bossers

OCLC PICA Leiden 2005

© 2005 OCLC PICA en A. Bossers

ISBN: 90-70311-79-8

Omslagontwerp: Evergreen, Maarssen

Omslagfoto: Rob Koopman

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Inleiding	9
Het begin	11
Het onderzoeksproject (1969-1975)	21
Orde op zaken (1976-1979)	31
Opbouw en uitbouw, verbreding en verdieping (1979-1985)	43
De turbulente tussenperiode (1986-1990)	57
Naar de gebruikers en... naar Duitsland (1991-1997)	69
Op het web... en naar Frankrijk (1997-1999)	87
Pica en OCLC (1999-2002)	93
Nawoord	99
Jaartallen	101
Bibliografie	107
Dank	111

Voorwoord

Een boekje dat uitkomt in 2005, maar gaat over de periode 1969-2002. Daarbij stel je jezelf meteen vragen over wat daarachter zit. Heeft de schrijver er erg lang over gedaan? Waarom betreft die periode geen rond aantal jaren? Of is er iets dat die periode heel erg bijzonder maakt? Hoewel geen van die redenen specifiek aan de orde is, ligt dat bijzondere toch het dichtst bij de motieven waarom wij dit boekje nu uitgeven.

In 2002 sloot Pica een succesvol tijdperk af en begonnen we aan een volgende fase, met doelstellingen als marktgerichtheid, professionalisering en internationalisering. Die koersaanpassing verliep zoals je dat bij schepen ziet gebeuren. Het roer gaat om, maar aanvankelijk gebeurt er niets. Vervolgens zie je langzaam de steven wenden, en steeds sneller draait daarna het schip naar een andere horizon. En dan ineens raken het oude doel en het oorspronkelijke achterland vergeten.

Zo vergaat het OCLC PICA op dit moment ook. Na de samensmelting van Pica met OCLC Europe in 2002 hebben we met de acquisitie dit jaar van Sisis Informationssysteme en Fretwell-Downing Informatics Group, alsmede van een meerderheidsbelang in Strata Preservation, er in de laatste tijd ongeveer tweehonderd nieuwe medewerkers bij gekregen. Ze werken niet alleen meer vanuit Nederland, Groot-Brittannië en Frankrijk, want nu zijn er ook kantoren in Duitsland, Zwitserland, Australië en de Verenigde Staten. Opeens zijn we wereldwijd aanwezig.

Inmiddels een meerderheid binnen onze organisatie heeft dus weinig of geen band met onze geschiedenis en onze wortels. Terwijl die geschiedenis van samenwerking met en dienstbaarheid aan de bibliotheken juist belangrijk blijft voor hoe we verder willen met onze organisatie. Om dat niet te vergeten, is het nu dus de hoogste tijd deze geschiedenis vast te leggen. Daarom nu dit boekje, waarvan we een voor u wellicht bekende oud-medewerker hebben gevraagd het samen te stellen. Ik wens u veel leesplezier.

Rein van Charldorp
Leiden, december 2005

Inleiding

Op 22 december 1969 wordt in Nederland het Samenwerkingsverband Koninklijke Bibliotheek en Universiteitsbibliotheken Pica opgericht door de directeuren van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en vijf universiteitsbibliotheken (Groningen, Nijmegen, Vrije Universiteit Amsterdam, Utrecht en Leiden; de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam sloot zich enkele maanden later aan). Het is de bedoeling om onderzoek te doen naar de wijze waarop de computer kan worden ingezet bij de uitvoering van allerlei werkzaamheden in de wetenschappelijke bibliotheek: het Project voor gelntegreerde Catalogus Automatisering, of naar de toenmalige en latere mode bij automatisering minder verkrampd in het Engels: Project for Integrated Catalogue Automation (Pica).

Bij de oprichting wordt met een schuin oog gekeken naar de Ohio State University in Columbus, Ohio, Verenigde Staten. Daar was in 1967 F.G. Kilgour begonnen met een activiteit waarbij hem min of meer hetzelfde doel voor ogen stond: een gezamenlijke catalogus opbouwen met behulp van een computer voor 48 hiertoe samenwerkende wetenschappelijke bibliotheken in de staat Ohio. Dit werd het Ohio Computer Library Center en een aantal jaren later: het Online Computer Library Center (OCLC). OCLC verhuist later van Columbus naar Dublin, Ohio.

Er is vanzelfsprekend geen sprake van dat een groep Nederlandse bibliothecarissen de Amerikaanse bedenkensels klakkeloos zou overnemen, hoeveel waardering en vooral ontzag men ook heeft voor de resultaten die OCLC in hoog tempo behaalde. Daarvoor is de afstand te groot: Nederland hanteert andere regels voor de catalogisering, heeft een andere bibliotheekcultuur, andere organisatievormen van de bibliotheek en zo verder. Zelfs binnen Europa zal nog jaren worden gevochten voor het behoud van de Nederlandse ij (als één karakter in plaats van twee; in latere jaren is dit probleem ten nadele van de Nederlandse afwijking geruisloos met de komst van de geautomatiseerde tekstverwerkers verdwenen). Pica wil iets vergelijkbaars realiseren, maar dan aan de Nederlandse omstandigheden aangepast. Bovendien – en dat is veel belangrijker – gaan de idealen in Nederland verder: niet alleen de catalogus moet worden geautomatiseerd, maar alle administratieve handelingen in de bibliotheek. Het moet een ‘total library system’ worden. Deze idealistische aanpak van het onderzoek zal het afleggen tegen de praktische aanpak van OCLC. Medio jaren zeventig zal bij de heropzet van Pica dit idealisme plaatsmaken voor een vergelijkbare pragmatiek, waarbij opnieuw naar OCLC gekeken wordt. Dan komt binnen betrekkelijk korte tijd ook het succes voor Pica.

Vanaf het begin is er regelmatig contact geweest tussen OCLC en Pica. Vaak is het informeel en louter informatief. Maar zo nu en dan zijn de betrekkingen ook strikt zakelijk. De eerste overeenkomst die OCLC buiten de Verenigde Staten sluit, betreft de inkoop van maximaal 750.000 titelbeschrijvingen uit de WorldCat-databank (het werden er circa 400.000) in 1978 door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag ten behoeve van de op dat moment negen in Pica samenwerkende bibliotheken. Maar naast samenwerking zijn de contacten soms ook regelrecht concurrerend, zoals op het eind van de jaren negentig, wanneer Pica in Frankrijk wordt geïntroduceerd en daarmee OCLC grotendeels uit die regio doet verdwijnen. Uiteindelijk heeft het jarenlang om elkaar heen lopen en van elkaar weglopen geleid tot een huwelijk: vanaf 1999 is gefaseerd het meerderheidsbelang in Pica overgedragen aan OCLC. In 2002 wordt Pica OCLC PICA, waarna de integratie van Pica en OCLC Europe, de Europese verkoopafdeling van OCLC in Birmingham, Engeland, een feit is.

De geschiedenis van OCLC PICA is de geschiedenis van Pica in Nederland en Europa én de geschiedenis van OCLC Europe als verkoopafdeling van OCLC Inc. te Dublin, Ohio, eerst voor alleen Europa, maar later ook voor het Midden-Oosten en Zuidelijk Afrika. Hier wordt niet de geschiedenis geschreven van OCLC. In de geschiedenis van Pica wordt op gepaste momenten de geschiedenis van de Europese afdeling van OCLC ingevlochten.

De geschiedenis van Pica is bibliotheekgeschiedenis. Pica is uit zijn markt, de bibliotheken, voortgekomen en kan nog steeds gekarakteriseerd worden via zijn hoofdtaak: Pica werkt voor zijn bibliotheken en de organisaties waarvan die bibliotheken deel uitmaken. Pica werkt niet primair voor financiers of aandeelhouders, en ook niet voor de verkoop van hardware. Hetzelfde geldt voor OCLC. Noch Pica noch de bibliotheken staan geïsoleerd in de maatschappij. Uit de geschiedenis van Pica zijn dan ook conclusies te trekken over algemeen maatschappelijke ontwikkelingen gedurende de afgelopen ruime kwart eeuw, die vaak mede beïnvloed zijn door automatisering: internationalisering, globalisering, amerikanisering. In zoverre kan dit stukje bibliotheekgeschiedenis exemplarisch zijn voor algemene ontwikkelingen in de samenleving.

De auteur van deze geschiedenis was gedurende lange tijd (1976 tot 2002) bij Pica betrokken. Dat kan voordelen hebben, maar ook nadelen. Geprobeerd is met een gepaste distantie naar de feiten en gebeurtenissen uit het verleden te kijken zonder daarbij de kennis van binnenuit te verwaarlozen.

Het begin

Al geruime tijd vóór 1969 ontstaat een wereldwijde discussie over de informatiemaatschappij. Deze discussie heeft een politieke achtergrond. De conclusie van deze discussie is uiteindelijk dat geaccepteerd wordt dat de overheid zich beleidsmatig en financieel moet gaan bemoeien met de (documentaire) informatieverzorging. Tegen deze achtergrond wordt in 1969 Pica opgericht.

Noodzaak tot coördinatie van informatieverzorging: het Weinberg-rapport

Tijdens het presidentschap van John F. Kennedy (1961-1963) bereikt de koude oorlog een hoogtepunt. In 1961 heeft de Amerikaanse poging om het regime van Fidel Castro in Cuba omver te werpen niet het gewenste resultaat gehad. De Sovjet-Unie onderneemt nu acties tegen West-Berlijn en bouwt de Berlijnse muur. Kennedy bezoekt demonstratief West-Berlijn met de befaamde uitspraak: "Ich bin ein Berliner". De Sovjet-Unie probeert tevergeefs raketten te plaatsen op Cuba om de Verenigde Staten onder schot te krijgen. Wereldwijd wordt de dreiging van een grote nucleaire oorlog gevoeld. Kennedy komt met de sovjetpartijleider Nikita Chroesjtsjov overeen de spanning te deëscaleren en tot een geleidelijk vredesbeleid te komen. In Vietnam begint zich tegelijkertijd een nieuw spanningsveld te ontwikkelen tussen Oost en West, dat in 1965 tot een volledig geëscaleerde oorlog zal leiden.

Tegen de achtergrond van de koude oorlog moet in deze periode ook de wedloop tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie worden begrepen om op alle gebieden van de ruimtevaart de eerste te zijn. Het is juist dit speerpunt in de ontwikkeling van techniek en wetenschap dat grote zorgen baart. Steeds weer worden de Verenigde Staten – en dus het westen – afgetroefd. Vanaf de eerste lancering van de kunstmaan Spoetnik in 1957 is de Sovjet-Unie telkens een stapje voor geweest: achtereenvolgens wordt het eerste levende wezen, het hondje Laika, de ruimte ingestuurd, landt de eerste sovjetsonde op de maan, neemt de Sovjet-Unie de eerste foto's van de achterkant van de maan, en maakt de Rus Joeri Gagarin in 1961 de eerste bemande ruimtevlucht. Pas in 1969 zal de landing van de eerste mens op de maan, Neil Armstrong, deze systematische achterstand voorgoed tot het verleden laten behoren.

De voorsprong van de Sovjet-Unie op het gebied van wetenschap en techniek, zoals bij de ruimtevaart bleek, zou op den duur ook wel eens kunnen leiden tot een beslissende voorsprong op militair gebied. In de Verenigde Staten komt men tot het inzicht dat wetenschappelijke en technische kennis onvoldoende gecoördineerd ten algemene bate beschikbaar is. Alle benodigde Russische wetenschappelijke informatie is in de Verenigde

Hoofdstuktitels uit het Weinberg-rapport (1963)

Het Weinberg-rapport heeft uitzonderlijk grote invloed gehad op de organisatie van de wetenschappelijke informatieverzorging en op de (financiële) bemoeienis van de nationale overheden met de coördinatie van de informatieverzorging. Het zou niet verbazen, als de inhoudelijke vorm van het rapport deze bemoeienis aanzienlijk heeft bevorderd. De hoofdstuktitels klinken als onbetwistbare commando's. Hier volgt een aantal:

Suggestions: The Technical Community

- Authors Must Accept More Responsibility for Information Retrieval.
- Unnecessary Publication Should Be Eliminated.
- American Technical Books Must Be Improved.
- The Technical Community Should Give Higher Status to the Reviewer.
- Modern Psychological Insights Into Communication Should be Exploited.
- Our Scientists and Engineers Must Express Themselves Clearly.
- The Technique of Handling Information Must Be Widely Taught.
- The Technical Documentalist Must Be Recognized and Supported.
- New Switching Methods Must Be Explored and Exploited.
- Centralized Depositories Are an Attractive Possibility.
- More and Better Specialized Information Centers Are Needed.
- Mechanization Can Become Important But Not All-Important.
- Citation Indexing Should Be Useful.
- The Importance of Compatibility.
- Non-Government Technical Publication Will Require Government Support.

Suggestions: The Government Agencies

The internal Information System:

- What is Useless Must Be Kept Out.
- What is Useful Must Be Located and Kept.
- Technical Reviews of Report Literature Will Help.
- The Agency Depositories Should Be Document Wholesalers.
- Agencies Must Become Information-Minded.
- Interagency Cooperation Is Necessary.
- Government-Wide Information Clearinghouses Are Needed

The Relation Between Government and Non-Government Information Systems:

- Agencies Must Accept Broad Responsibilities.
- Communication Is a Continuing Problem.

Staten wel aanwezig, maar niet toegankelijk. Er wordt althans onvoldoende kennis van genomen evenals van de resultaten van het onderzoek van collega-wetenschappers. Gevoelen worden op de grote inspanningen in de Sovjet-Unie en sommige Oost-Europese landen op het gebied van de wetenschappelijke en technische documentatie: alleen al in een centraal instituut VINITI te Moskou zijn tweeduizend academici in vaste dienst en 20.000 medewerkers als parttime medewerker werkzaam, zal de werkgroep-Böttcher in Nederland in 1968 verzuchten.

Vanuit dit besef geeft president Kennedy op 10 januari 1963 een verklaring uit, waarin hij aankondigt dat een grote inspanning dient te worden verricht om tot coördinatie van de wetenschappelijke en technische informatie te komen. Uitzonderlijk belangrijk hierbij is zijn standpunt dat de overheid zich met dit informatiebeleid nadrukkelijk politiek en financieel moet bemoeien. Hij stelt een adviescommissie in onder voorzitterschap van Alvin M. Weinberg om dit beleid uit te werken. De commissie brengt binnen enkele maanden een rapport uit: *Science, government, and information: the responsibilities of the technical community and the government in the transfer of information* (1963). Er nu op terugkijkend lijkt de belangrijkste conclusie een open deur: wetenschappelijke informatieverwerking moet worden onderworpen aan gecoördineerde samenwerking tussen alle betrokken personen, groepen, sectoren, instellingen en organen, terwijl een sturende rol aan de nationale overheid wordt toebedeeld. De overheid dient beleid te maken op het gebied van de wetenschappelijke informatieverzorging. Onderzoekers en wetenschappers moeten zich bewust zijn van het belang van informatie: "The working scientist must therefore share many of the burdens that have traditionally been carried by the professional documentalist". Dit advies zal binnen de bibliotheek- en informatiewereld een grote schok veroorzaken en leiden tot wereldwijde discussie en activiteit. Ook in Nederland. Voor een goed begrip van de ontwikkelingen hier te lande is het goed in het achterhoofd te houden dat de commissie-Weinberg over wetenschap spreekt in de zin van 'science', wat gezien de bovenbeschreven context voor de hand ligt. Aandacht voor het belang van de informatieverzorging op het gebied van de humaniora was niet aan de orde.

De werkgroep-Böttcher in Nederland (1967-1968)

In Nederland pakt vrijwel ogenblikkelijk de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen de inzichten van het Weinberg-rapport op. De overheid wordt in 1966 geadviseerd om tot een gelijksoortige gecoördineerde aanpak van de informatieproblematiek over te gaan en deze coördinatie op te dragen aan een bij de Akademie ondergebracht adviesorgaan. Ook andere organisaties dringen op vergelijkbare maatregelen aan. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschap besluit in 1967 daarom tot instelling van een werkgroep Verspreiding Wetenschappelijke en Technische Informatie onder voorzitterschap van C.J.F. Böttcher, de voorzitter van de Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid. De werkgroep-Böttcher krijgt de opdracht de overheid te adviseren

De cataloguskamer in de Koninklijke Bibliotheek aan het Lange Voorhout in Den Haag begin jaren 80.

over het oplossen van wat 'de informatiecrisis' was gaan heten. De leden komen vooral uit de hoek van de technische informatieverzorging. Vanuit het wetenschappelijke bibliotheekwezen is naast de bibliothecaris van de Technische Hogeschool Delft C. Reedijk, de bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, lid van de werkgroep. De facto vertegenwoordigt zowel de Koninklijke Bibliotheek als zijn bibliothecaris de humaniorakant van de wetenschappelijke informatie. Namens het ministerie wordt een sinds kort in dienst gekomen ambtenaar als secretaris aan de werkgroep toegevoegd: B.S. Han. Zowel Reedijk als Han is van grote betekenis geweest voor de oprichting en ontwikkeling van Pica gedurende de eerste decennia van zijn bestaan. Het is symbolisch dat na de pensionering van Han bij het ministerie in 1992 de met de werkgroep-Böttcher begonnen directe overheidsbemoediging, naar de aanbeveling van het Weinberg-rapport, ook weer tot een einde kwam en iedereen 'op afstand' werd gezet.

De werkgroep komt razend snel (binnen zes maanden!) met een rapport: *Beleid en organisatie ten aanzien van de wetenschappelijke en technische informatie in Nederland (1968)*. Dit tempo symboliseert voortreffelijk het advies dat de overheid op korte termijn met grootscheepse maatregelen moet komen. Haast is geboden. Nederland is hard bezig achterop te raken in vergelijking met de Verenigde Staten, Engeland, Duitsland en andere landen: “Thans zijn daar dan ook de bedragen die door de overheid ter beschikking worden gesteld voor de organisatie van de informatieverzorging, de verbetering van informatietechnieken en voor onderzoek op het gebied van de informatieoverdracht van een geheel andere orde van grootte dan nog maar enige jaren geleden het geval was”.

Voorgesteld wordt de financieringsstroom te laten begeleiden door een centraal orgaan ter bevordering van de verzorging van wetenschappelijke en technische informatie. Koos het Weinberg-rapport voor een tussenweg tussen volledig decentraal en volledig centraal georganiseerde informatie-uitwisseling, de werkgroep-Böttcher is duidelijk centralistisch. Dit advies heeft geleid tot de reorganisatie van het Nederlands Instituut voor Informatie, Documentatie en Registratuur (NIDER) in de oprichting van het Nederlands Orgaan voor de Bevordering van de Informatieverzorging in Nederland (NOBIN) in 1971, dat vanaf dat moment verantwoordelijk zal worden voor de geldstromen vanuit de overheid op het gebied van de informatieverzorging en daarmee voor de financiering van de door Pica uitgevoerde onderzoeken.

Zowel de voorgestane centralistische aanpak als het zware accent op de technisch-wetenschappelijke documentatie leidt tot terughoudendheid bij de universiteitsbibliotheken. De universiteitsbibliotheken waren algemeen wetenschappelijk georiënteerd met grote accenten op de humaniora. De huidige technische universiteiten bestonden nog niet (Twente) of werden hogescholen genoemd (Delft, Eindhoven). Ook de huidige landbouw-universiteit in Wageningen was een hogeschool. Juist in dit deel van het wetenschappelijke bibliotheekwezen bestonden nauwe connecties en in ieder geval sterke affiniteit met technische documentatie zoals ook beoefend in het bedrijfsleven. Met name in deze hoek was het NIDER sterk verankerd. Deze impliciete scheiding binnen het wetenschappelijke bibliotheekwezen van dat moment geeft aan de Koninklijke Bibliotheek en de toenmalige universiteitsbibliotheken de ruimte voor een eigen weg, los van het beoogde centralistische beleid. In Tilburg en Rotterdam waren verder nog economische hogescholen; evenals de in 1966 in Rotterdam opgerichte Medische Faculteit stonden deze instellingen toen nog enigszins aan de zijlijn van het landelijke overleg.

Wetenschappelijke bibliotheken in de jaren zestig van de vorige eeuw

In het midden van de jaren zestig zijn de bibliotheken enigszins van hun omgeving geïsoleerde, op zichzelf staande instellingen. De bemoeienis van bijvoorbeeld sommige universiteitsbesturen met de universiteitsbibliotheek is zelfs marginaal te noemen en be-

Vóór en na Pica: 1969-2005

Th.Verbeek, hoogleraar in de geschiedenis van de nieuwere wijsbegeerte aan de Universiteit van Utrecht, bespreekt in 2005 een boek over het Nederlands Cartesianisme, dat ruim vijftig jaar eerder, in 1954, is gepubliceerd.

“Het materiaal is bovendien verspreid over een groot aantal bibliotheken – vooral de jonge onderzoeker, die zich via het internet onbelemmerd toegang verschaft tot catalogi van bibliotheken over de gehele wereld, kan zich nauwelijks de condities voorstellen waaronder vroeger gewerkt moest worden [...].

De waarde van ‘Nederlands Cartesianisme’ lag lange tijd, onder andere, in het feit dat de auteur van veel zeldzame boeken zowel de titel als de vindplaats gaf. Dat belang moet inmiddels gerelativeerd worden, nu via Pica de catalogi van vrijwel alle Nederlandse openbare bibliotheken geraadpleegd kunnen worden.”

(Uit: Theo Verbeek. *Nederlands Cartesianisme:Thijssen-Schoute en haar voorgangers*. In: *Leven na Descartes*. Hilversum, 2005. p. 9-16; citaat op p. 12-13).

perkte zich tot de benoeming van de bibliothecaris en de vaststelling van het jaarlijkse budget. De interne bibliotheekorganisatie is erg op de bedrijfsvoering gericht, terwijl de beschikbare personeelscapaciteit voor publieksdiensten ver achterblijft. De bibliotheek heeft de uitstraling dat, als men zijn zaakjes bedrijfsmatig nu maar goed op orde heeft, het publiek zelf zijn weg wel kan vinden in de schatten die zijn opgeslagen. Een passieve opstelling naar de klant, die zeker niet met deze term mocht worden aangeduid.

Een aantal bibliothecarissen is zich er terdege van bewust dat hier verandering in moet komen. Zij voorzien dat de al begonnen stormachtige ontwikkelingen op allerlei gebied ook aan bibliotheken niet voorbij zullen gaan. Er is een brede laag leidinggevend in de verschillende sectoren die wat wil met de bibliotheek en die daarbij persoonlijk en inhoudelijk betrokken is. Deze generatie zal later het verwijt krijgen te weinig manager te zijn geweest. Dat neemt niet weg, dat zij aan hun betrokkenheid op twee bijzondere manieren uitdrukking heeft gegeven. Deze bibliothecarissen publiceren in 1967 gezamenlijk een boek *Nederlandse bibliotheekproblemen*, dat op heldere wijze op alle terreinen van het vak ingaat op de stand van zaken en waarbij steeds een gemotiveerde inventarisatie wordt gegeven van de problemen die om een oplossing vragen.

In de Nederlandse bibliotheekgeschiedenis is zoiets eerder of later niet voorgekomen. Het boek is een succes, want het wordt in 1970 nog eens ongewijzigd herdrukt. Deze inventarisatie valt samen met de publicatie door de Rijkscommissie van Advies inzake het Bibliotheekwezen van een beleidsplan op lange termijn voor de wetenschappelijke

bibliotheken in Nederland. Van dit adviesorgaan voor de overheid is Reedijk qualitate qua voorzitter en zijn de meeste universiteitsbibliothecarissen lid. In het rapport *De Wetenschappelijke Bibliotheken in Nederland (1969)* wordt een programma met actieplan gepresenteerd. Ook dit gebeurt voor het eerst. Impliciet sluit het programma aan bij het boek over de Nederlandse bibliotheekproblemen. Overigens moet dit beleidsplan ook enigszins gerelativeerd worden: het was óók een testament, omdat op eigen voorstel de Rijkscommissie werd opgeheven om te worden vervangen door de Bibliotheekraad. De bibliothecarissen verwachtten dat deze nieuwe constructie een krachtiger impuls aan het overheidsbeleid kon geven dan de Rijkscommissie.

De initiator van Pica, A.L. van Wesemael.

Veel meer dan in de context van de centralistisch denkende en wetenschappelijk-technisch georiënteerde werkgroep-Böttcher voelen deze bibliothecarissen zich thuis in de Rijkscommissie en diens opvolger, de Bibliotheekraad. De herkomst van de roep om informatisering vanuit vooral de techniek en de noodzaak concurrerend te moeten zijn ten opzichte van Russische technologische ontwikkelingen maken dat zowel bij Weinberg als bij Böttcher nogal eens neerbuigend naar de ‘humanities’ gekeken wordt. Voor ‘zulke’ bibliotheken hebben de ontwikkelingen met computertechnologie geen prioriteit. De latere Pica-bibliothecarissen krijgen daarop iets van: “bekijken jullie het dan maar, wij doen zelf wel iets”.

In tegenstelling tot de werkgroep-Böttcher wordt binnen de Rijkscommissie niet naar een centralistisch aangestuurde oplossing gestreefd. De discussies binnen de ‘eigen’ kring leiden voor enkele humanioragerichte bibliothecarissen tot Pica als oplossing voor de automatiseringsproblematiek. Ook Pica is later centralisme verweten, vooral door de universiteitsbibliotheken van Utrecht en Amsterdam. Dit centralisme was een ander dan de werkgroep-Böttcher voor ogen stond: doe niet alles zelf, maar doe centraal wat beter centraal kan gebeuren en doe decentraal wat beter decentraal kan gebeuren. Maar doe het wel onder eigen besluitvorming en binnen de eigen autonomie van de instellingen.

Op weg naar de oprichting van Pica

In 1965 was een befaamd boek verschenen van de Amerikaan J.C.R. Licklider over *Libraries of the future*. Hij voorspelde dat met de introductie van de computer in de bibli-

otheken het boek vervangen zou worden door digitaal opgeslagen informatie. De Leidse universiteitsbibliothecaris J.R. de Groot ziet de noodzaak tot automatisering scherp, maar nuanceert de zijns inziens eenzijdige toekomstvisie van profeten zoals Licklider in zijn bijdrage aan *Nederlandse Bibliotheekproblemen* (1967): “Zullen deze technieken leiden tot geheel nieuwe concepties van bibliotheken, die met de huidige weinig meer gemeen hebben en die wellicht niet meer gebaseerd zijn op het boek als medium van kennisoverdracht? Waarschijnlijker lijkt mij dat althans bij de oudere bibliotheken met een vaak gedurende eeuwen opgebouwd bezit het boek een fundamentele rol zal blijven vervullen naast de door de techniek gestimuleerde ontsluitingsmethoden. In ieder geval zullen onze wetenschappelijke bibliotheken tegenover de immense perspectieven van de automatisering niet afwachtend kunnen staan, zij zullen door actieve deelname moeten meedenken en meedoen. Het hoeft geen betoog dat deze participatie niet individueel kan geschieden. De problemen van de automatisering zijn daarvoor te gecompliceerd. Er zal een gemeenschappelijke research moeten komen, hetgeen eens te meer de noodzaak van een nationaal beleid onderstreept.”

De toekomstige bibliotheek wordt een hybride tussen het oude en het nieuwe; de nieuwe bibliotheek komt tot stand in samenwerking; de nieuwe bibliotheek komt niet tot stand zonder een substantiële rol van de overheid. Hier herkent men de opvatting van de bibliothecarissen met humaniora-achtergrond, die Pica zullen gaan oprichten.

De geesten zijn rijp voor automatisering. De bibliothecarissen zijn zich bewust van de grote veranderingen die zullen komen. De onderbibliothecaris van de Utrechtse universiteitsbibliotheek, A.L. van Wesemael, ontpopt zich als de enthousiaste woordvoerder van de Pica-benadering. Hij heeft binnen de universiteitsbibliotheek van Utrecht carrière gemaakt van medewerker van de catalogiseerafdeling tot afdelingshoofd en daarna tot onderbibliothecaris. Als inhoudelijk vakspecialist op directieniveau heeft hij binnen zijn bibliotheek de ruimte gekregen zich verder te ontwikkelen. De Koninklijke Bibliotheek steunt hem door hem namens Nederland af te vaardigen naar internationale organisaties op bibliotheekgebied waar zijn kennis van pas komt. Zo was hij nauw betrokken bij de totstandkoming van de zogenaamde *Paris Principles* in 1961, waarin vastgelegd werd hoe titelbeschrijvingen in een bibliotheek via de kaartcatalogus (en men ging er van uit later ook via de computercatalogus) voor de gebruiker terugvindbaar moeten worden gemaakt. Ook stond hij namens Nederland aan de wieg van het systeem van de International Standard Book Description (ISBD), dat tot op heden aangeeft hoe de titelbeschrijving in zijn verschillende onderdelen is samengesteld. De kracht van ISBD bestaat erin dat, hoewel uitgevonden in een tijd dat men nog nauwelijks weet wat te doen met een computer, de onderliggende strikte logica eenvoudig aan te passen is aan de nieuwe situatie, wanneer men daarvan wel kennis heeft opgedaan. Met de kennis van zaken van dat moment zijn zowel de *Paris Principles* als ISBD instrumenten die de internationale samenwerking tussen

bibliotheken een inhoudelijk draagvlak hebben gegeven, waarop later de computertechnologie de rest kon doen. Idealistisch wordt deze ontwikkeling in die tijd het streven naar Universal Bibliographic Control genoemd.

In Nederland zijn intussen de zogenoemde 'abstracting and indexing services' begonnen hun documentaire apparaten voor hun literatuurdiensten samen te stellen met behulp van de computer. Internationaal vooraanstaand op het gebied van de medische informatievoorziening op dat moment is Excerpta Medica. In het begin van 1968 komt Van Wesemael in contact met de directeur van Excerpta Medica, P.J. Vinken, en zijn dochteronderneming Infonet, een computerservicebureau. Dit bureau had ook de automatisering van Brinkman's Catalogus op zich genomen, dat in de jaren tachtig zal overgaan in de Nederlandse Bibliografie. Een uitgebreide gedachtewisseling tussen Van Wesemael en Vinken leidt tot de ontwikkeling van de basisconceptie van Pica.

In juni 1968 wordt een informele werkgroep opgericht onder leiding van Van Wesemael met medewerkers van de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheken van Amsterdam, Groningen, Leiden en Utrecht en een aantal medewerkers van Infonet. In april 1969 heeft deze werkgroep een eerste specificatie gereed van het 'total library concept', waarbij de automatisering van de catalogus centraal staat. Nadat deze specificatie eerst besproken is met de bibliothecarissen van de betrokken instellingen, wordt die in mei 1969 ook besproken met directie en medewerkers van bibliotheken van de Vrije Universiteit Amsterdam en de Katholieke Universiteit Nijmegen, waardoor alle toenmalige universiteitsbibliotheken bij de oprichting van Pica betrokken zijn. Dat de Vrije Universiteit en de universiteitsbibliotheek Nijmegen pas in een later stadium bij de plannen betrokken werden, heeft te maken met de aparte financieringsstructuur van deze bijzondere, op religieuze grondslag gebaseerde universiteiten. Zij waren niet zo rechtstreeks van overheidsfinanciering afhankelijk als de rijksuniversiteiten en de Koninklijke Bibliotheek.

Nog in juni 1969 besluit het ministerie van Onderwijs en Wetenschap, op advies van de werkgroep-Böttcher, een voorlopige subsidie te verlenen voor een onderzoek in afwachting van een definitieve regeling. Daartoe wordt op 22 december 1969 door de betrokken bibliotheken de samenwerking formeel bekrachtigd met dien verstande dat de Universiteit van Amsterdam zich pas op 12 februari 1970 hierbij aansluit.

Het onderzoeksproject

In de periode 1969-1975 is Pica een samenwerkingsverband van een aantal wetenschappelijke bibliotheken met als doel een onderzoek te doen naar de aanpak van de automatisering van de catalogus en in het verlengde daarvan van alle andere procedures in de bibliotheek. Hierbij wordt gekeken naar oclc. Het project krijgt met veel complicerende omstandigheden te maken. Het onderzoek wordt in 1975 afgesloten met een Plan op Korte Termijn, dat een doorstart van Pica in 1976 mogelijk maakt.

Oprichting van het Samenwerkingsverband

Op 22 december 1969 wordt formeel het Samenwerkingsverband Koninklijke Bibliotheek en Universiteitsbibliotheken Pica opgericht met als doel “samen te werken bij het onderzoek naar de toepassingsmogelijkheden van geautomatiseerde catalogussystemen in wetenschappelijke bibliotheken en in verband daarmee van de automatisering van andere bibliotheekprocedures.”

Het project krijgt de naam Pica: Project voor geïntegreerde CatalogusAutomatisering of Project for Integrated Catalogue Automation. De naam geeft precies aan wat men voor ogen had. De samenwerkende bibliotheken willen een totaalsysteem ('total library system') maken, waarin alle bibliotheekprocedures geautomatiseerd worden, zowel vanuit het oogpunt van de bibliotheekmedewerker als van de bibliotheekgebruiker in samenhang op basis van 'shared cataloguing' (dat wil zeggen: in coöperatief verband catalogiseren). Net zo min als van een chip had men toentertijd al van netwerkconcepten gehoord.

De discussie tussen de bibliotheken gaat dan ook vooral over een centrale of een decentrale aanpak. Dat wil zeggen dat het voor een aantal bibliotheken vanzelfsprekend is dat snellere resultaten kunnen worden behaald, wanneer de bibliotheek zelf een computer aanschafte en de automatisering voor de eigen bibliotheek aanpakt met alles onder eigen controle en in eigen beheer. Hoe men dan later tot een eventuele landelijke centrale catalogus kan komen, wordt als een probleem van de toekomst beschouwd. Ook vinden niet alle bibliotheken dit hun probleem, maar dat van de drie Centrale Catalogushouders, de Koninklijke Bibliotheek en de bibliotheken van Delft en Wageningen. Op basis van vrijwillige toezendingen van cataloguskaartjes door de bibliotheken onderhouden deze drie bibliotheken respectievelijk algemene, technische en landbouwwetenschappelijke centrale catalogi op grond waarvan zij op een voor die tijd behoorlijk efficiënte wijze interbibliothecair leenverkeer organiseerden. De decentraal georiënteerde bibliotheken zijn van mening dat men vanuit de eigen computer titels aan de centrale catalogi kan blij-

ven aanleveren. Die moeten dan maar zien hoe dat tot één geheel wordt samengevoegd. Tegenover deze decentrale aanpak is het voor een aantal andere bibliotheken net zo vanzelfsprekend dat de automatisering in samenwerking met een aantal, liefst zoveel mogelijk gelijksoortige, bibliotheken moet worden ondernomen. Hier neemt men de te voorziene moeilijkheden van samenwerking voor lief, omdat men naast enorme kostenbesparing (niet ieder voor zich en voor eigen rekening) ook veronderstelt dat op termijn inhoudelijk meerwaarde kan worden bereikt. Opslag van titels in één centraal bestand zal op den duur 'automatisch' ook tot een landelijke centrale catalogus kunnen leiden. Dit centralisme wijkt overigens af van het door de werkgroep-Böttcher voorgestane centralisme, waarbij men vanuit een centraal overheidsorgaan de automatisering van bovenaf wil aansturen en afdwingen. De Pica-bibliotheken zijn gevoelig voor elke aantasting van de autonomie van de universiteiten en kiezen voor een centralisme waar en voor zover dat op vrijwillige basis verstandig lijkt. Zij zijn in tegenstelling tot de voorstanders van de volledig decentrale aanpak bereid in te leveren, zolang daar een vorm van eigen zeggenschap tegenover staat.

De inrichting en organisatie van het Samenwerkingsverband

Het bestuur van Pica wordt gevormd door een Stuurgroep bestaande uit de directeuren van de bibliotheken, die het samenwerkingsverband hebben opgericht. Voorzitter wordt D. Grosheide (bibliothecaris van de Universiteit Utrecht), die in de voorafgaande periode zijn onderbibliothecaris A.L. van Wesemael als internationaal erkend catalogusexpert ruimhartig de gelegenheid had geboden zijn futuristische en originele ideeën te ontwikkelen. De bibliothecaris van de Universiteit Leiden, J.R. de Groot, wordt vice-voorzitter en de bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek, C. Reedijk, secretaris. Overige leden zijn W.R.H. Koops (bibliothecaris van de Rijksuniversiteit Groningen), G.G.A.M. Pijnenborg (bibliothecaris van de Katholieke Universiteit Nijmegen) en J. Stellingwerff (bibliothecaris van de Vrije Universiteit Amsterdam). De directeur van elke nieuwe deelnemende grote wetenschappelijke bibliotheek zal lid van de Stuurgroep worden. Verlaat men het samenwerkingsverband, dan vervalt vanzelfsprekend het lidmaatschap van de Stuurgroep.

De uitvoering van het project ligt in handen van de Werkgroep Pica, die bestaat uit de hoofden van de catalogusafdelingen van de deelnemende bibliotheken, aangevuld met enkele vakspecialisten uit die bibliotheken. Van Wesemael is voorzitter van de Werkgroep. Automatiseringsdeskundigheid wordt extern ingekocht, vooral bij het al eerder genoemde Infonet B.V. te Amsterdam. Enkele medewerkers van Infonet nemen enthousiast deel aan de activiteiten van de Werkgroep. Onder verantwoordelijkheid van de Werkgroep worden er 'hulpwerkgroepen' ingesteld op gespecialiseerde deelterreinen zoals onderwerpsontsluiting en thesaurusbouw. De vergaderingen zijn in principe besloten: men beperkt de deelname tot vertegenwoordigers van de Koninklijke Bibliotheek en de toenmalige universiteitsbibliotheken onder het argument dat men verzekerd wil zijn van een

discussie tussen een groep vakmensen die dezelfde benadering van de meeste bibliotheekproblemen heeft. Men sluit de hogescholen dus 'vooralsnog' buiten. In 1971 en 1972 wordt met hen overlegd over een eventueel 'gemeenschappelijk inzicht' in de mogelijkheden die Pica voor deze instellingen in de toekomst zal kunnen bieden.

Complicaties

Het onderzoeksproject is in zijn streven naar een totaaloplossing ambitieus. Het krijgt dan ook al spoedig te maken met een aantal vertragende problemen. De deelnemers doen hun onderzoek naast hun gewone dagtaak; de relatie met commerciële firma's eist veel tijd en aandacht op aan contractuele besprekingen, terwijl belangrijke knowhow niet in eigen kring beschikbaar komt. Idealisme en enthousiasme krijgen de overhand boven realisme en doelgerichte resultaten.

De bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam heeft zich wat aarzelend bij de samenwerkingsovereenkomst aangesloten. De achtergrond van het onderzoek kan op instemming rekenen: men ondervindt immers dezelfde problemen als de andere universiteitsbibliotheken. Waar de Amsterdamse bibliotheek echter niet in gelooft, is het idealistische streven om alles ineens aan te pakken binnen een 'total library concept'. Men is voor een praktische aanpak, waarbij gebruik wordt gemaakt van beschikbare faciliteiten. Voor allerlei experimenten op basis van in hun ogen wilde ideeën voelt men niets. Men hoopt dat binnen het samenwerkingsverband aanhang voor dit pragmatische standpunt gevonden kan worden, maar al spoedig wordt duidelijk dat dit er niet in zit. Er ontstaat een 'incompatibilité d'humeurs' tussen de belangrijkste vertegenwoordigers in de Werkgroep aan beide zijden.

In 1972 besluit de bibliotheek zich daarop terug te trekken en zijn eigen weg te gaan. Men kiest voor een volledig decentrale aanpak en ontwikkelt een eigen catalogiseersysteem op basis van beschikbare IBM-technologie en zelf ontwikkelde software, waarbij de databank wordt gevuld met titelbeschrijvingen, die men betreft van de Library of Congress, of die men zelf toevoegt. De relatie tussen Pica en de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam zal tot de tweede helft van de jaren tachtig uiterst stroef blijven.

Eind 1972 leiden interne moeilijkheden bij het computerservicebureau Infonet ertoe, dat praktisch alle bij het Pica-project betrokken deskundigen deze firma verlaten. Zij richten een eigen, nieuw bedrijf Arsycom op. Dit plaatst Pica voor grote moeilijkheden. Pica is terecht van mening dat men een contractuele relatie met een bedrijf niet kan verbreken omdat medewerkers zijn vertrokken, zolang dit bedrijf toezegt het contract na te zullen komen. Aan de andere kant blijkt de afhankelijkheid van de bij de weggelopen medewerkers beschikbare kennis te groot. Men kan eenvoudig niet verder zonder een relatie met Arsycom aan te gaan. Complicerend hierbij zijn ook nog eens de vriendschapsbanden die

tussen de projectdeelnemers en de voormalige Infonet-medewerkers waren ontstaan. Na overleg met de landsadvocaat wordt per 1 januari 1973 de relatie met Infonet voor de verdere ontwikkeling en realisering van het Pica-systeem verbroken. In overleg met NOBIN wordt daarbij één uitzondering gemaakt: het testprogramma dat op basis van het gedane voorwerk tot dat moment was vastgesteld, zal nog door Infonet worden uitgevoerd. Een relatie met Arsycom wordt formeel niet aangegaan tijdens het onderzoeksproject. Hiervan zal pas sprake zijn bij de doorstart van Pica in 1976 na de afronding van het onderzoek.

De rol van NOBIN en de plannen van de Commissie Bibliografisch Onderzoek

Tegelijkertijd speelt zich rond de Koninklijke Bibliotheek een geheel andere kwestie af, die ook rechtstreeks met Pica te maken heeft. Sinds het midden van de jaren zestig is de Koninklijke Bibliotheek zeer actief met voorstellen aan de minister van Onderwijs en Wetenschap om ook in Nederland te komen tot een Wettelijk Depot bij de Koninklijke Bibliotheek, waaraan uitgevers van Nederlandse of Nederlandstalige publicaties verplicht een of meer exemplaren van hun uitgaven moeten afstaan. Deze wettelijke inleveringsplicht van publicaties moet dienen tot de vervaardiging van een Nederlandse Bibliografie, waarbij op zijn minst samengewerkt dient te worden met *Brinkman's Cumulatieve Catalogus van Boeken, uitgegeven in Nederland en Vlaanderen en in de Nederlandse taal elders*. In 1970 stelt de minister een brede Studiecommissie Wettelijk Depot in, die hem in 1971 en 1972 in twee rapporten adviseert. Op basis van het tweede rapport wordt in 1974 door de minister de Commissie Bibliografisch Onderzoek ingesteld om de inhoudelijke onderzoeksvoorstellen van de studiecommissie uit te werken. Hier is sprake van het bewust traineren van de voortgang door het ministerie, omdat men daar problemen heeft met het wettelijke karakter van de voorstellen.

De Commissie Bibliografisch Onderzoek krijgt via NOBIN een budget van 500.000 gulden voor zijn onderzoek. De invloed van NOBIN op het onderzoek wordt nog vergroot door de benoeming van zijn adjunct-directeur tot adviseur. Geheel in de stijl van de werkgroep-Böttcher wordt in het onderzoek aangestuurd op een centralistische oplossing, waarbij de Koninklijke Bibliotheek zoals eerder gezegd zich onvoldoende thuis voelt. Binnen de plannen gaat men zo ver dat feitelijk ook de doelstellingen van het in moeilijkheden verkerende Pica worden ondergebracht binnen het centralistische modelplaatje. Het streven naar goed doorwrochte plannen voor de lange termijn wordt doorkruist door kortetermijnoplossingen die de Koninklijke Bibliotheek nodig vindt om de problemen van de dag op te lossen. De Koninklijke Bibliotheek is dan het traineren moe geworden en neemt tegelijk met de instelling van de Commissie Bibliografisch Onderzoek het initiatief een Depot van Nederlandse Publicaties te starten op vrijwillige basis en in overleg met de uitgevers. Deze lijn heeft uiteindelijk de instemming van de minister van Onderwijs en Wetenschap gekregen en wordt tot de dag van vandaag gevolgd.

De grondgedachten van Pica 1971-1975

In 1971 worden de grondgedachten van Pica vastgelegd; in 1975 worden deze grondgedachten, bij de afsluiting van het onderzoeksproject, nog eens formeel bevestigd.

Redenen voor automatisering

- De niet evenredige toename van personeel ten opzichte van de toename der werkzaamheden;
- Enorme toename van personeelskosten in verhouding tot afnemende c.q. nauwelijks toenemende kosten van hardware;
- De toegangssystemen tot het bibliotheekbezit nemen toe in omvang en worden te gecompliceerd voor manuele bewerking;
- Er kan gebruikgemaakt worden van titelbeschrijvingen die door anderen werden vervaardigd en die in machineleesbare vorm relatief goedkoop beschikbaar zijn;
- De titelbeschrijving kan, als basisgegeven eenmalig ingevoerd, voor diverse bibliotheekprocedures worden gebruikt;

Redenen voor samenwerking op het gebied van automatisering

- Veel werk, dat nu in de meeste bibliotheken steeds opnieuw gebeurt, behoeft nog slechts op één plaats te geschieden;
- Verbetering en versnelling van het interbibliothecair leenverkeer;

Redenen voor een online systeem

- Directe beschikbaarheid;
- Via een geprogrammeerde instructie kan een dialoog tussen gebruiker en de terminal als 'teaching machine' worden gebruikt, waardoor de gebruiker sneller en zekerder naar de gewenste informatie wordt geleid.

In deze context wordt het voor ieder definitief duidelijk dat de Koninklijke Bibliotheek in tegenstelling tot de werkgroep-Böttcher voorstander is van coöperatieve benaderingen van de informatieproblematiek. Tussen NOBIN en de Koninklijke Bibliotheek is het nooit goed gekomen, en eerlijkheidshalve: het is nooit echt goed geweest. Achter de Koninklijke Bibliotheek gingen de universiteitsbibliotheken en dus ook Pica schuil, achter NOBIN de technisch-wetenschappelijke informatiewereld. Rond 1975 beginnen de geruchten dat NOBIN alweer zal worden opgeheven. Het is blijkbaar ook op ander terrein niet het succes geworden, dat de ontwerpers voor ogen heeft gestaan. Toch duurt het nog ruim tien jaar totdat het wordt omgevormd tot het Nederlands Bureau voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging (NBBi).

Financiering en verantwoording

Het onderzoeksproject wordt voor het overgrote deel op voorstel van de werkgroep-Böttcher bekostigd uit subsidies, die aanvankelijk direct door het ministerie van Onderwijs

en Wetenschappen worden verstrekt en vanaf 1972, na de oprichting van NOBIN, via deze organisatie. Uit de subsidie worden uitsluitend de kosten betaald die Pica aan het computerservicebureau Infonet verschuldigd is. Van 1969 tot en met 1974 loopt dit op tot een totaal van fl. 1.864.426,87.

Een tweede bron van inkomsten vormen vanaf 1971 de bijdragen van de deelnemende bibliotheken afzonderlijk. Op het eind van het project is dit in totaal fl. 340.419,85. Niet zichtbaar verrekend zijn de kosten die de bibliotheken gemaakt hebben in menskracht die aan het project beschikbaar wordt gesteld en die in het eindrapport van het project geschat wordt op een mensjaar per instelling. Tegen de toen geldende salariskosten moet een mensjaar op fl. 60.000 inclusief bijkomende kosten gewaardeerd worden.

Terugkijkend moet geconstateerd worden, dat het project veel geld heeft gekost. Hier ligt de oorsprong van de tegenwerping dat Pica 'duur' is. Het is niet alleen maar jaloezie van instellingen die niet gesubsidieerd werden. Bij de beoordeling achteraf dient men er wel rekening mee te houden, dat in deze periode op velerlei niveaus onvoldoende inzicht bestond in wat 'de computer' moest kosten. De verantwoording van de kosten en de controle daarop was dan ook niet best. Maar een zekere mildheid in de beoordeling is gerechtvaardigd: de minister van Onderwijs en Wetenschap wist toch ook niet veel meer dan dat de overheid veel geld moest investeren? En veel zinnige voorstellen om het gereserveerde geld te besteden kreeg hij niet!

De resultaten van het onderzoek

Het onderzoek, dat met alle strubbelingen in deze periode is uitgevoerd, heeft tot resultaat gehad dat ondanks de afhankelijkheid van externe technische kennis in de bibliotheken toch ruim ervaring wordt opgedaan met wat men wel en niet van automatisering kan verwachten. Zowel de computer als het verschijnsel van een online toegankelijke databank is nieuw. In de instructies is nog te zien hoe onbekend men was met technologie die nu voor een kind normaal is ("Na het intoetsen van een letter gaat de pointer automatisch één plaats naar rechts" of "Wanneer de pointer wordt geplaatst onder een positie waar een a staat en de lettertoets met een b wordt aangeslagen, wordt de a door een b vervangen").

Bij het opdoen van al deze eerste ervaringen met computers zijn achteraf gezien ongetwijfeld veel fouten gemaakt. Toch zijn een paar resultaten van deze periode later van grote betekenis gebleven voor Pica. Door de grote inhoudelijke aandacht voor regelgeving bij de titelbeschrijving en de samenhang met de ontwikkeling in internationale gremia van nieuwe catalogiseerprincipes (*Paris Principles*), nieuwe catalogiseerstandaards (ISBD) en catalogiseerformaten (het Amerikaanse MARC-formaat liep voorop, maar was nog lang niet vastgesteld) werd een basis gelegd die later van grote betekenis zou zijn bij de eerste

resultaten. Het Pica-formaat werd in deze periode opgesteld. Uiteindelijk is het grootste resultaat van bestuurlijke aard geweest. De bibliothecarissen van de Stuurgroep gaan beseffen, dat een totaal andere aanpak essentieel is voor enig resultaat. Er zal een concreet, praktisch uitvoerbaar, gefaseerd plan van aanpak nodig zijn, dat uitgevoerd dient te worden door een professionele centrale organisatie. Volledige afhankelijkheid van overheidssubsidie is niet gewenst, omdat de eigen betrokkenheid ook in financiële bijdragen tot uiting dient te komen.

oCLC ontwikkelt een praktische dienst

In de Verenigde Staten was de grondlegger van het huidige oCLC (Online Computer Library Center), F.G. Kilgour, in 1967 begonnen met de ontwikkeling van een succesvolle dienstverlening voor 48 samenwerkende wetenschappelijke bibliotheken in de staat Ohio. Er wordt gebruikgemaakt van een centraal computersysteem en een centrale databank met titelbeschrijvingen om nieuwe aanwinsten (boeken en tijdschriften) te catalogiseren. Deze manier van catalogiseren, waarbij de titelbeschrijver gebruik kan maken van titelbeschrijvingen die anderen al in de centrale databank hebben ingebracht, heeft als voordeel dat een belangrijke efficiëntieverbetering in het catalogiseerproces ontstaat. Dit wordt 'shared cataloguing' genoemd.

Het Plan op Korte Termijn

Om na alle vertragingen het project weer vlot te trekken gaat Van Wesemael met enkele leden van de Werkgroep in 1974 naar oCLC in de Verenigde Staten. Tijdens dit bezoek wordt kennisgemaakt met het systeem van 'shared cataloguing' en het voeden van de databank met magneetbanden met titels van de Library of Congress om door ontlending van titels van goede kwaliteit het catalogiseren te bespoedigen. Daarom wordt in 1975 ook bij Pica besloten tot een vergelijkbare aanpak via een Plan op Korte Termijn.

Het is de bedoeling om enkele onderdelen van het project, die snel tot resultaat moeten kunnen leiden, te operationaliseren. De kern is dat men een online toegankelijke databank wil creëren die evenals oCLC de mogelijkheid biedt om voor de deelnemende bibliotheken cataloguskaartjes te produceren volgens de opgestelde Nederlandse eisen. De databank moet de basis vormen voor wat 'een operationeel Pica-systeem' werd genoemd. Het is uitdrukkelijk de bedoeling deze eerste faciliteit uit eigen middelen te financieren en geen beroep te doen op overheidsfinanciering. Het onderzoek wordt afgesloten met een rapport *PICA 1969-1975: een overzicht van werkzaamheden en bereikte resultaten*, dat in een beperkte oplage wordt verspreid. Er wordt geen afstand gedaan van het oorspronkelijke ideaal om een 'total library system' tot stand te brengen. De ervaringen hadden wel geleerd dat al te veel idealisme te hoog gegrepen is. Daarom moest de problematiek stap voor stap en met realisme worden benaderd.

Het Plan op Korte Termijn 1975

Na afronding van het onderzoeksproject (1969-1975) stelt Pica een Plan op Korte Termijn vast. Het is de bedoeling om met behulp van dit plan en geïnspireerd door OCLC in de Verenigde Staten voor eigen rekening een snelle doorstart te maken en daarmee de wat laffe smaak die men van het idealistische project heeft overgehouden weg te spoelen.

Het Plan op Korte Termijn werd onderverdeeld in verschillende fasen:

Fase 1

- De faciliteit om een online toegankelijke databank te raadplegen via verschillende zoekleutels. De databank wordt vooralsnog gevuld met informatie afkomstig van magneetbanden van de British Library (BNB).
- De faciliteit om de gevonden titelbeschrijving te muteren naar de door de bibliotheek gewenste vormen met toevoeging van lokale gegevens zoals signatuur.
- De faciliteit om van de aldus verkregen titelbeschrijving een uitvoer op bibliotheekkaartjes te verkrijgen.
- De faciliteit om van de aan het project deelnemende instellingen alle signaturen, die aan de in de databank aanwezige titelbeschrijvingen gehecht zijn, te raadplegen. Dit kan beschouwd worden als een eerste aanzet tot een gezamenlijke catalogus.

Fase 2

- De faciliteit om eigen titelbeschrijvingen in de databank in te voeren en volgens de faciliteiten van fase 1 te raadplegen en tot bibliotheekkaartjes te verwerken. Dit laatste betekent tevens dat, evenals in fase 1, eenmaal ingevoerde titelbeschrijvingen door andere deelnemers niet opnieuw gemaakt behoeven te worden.

Fase 3

- Een fase voor nazorg is voorzien, waarin zowel oneffenheden bij de tot dusver bereikte resultaten kunnen worden weggestreeken als additionele uitvoertechnieken (m.n. op microfilm) kunnen worden toegevoegd.

Bij een Plan op Korte Termijn hoort vanzelfsprekend ook een Plan op Lange Termijn. Het Pica Plan op Lange Termijn is niet zo expliciet en concreet geformuleerd als het Plan op Korte Termijn. Integendeel: het dient om in de discussie onderwerpen die tijdens het onderzoeksproject de goede voortgang nogal eens hadden verstoord vooruit te schuiven naar een ooit nog eens te verwelijken toekomst.

Het Plan op Lange Termijn bevat een aantal modules, die aansluitend op een gereedgekomen Plan op Korte Termijn achtereenvolgens operationeel gemaakt zullen worden. Hoewel nog geen definitief prioriteitenschema is vastgesteld, wordt vooralsnog uitgegaan van de volgende volgorde der te operationaliseren modules:

1. Acquisitiebestand voor monografieën
2. Tijdschriftenlogistiek

3. Uitleenadministratie
4. Thesaurusbouw en thesaurusbeheer
5. Uitbreiding conversationele procedures
6. Statistiek

Vanuit dit opzicht heeft het Plan op Lange Termijn uitstekend gefunctioneerd!

Orde op zaken

In de periode 1976-1979 wordt orde op zaken gesteld. De oprichting van een centraal Pica-Bureau en de actieve betrokkenheid van enkele grote bibliotheken leiden binnen drie jaar tot een structuur, waarin op realistische en toenemend zakelijke wijze de plannen verder ontwikkeld en uitgevoerd kunnen worden. Langzaam keert het vertrouwen in een toekomst met Pica terug.

Doorstart van Pica na afronding van het onderzoeksproject

De problemen met het onderzoeksproject hebben de deelnemende bibliotheken aanleiding gegeven hun positie ten opzichte van Pica te herzien. Was de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam al in 1972 afgehaakt zodra de diverse complicaties zich aandienen, in 1975 blijkt dat de Universiteitsbibliotheek van Utrecht zonder overleg ook begonnen was om in samenwerking met het universitaire rekencentrum een eigen systeem voor geautomatiseerde catalogisering op te zetten. Deze beslissing wordt in Pica-verband hoog opgenomen, omdat hierover geen overleg had plaatsgevonden. De actie was ondernomen door de tweede onderbibliothecaris van Utrecht, J. van Heijst, die later in ander verband nog ter sprake zal komen, terwijl de bibliothecaris, D. Grosheide, en de eerste onderbibliothecaris, A.L. van Wesemael, voorzitter en projectleider van Pica waren. Juist het feit dat in de boezem van de oprichters van Pica een dergelijk tweesporenbeleid werd gevoerd, schokte. Tegelijkertijd begint de bibliotheek van de Vrije Universiteit Amsterdam zich aarzelend en zwalkend op te stellen. Deze bibliotheek kijkt op landelijk niveau steeds naar Utrecht, waarmee men een informeel samenwerkingsverband op diverse terreinen onderhoudt. De Vrije Universiteit blijft echter vooralsnog lid van Pica zonder andere activiteiten te ondernemen, maar begint wel het overleg te vertragen en te doorkruisen met steeds weer nieuwe discussies over de kosteneffectiviteit van de in discussie zijnde plannen. Hierbij is wel uitgangspunt dat de plannen van Pica hoe dan ook te duur gevonden worden.

De Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheken van Leiden, Groningen en Nijmegen besluiten met Pica door te gaan, maar vinden dat daarvoor afstand moet worden gedaan van de tot dan toe gehanteerde organisatievorm. In hun ogen is de belangrijkste conclusie van het onderzoeksproject, dat een doorstart geen zin heeft zonder een krachtig, centraal bureau met medewerkers die volledig beschikbaar zijn om aan het project te werken. Deze vier bibliotheken voelen zich gesteund door de universiteitsbibliotheken van Maastricht, Tilburg en Rotterdam, nieuwe universiteiten die belangstelling voor Pica tonen en van plan zijn zich aan te sluiten, indien voor een pragmatische aanpak gekozen

wordt. Zij zijn dan ook spoedig zonder problemen lid van het Samenwerkingsverband geworden. Daarmee is weer een basis van zeven instellingen aanwezig, wat voldoende wordt gevonden om verantwoord verder te kunnen gaan. Wel wordt in 1980 de samenwerkingsovereenkomst van 1969 geactualiseerd door toevoeging van een aanhangsel *Samenvatting van de rechten en plichten van de leden en de gebruikers*, dat geen wijzigingen aanbrengt in de oorspronkelijke overeenkomst, maar ter vermindering van mogelijke nieuwe misverstanden nog eens vastlegt wat al dan niet impliciet in de samenwerkingsovereenkomst is afgesproken.

Het conflict binnen de directie van de Universiteitsbibliotheek Utrecht, waardoor de positie van Van Wesemael onhoudbaar is geworden, maakt het mogelijk om hem de leiding te geven van het nieuw op te richten Pica-Bureau.

Experimentele fase Plan Korte Termijn

De doorstart van Pica via het Plan op Korte Termijn heeft bij de medewerkers en deskundigen van de bibliotheken weer tot motivatie en enthousiasme geleid. De contacten met de medewerkers van Infonet, die een eigen bedrijf Arsycom in Amsterdam hadden opgericht, worden hernomen. Arsycom krijgt de opdracht programmatuur te ontwikkelen om de eerste fase van het Plan op Korte Termijn te realiseren. Deze opdracht is voor NOBIN aanleiding de handen van Pica af te trekken: men is – terecht – van mening dat operationalisering zonder fulltime bureau onverantwoord is. De Pica-bibliotheken, die zelf al buiten medeweten van NOBIN met de oprichting van het Pica-Bureau bezig waren, maken van deze gelegenheid gebruik om de eerste fase van het Plan op Korte Termijn voor eigen rekening uit te voeren zonder directe of indirecte steun van het ministerie van Onderwijs en Wetenschap.

Eind 1977, begin 1978 is een databank beschikbaar met een paar duizend titels uit de Britse nationale bibliografie. Via huurlijnen is in zeven bibliotheken gedurende vier uur per dag met één terminal een aansluiting op de bij Arsycom opgestelde computer, waarvan een deel van de capaciteit is gehuurd. Er kunnen cataloguskaartjes worden gemaakt.

In de loop van dit jaar sluit Pica een contract met Arsycom, waarin op zakelijke wijze de relatie is geregeld. In het contract wordt gewaarborgd dat de eigendomsrechten van programmatuur en databank bij Pica komen te liggen, terwijl beëindiging van de ontwikkeling en productie bij Arsycom en overname in eigen beheer, indien gewenst, wordt voorzien.

De rol van De Groot en de Rijksuniversiteit Leiden

Het is noodzakelijk bij de doorstart van Pica in 1976 stil te staan bij de rol die de bibliothecaris van de Rijksuniversiteit Leiden, J.R. de Groot, heeft gespeeld. De Groot is een groot voorstander van de door Pica gekozen aanpak, maar wenst de uitvoering op een

professionele leest geschoeid te zien. Het onderzoeksproject heeft hem voortdurend ergenis gegeven. Hij weet zich in zijn benadering gesteund door zijn universiteitsbestuur, zodat het voor hem mogelijk is met concrete voorstellen te komen. Dat doet hij dan ook, maar op een strategische manier. Hij is namelijk ook van mening dat het de Koninklijke Bibliotheek moet zijn die met zijn directe lijn naar het ministerie van Onderwijs en Wetenschap het initiatief moet nemen. Hij weet de Koninklijke Bibliotheek te prikkelen: een maand na zijn aanbod voor huisvesting van een op te richten Pica-Bureau in de Leidse universiteitsbibliotheek is de benoeming per 1 juni 1976 van de eerste medewerker in dienst van Pica, A. Bossers, een feit mét huisvesting in de Koninklijke Bibliotheek. Tegelijk wordt de komst van Van Wesemaal per 1 september 1976 met de Universiteit Utrecht geregeld. De Groot stelt direct vanuit Leiden een secretaresse voor de halve werkdag aan het bureau beschikbaar.

J.R. de Groot, voorzitter van 1976 tot 1986 van het Samenwerkingsverband Pica, is een strateeg, die snel doorziet waar substantiële hindernissen op de door hem gekozen weg liggen.

De Groot is een strateeg, die snel doorziet waar substantiële hindernissen op de door hem voorgestane weg liggen. Zo stuurt hij bewust aan op een breuk met de Universiteit Utrecht en de Vrije Universiteit Amsterdam, zodra deze instellingen gezamenlijk andere conclusies uit de resultaten van het onderzoeksproject trekken dan de andere vier deelnemers, die zich intussen gestrekt weten door de belangstelling van de Erasmus Universiteit Rotterdam, de Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht en de Katholieke Hogeschool Tilburg, de latere Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg.

Spoedig nadat de Stuurgroep van Pica in 1976 besloten had de eerste fase van het Plan op Korte Termijn voor eigen rekening te financieren en geen beroep te doen op overheidsfinanciering, organiseert De Groot in 1977 de voorfinanciering door de Rijksuniversiteit Leiden van een versnelde ontwikkeling van fase 2, die de overige deelnemers bij operationalisering proportioneel aan Leiden zullen moeten terugbetalen. Hij geeft hiermee een nieuwe impuls aan Pica en hanteert daarbij een dubbele strategie. Aan de ene kant dwingt hij zijn collega's door het middel van voorfinanciering een verdere verplichting aan te gaan en zich aldus te committeren. Aan de andere kant committeert hij zijn eigen universiteitsbestuur, maar hij doet dat op een zodanige manier dat zijn collega's niet terugschrikken uit vrees voor een mogelijke overname van Pica door Leiden. In de overeenkomst met

Leiden had Pica de clause opgenomen dat afbetaling van het voorgefinancierde bedrag ineens door Pica ook was toegestaan. En zo gebeurt ook een paar maanden later, wanneer Pica's financiën op orde zijn gebracht, zoals De Groot – intussen voorzitter geworden – wist dat zou gaan gebeuren.

Het Pica-Bureau

Na de totstandkoming van het Plan op Korte Termijn gaat Van Wesemael ogenblikkelijk weer in zee met het computerservicebureau Arsycom in Amsterdam. Daar zitten immers de technische deskundigen van Infonet, die aan de basis van het onderzoeksproject hebben gestaan. Daar is de knowhow aanwezig (en te koop!) om een snelle, inhoudelijke doorstart te maken. De Stuurgroep is zich van de risico's terdege bewust en neemt zich dan ook voor met de oprichting van een Pica-Bureau prioriteit te geven aan een geleidelijke ont koppeling van de band met Arsycom. Nu met de uitvoering van het Plan op Korte Termijn is begonnen, moet de voortgang bewaakt blijven en vooral nog eens extra bespoedigd, maar tegelijkertijd moet worden geprobeerd de afhankelijkheid van Arsycom binnen niet al te lange tijd op te heffen.

Per 1 juni 1976 wordt de eerste medewerker door de Koninklijke Bibliotheek beschikbaar gesteld, even later komt Van Wesemael. De universiteitsbibliotheken sprokkelen aanvankelijk (gedeeltelijke) formatieplaatsen bij elkaar of stellen geld ter beschikking om personeel in dienst te nemen. Eind 1977 telt het Pica-Bureau vijf medewerkers. Dit zal snel oplopen tot 21 aan het eind van 1980. Structurele regelingen, waarbij de contributie van iedere universiteitsbibliotheek verdubbeld wordt en de Koninklijke Bibliotheek naast de gelijke contributie ook extra met personeel en middelen bijdraagt in verband met de automatisering van haar landelijke taken, zullen er binnen enkele jaren voor zorgen dat het Pica-Bureau over een eigen budget en eigen personeel kan beschikken. In 1979 zal de relatie met Arsycom worden afgebouwd. Vanaf dat moment heeft Pica alle deskundigheid in eigen huis.

De Oriëntatiecommissie

Maar intussen is binnen en buiten Pica de discussie pas goed op gang gekomen over de gewenste benadering van de al dan niet gezamenlijke, gecentraliseerde of gedecentraliseerde aanpak van de bibliotheekautomatisering. De door Pica in maart 1977 ingestelde zogenoemde Oriëntatiecommissie, waarin alle universiteitsbibliotheken vertegenwoordigd zijn (al dan niet Pica-bibliotheken!), onderzoekt de wenselijkheid van het concept van een centraal systeem met een centrale database ten opzichte van een decentrale aanpak met een aantal decentrale systemen en een gedistribueerde database. Nadrukkelijk is in de opdracht opgenomen om niet alleen naar de eigen resultaten van dat moment te kijken, maar ook naar de vorderingen bij de systemen van de Universiteit van Amsterdam, de Technische Hogeschool Eindhoven en de Rijksuniversiteit Utrecht. In september 1977

publiceert de commissie zijn rapport: *Catalogusautomatisering bij wetenschappelijke bibliotheken in Nederland. Een inventarisatie*. In het rapport wordt geen keuze gemaakt of aanbeveling gedaan. Voor alle modellen zijn voor- en tegenstanders. Iedereen blijft bij zijn standpunt.

De rol van de Koninklijke Bibliotheek

Min of meer tegelijkertijd in 1976 heeft de Koninklijke Bibliotheek zich beraden op haar positie. De bibliothecaris C. Reedijk betreft zijn onderbibliothecaris A.W. Willemsen in de Pica-activiteiten. Willemsen had zich al eerder gestoord aan het wat te bedachtzame optreden van de Koninklijke Bibliotheek die achter de feiten aan dreigde te lopen.

Naar zijn mening moet de Koninklijke Bibliotheek veel meer het initiatief nemen. Tot dan heeft hij zich naast de voorbereidingen voor de nieuwbouw van de Koninklijke Bibliotheek vooral beziggehouden met de totstandkoming van het Depot van Nederlandse Publicaties en de Nederlandse Bibliografie. Hij laat zich door Reedijk overtuigen van de wenselijkheid geen dubbelsporenbeleid te laten ontstaan waarbij de Koninklijke Bibliotheek aan de ene kant voor de nationale bibliografie en aan de andere kant voor de eigen catalogus automatiseert. De automatisering van de Nederlandse Bibliografie wordt voorbereid in de door de minister van Onderwijs en Wetenschappen ingestelde Commissie Bibliografisch

Naar de mening van C. Reedijk, bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek en secretaris van het Samenwerkingsverband, moest de Koninklijke Bibliotheek veel meer initiatief nemen.

Onderzoek, waarvan op dat moment Bossers het enige staflid is. Ook hij is overtuigd van de wenselijkheid van een geïntegreerde aanpak en dringt daar bij Reedijk en Willemsen ook binnenskamers op aan.

In april 1976 beantwoordt daarop de Koninklijke Bibliotheek de uitdaging van De Groot om in Leiden een Pica-Bureau te vestigen met het voorstel om dat in de Koninklijke Bibliotheek te doen en daartoe Bossers als eerste medewerker per 1 juni 1976 aan te trekken. Het ministerie van Onderwijs en Wetenschap toont zich voorzichtig ingenomen met

deze actie, zoals blijkt uit het feit dat voor deze aanstelling bij de Koninklijke Bibliotheek de uitgevaardigde algemene vacaturestop wordt doorbroken. Vanaf nu zal bij het ministerie van Onderwijs en Wetenschap de in Pica geïntegreerde automatisering van de landelijke taken van de Koninklijke Bibliotheek uitgangspunt van beleid zijn.

De voorstellen van de Koninklijke Bibliotheek

In juli 1977 doet de Koninklijke Bibliotheek in een rapport *De uitbreiding en voortzetting van het Pica-Plan op Korte Termijn* een uitgebreid voorstel aan Pica om een professionele aanpak af te dwingen en op te houden met het zetten van steeds maar weer kleine stapjes. De tot dan toe beperkte databank zal snel moeten worden gevuld met titels uit ook andere dan de Britse nationale bibliografie om het ontlenen bij catalogisering te verbeteren. Bovendien wil de Koninklijke Bibliotheek gebruikmaken van de door OCLC geboden mogelijkheid om circa 500.000 titels uit hun databank te kopen die voor ontlening door Nederlandse bibliotheken van belang kunnen zijn. Daartoe moet een substantiële uitbreiding van de computercapaciteit worden gekocht. Bibliotheken die zich bij Pica willen aansluiten, moeten zich veel sterker committeren door extra inzet van financiële of personele middelen.

Dit betekent voor de universiteitsbibliotheken een verdubbeling van de jaarlijkse bijdrage, die inmiddels al verhoogd was tot fl. 75.000, tot nu fl. 150.000. Vrijblijvendheid moet worden afgeschaft. De organisatie moet daarom zo worden aangepast dat bedrijfsmatig overleg alleen nog maar plaatsvindt met instellingen die zich daadwerkelijk hebben geëngageerd, waarbij het overleg met potentiële deelnemers wordt afgezonderd van het algemeen bestuurlijk overleg. Tenslotte stelt de Koninklijke Bibliotheek voor dat Pica zelf computerapparatuur zal aanschaffen op veel grotere schaal dan via de huur bij Arsycom mogelijk is en de dienstverlening in eigen beheer zal nemen. Daartoe wordt ruimte in de Koninklijke Bibliotheek aangeboden. De Koninklijke Bibliotheek laat weten haar voorstellen serieus te nemen door de prioriteiten in de begroting en meerjarenraming drastisch om te gooien.

Het ministerie hervat zijn steun

Het ministerie van Onderwijs en Wetenschap is direct verantwoordelijk voor de Koninklijke Bibliotheek. Een drastische ombuiging van de begroting en meerjarenraming kan dan ook nooit plaatsvinden zonder instemming van de minister van Onderwijs en Wetenschap. Daarom wordt in overleg tussen Pica, de Koninklijke Bibliotheek en het ministerie besloten om een onafhankelijke adviseur te raadplegen. Dit wordt A.R. Bakker, hoogleraar Medische Informatica te Leiden, maar bovenal oprichter en directeur van het Ziekenhuis Informatie Systeem, een samenwerkingsproject van de Academische Ziekenhuizen.

In december 1977 maakt de minister bekend de door de Koninklijke Bibliotheek uit eigen begroting voorgestelde investeringen over te nemen. De benodigde computerconfiguratie zal voor rekening van het ministerie komen, terwijl een substantiële bijdrage wordt toegezegd voor de kosten van professioneel management van de Pica-organisatie. De Pica-bibliotheken moeten zich duidelijk committeren. Pica dient toe te zeggen dat de

Motie van het lid Mertens

Voorgesteld 22 november 1979.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat er onduidelijkheid bestaat over het automatiseringsbeleid aan de instellingen van wetenschappelijk onderwijs, en de rol van de rijksoverheid daarbij;

constaterende, dat er bij voorbeeld verschil van mening bestaat tussen het departement van Onderwijs en Wetenschappen en een aantal instellingen van wetenschappelijk onderwijs over de bibliotheekautomatisering, met name over de wijze van catalogiseren, centrale of decentrale verwerking daarvan en het ontbreken van kostenanalyses;

constaterende voorts, dat er daardoor geen normering bestaat, op grond waarvan kortingen op de rijksbijdragen aan de instellingen zouden kunnen worden bepaald;

overwegende, dat zonder zo'n normering de autonomie en de rechtsgelijkheid van de instellingen geweld kan worden aangedaan;

nodigt de Regering uit, in overleg met de instellingen, te komen met een samenhangend plan voor de automatisering (inclusief de bibliotheken), waarin aan de eerdergenoemde factoren recht wordt gedaan, en dit plan zo spoedig mogelijk aan de Kamer voor te leggen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Mertens (D'66).

Uit: *Tweede Kamer, zitting 1979-1980, 15800 hoofdstuk VIII, nr. 68.*

landelijke taken van de Koninklijke Bibliotheek (de nationale bibliografie en de centrale catalogi) indien gewenst mede geautomatiseerd zullen worden. De subsidies worden niet via een tussenkanaal, maar rechtstreeks aan Pica beschikbaar gesteld.

Interim-management en nieuwe directie

Bij de toekenning van subsidie aan Pica in december 1977 heeft het ministerie van Onderwijs en Wetenschap laten weten dat er nog twee punten van minder algemeen belang zijn die door het bestuur van Pica dienen te worden opgelost. Op grond van het verleden valt de naam Pica slecht bij de overheid. Voorgesteld wordt om de organisatie om te dopen tot GGC (Gemeenschappelijk Geautomatiseerd Catalogussysteem). Onder

het adagium dat men noch in slechte noch in goede tijden de naam moet wijzigen zolang de organisatie niet een bepaald niveau van stabiliteit heeft bereikt en vooral niet als men denkt dat het beter gaat worden, besluit Pica hier niet op in te gaan. De naam GGC wordt gebruikt voor het gewenste kernproduct, het catalogiseersysteem, waarvoor de subsidie in feite is verleend.

Een tweede punt is veel ingrijpender. De bevrogen idealist Van Wesemael wordt niet geschikt geacht om aan de omgevormde professionele organisatie leiding te geven. Hij aanvaardt daarop per 1 februari 1978 een functie bij IFLA, de internationale organisatie van bibliotheken. Voor een periode van een jaar zal de leiding van Pica berusten bij een driemanschap bestaande uit Bossers, Willemsen en A. Wamsteker-Meijer, die inmiddels haar functie als directiemedewerker bij de Universiteitsbibliotheek Leiden had ingeruild voor de positie van Hoofd Onderzoek bij Pica. De constructie biedt de mogelijkheid om L. Costers, hoofd Centrale Dienst Informatieverwerking van het Academisch Ziekenhuis te Leiden, per 1 juli 1978 voor een gedeelte van zijn werktijd aan te stellen als interim-manager. Aan deze constructie komt een einde met de definitieve benoeming van Costers tot directeur per 16 oktober 1979. In samenhang hiermee wordt Bossers benoemd tot adjunct-directeur.

Ontwikkeling en productie in eigen beheer

Zijn begin 1978 voorzichtig enige resultaten bereikt, veel is het nog niet. De afhankelijkheid van een extern computerservicebureau is voor een adequate dienstverlening aan bibliotheken te groot. Met de komst van Costers, eerst als interim-manager, daarna als directeur wordt de verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling en productie in eigen hand genomen. In een bijgebouw van de Koninklijke Bibliotheek wordt ruimte vrijgemaakt om de ontwikkelafdeling in opbouw en het computerbureau te huisvesten. Hier wordt in 1979 de benodigde computerapparatuur opgesteld. Op grond van de eerdere ervaringen met het huren van computercapaciteit bij Arsycom wordt prioriteit gegeven aan een storingvrije dienstverlening aan bibliotheken.

Bibliotheekautomatisering in de Tweede Kamer

Volgens P. Schneider in zijn *Nederlandse bibliotheekgeschiedenis: van librije tot virtuele bibliotheek* (1997) heeft het Nederlandse parlement slechts eenmaal in de geschiedenis van het Nederlandse wetenschappelijke bibliotheekwezen zich expliciet met deze bibliotheken bemoeid. Dat is in november 1979 bij de behandeling van de begroting-1980 voor Onderwijs en Wetenschap. De Universiteit Utrecht is niet tevreden met de uitkomsten van de Oriëntatiecommissie en besluit de eigen weg voor automatisering krachtig voort te zetten. De minister van Onderwijs en Wetenschap hoopte dat de krachtige financiële stimulans in december 1977 ertoe zou leiden dat juist Utrecht, uit wier midden het Pica-concept is voortgekomen, zich zou herbezinnen. Wanneer dat na uitvoerig overleg niet

het geval blijkt, besluit de minister om de Universiteit van Utrecht op de rijkssubsidie met een substantieel bedrag (fl. 1.130.000) te korten. De bibliothecaris van de Universiteit Utrecht weet daarop het kamerlid Mertens te bewegen op 22 november 1979 een motie in te dienen, in aanvulling op enkele amendementen op de begroting, met de strekking om het werk van de Oriëntatiecommissie over te doen, de kortingsdreiging in te trekken en de begroting zo aan te passen dat dekking voor deze intrekking gevonden kan worden door impliciet de subsidie aan Pica weg te strepen. Hiermee zou met financiële middelen het gelijk van de Utrechtse aanpak binnen de discussie van de Oriëntatiecommissie worden afgedwongen. Motie en amendementen worden bij zitten en opstaan volgens de lijnen van de regeringspartijen contra de oppositie met één stem verschil verworpen. De bibliothecaris van de Universiteit Utrecht, J. van Heijst, zal later in 1986 in een duobaan met Willemsen benoemd worden tot een van de twee bibliothecarissen van de Koninklijke Bibliotheek als opvolgers van Reedijk. Hiermee zal de crisis in de Koninklijke Bibliotheek een aanvang nemen die vervolgens gedurende een paar jaar het hele Nederlandse wetenschappelijke bibliotheekwezen zal beïnvloeden. Daarover later.

Van het Plan op Korte Termijn naar het ‘Waar is dit boek?’-concept

In de ogen van sommigen is de totstandkoming van het Plan op Korte Termijn in 1976 een eerste ombuiging van het oorspronkelijke Pica-beleid. Toch is het niet juist de in het plan besloten keuze tot een meer realistische benadering als beleidsombuiging te zien. Het concept van een ‘total library system’ is in de hoofden van betrokkenen en ook bestuurders allerminst verdwenen. Daar zal pas na de door de Koninklijke Bibliotheek en het ministerie van Onderwijs en Wetenschap beoogde schaalvergroting en met de nieuwe Pica-directie verandering in komen.

Op 3 augustus 1978 wordt expliciet besloten het beleid om te buigen en het ‘total library concept’ te verlaten. In de toekomst zal onderscheid gemaakt worden tussen catalogusautomatisering en procesautomatisering. Aan deze beleidsombuiging ligt het door Bossers, De Groot en Wamsteker-Meijer ontwikkelde ‘Waar is dit boek?’-concept ten grondslag. Dit concept houdt de simpele constatering in zich, dat het vraagstuk dat Pica voor de bibliotheken dient op te lossen zich laat reduceren tot het vinden van de meest doelmatige manier om bibliotheekpersoneel en -gebruikers in alle fasen die boeken bij bibliotheken doorlopen te helpen aan het antwoord op de vraag: *waar is dit boek?* Een consequent doordenken van deze vraag leidt tot de conclusie dat een centraal catalogiseersysteem prioriteit hoort te hebben met als belangrijkste functie dat het in staat stelt tot het lokaliseren van met dat doel eenduidig geïdentificeerde boeken, tijdschriften en andere documenten. De woorden ‘dit boek’ verwijzen dan naar het bepaalde exemplaar van een titelbeschrijving dat de bibliotheek in bezit heeft en dus via de catalogus toegankelijk moet zijn. De woorden ‘waar is’ verwijzen naar de processen waaraan het betreffende document in de bedrijfsvoering onderhevig is. Is het boek bijvoorbeeld nog

bij de aanwinstenadministratie dan spreekt men over een acquisitiesysteem, is het echter bij een lener dan zit men midden in het uitleensysteem. Allereerst zal daarom na de catalogus de bedrijfsvoering van de bibliotheek aandacht moeten hebben. Zonder een goede catalogus en een adequaat ondersteunende bedrijfsvoering zal elke service voor de gebruiker tot teleurstelling leiden. De aandacht die tijdens het onderzoeksproject aan de communicatie van de bibliotheekgebruiker met de in de computer opgeslagen catalogus was besteed, is in hun ogen voorbarig. De gebruiker, waar het natuurlijk eigenlijk om te doen is, dient daarna aan bod te komen: 'Waar is dit boek?' betekent voor de gebruiker vooralsnog niet meer dan het zoeken in de geautomatiseerde catalogus van de eigen bibliotheek en indien het boek daar niet gevonden kan worden, het zoeken in de landelijke catalogus of de catalogus van een andere bibliotheek, desnoods in het buitenland. Hier dient zich het latere concept van het Open Bibliotheek Netwerk al aan.

De volgorde van redeneren heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de omslag van idealisme naar realisme en haalbaarheid bij Pica en zijn bibliotheken. Een voor bibliotheken zeer arbeidsintensief probleem kwam daarmee boven tafel: wanneer de gebruiker bediend moet worden met een door een adequate bedrijfsvoering ondersteunde catalogus, dient die catalogus ook zo compleet mogelijk te zijn. Conversie van het tot nu toe met behulp van cataloguskaarten ontsloten bezit naar opslag in de computercatalogus zal de komende jaren grote inspanningen vergen. Iedere bibliotheek kwam daarbij ook voor de vraag te staan hoe lang de 'oude' catalogus nog instandgehouden moest en kon worden om dubbel werk te voorkomen.

De nieuwe inzichten leiden tot heldere, nieuwe beleidsvoornemens, die definitief afstand nemen van het 'total library system'. Aan de ene kant zal met kracht gewerkt worden aan een compleet nieuwe opzet van het catalogiseersysteem. Aan de andere kant zal een aanvang worden gemaakt met de procesautomatisering. De centrale databank van het catalogiseersysteem zal als informatiebron gaan dienen voor de processystemen. Er wordt principieel gekozen voor een netwerkaanpak met centrale en decentrale functies.

Voor de ontwikkeling van het nieuwe catalogiseersysteem, dat later GGC-2 genoemd zal worden, wordt het Pica-Bureau gesteund door het overleg met de Werkgroep, waarin nog steeds de catalogusdeskundigen van de deelnemende instellingen vertegenwoordigd zijn. Voor de ontwikkeling van de processystemen wordt weer het initiatief genomen door de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheek Leiden. In nauw overleg met de deskundigen van de Koninklijke Bibliotheek stelt het Pica-Bureau de specificaties op voor het uitleensysteem, dat tegelijk de automatisering van de administratie van de magazijnen moet bevatten (opslag/uitleensysteem: ous). De planning is erop gericht bij de opening van het nieuwe gebouw in 1982 dit systeem operationeel te hebben. Dit is ook gelukt. Met de deskundigen van de universiteitsbibliotheek Leiden stelt Pica de specifica-

ties op voor de automatisering van aanwinstenadministratie, een lokale procesactiviteit die nauw gekoppeld dient te worden met de centrale catalogiseerfaciliteiten. Dit acquisitiesysteem komt in 1983 gereed.

Opbouw en uitbouw, verbreding en verdieping

Van 1979 tot 1985 staat alles in het teken van het gereedkomen van alle noodzakelijke bibliotheekproducten (GGC, NCC, LBS, ORS). Binnen een paar jaar worden deze systemen binnen Nederland beschikbaar gesteld aan een groot aantal wetenschappelijke, openbare en speciale bibliotheken. Het Pica-Bureau wordt steeds professioneler. Via beleidsconferenties positioneert Pica zich inhoudelijk en zakelijk op een stevige basis, die vorm krijgt in de oprichting van een onafhankelijke stichting in 1985.

Het ggc breekt definitief door

In 1979 komt een eerste beperkte versie van het Gemeenschappelijk Geautomatiseerd Catalogiseersysteem GGC beschikbaar. Costers laat zich onmiddellijk als automatiseringsman gelden. Hij gooit alle frutsels die in het experimentele catalogiseersysteem aanwezig waren overboord, omdat deze een nabootsing zijn van de papieren werkelijkheid van voorheen. Vanaf nu zou de computer het werk gaan doen waar de computer het werk kan doen. Een ingrijpend voorbeeld van zo'n nabootsing is, dat de experimentele versie werkte met een invoerformulier, dat de titelbeschrijver dwingend voorschrijft in welke logische volgorde hij moet catalogiseren, zodat geen element uit de beschrijving aan zijn aandacht kan ontsnappen. Het invoerformulier wordt afgeschaft en de computer waarschuwt wanneer elementaire onderdelen van de titelbeschrijving ontbreken. Costers laat hiermee bovendien zien dat automatisering niet behoort plaats te vinden op basis van exacte door de gebruiker vastgelegde specificaties, maar dat de bibliotheken zo helder mogelijk moeten aangeven wat geautomatiseerd moet worden en waarom. De computerdeskundige vertaalt dit vervolgens in een voorstel, waarna de bibliotheek op haar beurt beoordeelt of aan de oorspronkelijke vraag voldoende tegemoet is gekomen. Met dit eerste resultaat verstomt veel van de kritiek. Er blijft slechts één punt van kritiek over: Pica had gekozen voor een geheel zelf ontwikkeld bibliografisch formaat en zich niet aangesloten bij een bestaand, al min of meer gestandaardiseerd MARC-formaat. Hoewel de mate van standaardisatie via MARC indertijd sterk overdreven was, moet toch achteraf vastgesteld worden dat aansluiting op een of andere wijze beter zou zijn geweest. Het 'nieuwe' Pica zou echter het 'oude' Pica en daarmee de cruciale medewerkers van de deelnemende bibliotheken te ver van zich hebben afgestoten en zijn draagvlak substantieel hebben aangetast.

Nadat de eerste aanpassingen aan het experimentele catalogiseersysteem in 1979 zijn aangebracht en het vertrouwen in de ontwikkelingen bij Pica is hersteld, worden voor-

bereidingen getroffen voor een substantiële vernieuwing. Dit leidt in april 1981 tot een tweede versie van het catalogiseersysteem, GGC-2. De specificaties zijn door Costers vastgelegd. De kern is dat gebruikgemaakt wordt van de systeemsoftware BOS, een Nederlands product dat in het kader van de automatisering van academische ziekenhuizen ontwikkeld is. Het inhoudelijke overleg met de bibliotheken wordt bij de voorbereiding van GGC-2 op een andere leest geschoeid: in 1980 wordt de Pica Werkgroep opgeheven en vervangen door een GGC Gebruikersraad, die de ontwikkeling begeleidt, de specificaties bespreekt en goedkeurt en de introductie in de bibliotheken voorbereidt. Een aparte Adviescommissie Databeheer wordt ingesteld om zowel de directie van Pica als de gebruikersraad te adviseren over titelbeschrijf- en formaattechnische kwesties. Hiermee wordt de introductie van het catalogiseersysteem losgekoppeld van uitvoerige discussies over inhoudelijke zaken, die veel van de tijd van de Werkgroep hadden opgeslorpt.

Costers' visie en gedrevenheid hebben Pica grootgemaakt.

Nu het catalogiseersysteem in tweede versie gereed is, kan vanaf 1981 uitwerking gegeven worden aan de beleidsdoelstelling om naar draagvlakverbreding te streven bij bibliotheken die tot nu toe nog niet bij Pica betrokken zijn. De overgang van de Nederlandse Bibliografie naar het GGC zal dit bevorderen, omdat vooral openbare bibliotheken veel van de Nederlandse titelbeschrijvingen kunnen gebruiken voor de catalogi. Was in 1979 de Provinciale Bibliotheek Friesland al op het catalogiseersysteem aangesloten, nu volgen in hoog tempo met ondersteuning van het ministerie van Cultuur binnen een paar jaar ook de

andere bibliotheken met wetenschappelijke steunfunctie. Vanaf 1982 zal de Nederlandse Bibliografie volledig met behulp van het Pica catalogiseersysteem worden geproduceerd in al haar verschijningsvormen.

In 1982 worden proefaansluitingen gerealiseerd met de universiteitsbibliotheken van Amsterdam en Utrecht zonder dat er vooralsnog sprake is van echte samenwerking. Vanaf 1983 wordt het catalogiseersysteem binnen een paar jaar uitgebreid met voorzieningen die het mogelijk maken ook andere bibliotheekmaterialen dan boeken en tijdschriften te beschrijven: oude drukken, artikelen, audiovisuele materialen, brieven, handschriften, bladmuziek, software. In 1985 is na een twee jaar durende grote conversie-inspanning voor

het catalogiseersysteem overgegaan op een centraal opgestelde Tandem computerconfiguratie, waarmee een grote verbetering van de snelheid van dienstverlening kon worden gerealiseerd, terwijl de stabiliteit van de diensten nog verder wordt verhoogd.

Gelijktijdig in Engeland: oprichting van oclc Europe (1981)

In 1980 besluit het bestuur van OCLC dat het zijn producten en diensten zal gaan aanbieden aan instellingen buiten de Verenigde Staten. Dit besluit maakt het mogelijk om in 1981 allereerst in Birmingham een divisie op te zetten die in het Verenigd Koninkrijk dan ook wordt geregistreerd als een onderdeel van een buitenlands bedrijf: OCLC Europe. Anders dan Pica dat een ontwikkeling doormaakte van min of meer verplichtend samenwerkingsverband tot steeds grotere verzelfstandiging, zal OCLC Europe onderdeel blijven van het Amerikaanse bedrijf. Directeur van OCLC Europe wordt D. Buckle, die dit tot 1996 zal blijven. Daarna neemt J. Lees zijn positie over. Het aantal medewerkers zal in de loop der tijd de twintig nauwelijks overstijgen.

OCLC Europe gaat catalogusdiensten aanbieden met behulp van de OCLC-databank in Dublin, Ohio. Dit betekent dat eerst een infrastructuur moet worden aangelegd. Dit zal tot de nodige vertragingen leiden. Naast een speciaal telecommunicatienetwerk in Groot-Brittannië zelf moet een transatlantische verbinding worden gelegd tussen Birmingham en Dublin, Ohio, dat wil zeggen een kabel door de Atlantische Oceaan. Daarnaast is OCLC Europe vanzelfsprekend aanvankelijk vooral geïntereerd op bibliotheken in het Verenigd Koninkrijk.

Bij de introductie van OCLC Europe speelt daar in de bibliotheken de problematiek van het afsluiten van de kaartcatalogi een grote rol. Deze bibliotheken zijn zeer gecharmeerd van microfiche-catalogi, die modern gevonden worden. Het Amerikaanse OCLC ziet daar eigenlijk niets in en weigert die te leveren. Men vindt dat dit soort catalogi als tussenstap van de kaartcatalogus naar de online publiekscatalogus beter kan worden overgeslagen. Daarom ontwikkelt OCLC Europe in 1982 zelf een microfiche-service: met behulp van OCLC magneetbanden met titels en gehuurde computertijd wordt het mogelijk om microfiche-catalogi te maken. Zonder deze dienst zou elke verkoop in Engeland uitgesloten zijn geweest.

Na deze beginproblemen kunnen nog in 1982 de universiteitsbibliotheken van Essex en Newcastle als eerste twee bibliotheken worden aangesloten op de OCLC catalogiseer-dienst. Naast de inspanningen ten behoeve van een adequate technische infrastructuur en een microfiche-service wordt grote aandacht besteed aan opleiding en instructie van bibliotheken. Al vrij spoedig zal OCLC Europe zich ontwikkelen tot een competente marketing- en verkoopafdeling van OCLC in Europa en geleidelijk ook daarbuiten (Midden-Oosten en Zuidelijk Afrika). De vaart komt er goed in als in 1985 de Britse nationale bibliotheek,

The British Library in Londen, en The British Library Document Supply Centre in Boston Spa gebruik gaan maken van respectievelijk OCLC's catalogiseersysteem WorldCat en OCLC's systeem voor interbibliotheecair leenverkeer. Vanaf het begin verkoopt OCLC Europe grote retrospectieve catalogiseringdiensten. In 1983 al wordt een contract gesloten met de universiteitsbibliotheek van Edinburgh voor een zeven jaar durend project. De eerste contracten buiten het Verenigd Koninkrijk worden in 1986 gesloten: aansluiting van de Technische Universiteit van Helsinki op het systeem voor interbibliotheecair leenverkeer en van de Vrije Universiteit Brussel voor de conversie van 300.000 titels.

Vanaf 1987 zullen in hoog tempo ook diensten aan Franse bibliotheken en bibliotheekinstellingen worden geleverd. Een ruime tien jaar later zullen door Pica geleverde systemen en producten de automatisering van de Franse universiteitsbibliotheken overnemen. Het verschil in benadering van Frankrijk tussen OCLC en Pica is significant voor de verschillende werkwijzen van OCLC en Pica. OCLC heeft in overleg met het Franse ministerie van Onderwijs een contract gesloten voor dienstverlening van WorldCat aan de Franse universiteiten. Daartoe wordt de Amerikaanse databank met enkele modificaties, maar met een Engelstalige interface ter beschikking gesteld. Pica biedt de Franse universiteitsbibliotheken aan samen te werken aan een eigen Frans systeem, gebaseerd op het centraal bibliotheeksysteem (CBS). Daartoe worden extra ontwikkelinspanningen afgesproken. Frankrijk krijgt bovendien een eigen systeem, dat een Frans systeem met een Franstalige interface is en geen lijntje naar Nederland of de Verenigde Staten.

OCLC zal via het kantoor in Birmingham aan tal van bibliotheken in Europa en daarbuiten in snel tempo zijn diensten en producten verkopen. Veel Europese bibliotheken nemen een of meer diensten van diverse aard af. De geschiedenis van OCLC Europe volgt daarmee in hoge mate de geschiedenis van de product- en marktontwikkeling van het Amerikaanse hoofdkantoor. Deze blijft hier buiten beschouwing.

Naar een Nederlandse Centrale Catalogus

Wanneer alle relevante bibliotheken hun aanwinsten catalogiseren in een centrale databank volgens het principe van gemeenschappelijke catalogisering ('shared cataloguing'), dan ontstaat 'als het ware vanzelf' een centrale catalogus van die bibliotheken. Vanaf het begin van Pica zit dan ook altijd in het achterhoofd van de betrokkenen dat een succesvolle operatie zich niet zal beperken tot alleen de bedrijfsvoering van de deelnemende bibliotheken. Duidelijk is dit te zien bij de Koninklijke Bibliotheek (en op de achtergrond het ministerie van Onderwijs en Wetenschap), die sinds de jaren twintig een algemene centrale catalogus op basis van vrijwillige toezending van cataloguskaartjes door bibliotheken succesvol onderhield. Voor technische informatie deed de bibliotheek van de Technische Hogeschool Delft vanaf later datum hetzelfde, voor informatie op landbouwkundig gebied de Landbouwhogeschool Wageningen. Deze centrale catalogi waren

populaire informatiesystemen geworden op basis waarvan de drie bibliotheken – zeker in vergelijking met andere landen – een uitstekend functionerend, maar toch wat hortend en in het onderhoud duur systeem voor interbibliothecair leenverkeer onderhielden, ieder op zijn eigen terrein. Net zoals in de computer van het catalogiseersysteem kon men hier, maar dan in enorme kaartsystemen, vinden welk boek of tijdschrift in welke Nederlandse bibliotheken aanwezig was. Het was een systeem dat geheel georganiseerd was op basis van vrijwilligheid. De drie bibliotheken werden hiervoor apart door het ministerie van Onderwijs gesubsidieerd.

In 1979 begint Pica succesvol te worden. Het ziet ernaar uit dat de in ontwikkeling zijnde tweede versie van het catalogiseersysteem een definitieve doorbraak van Pica in de Nederlandse bibliotheekwereld zal bewerkstelligen. Een mooie gelegenheid om ook de automatisering van de landelijke centrale catalogi aan te pakken, vinden de Koninklijke Bibliotheek en Pica. De Koninklijke Bibliotheek publiceert in april 1980 een rapport over de automatisering van haar landelijke centrale catalogus. In november 1980 leidt overleg met de drie Centrale-Catalogushouders en Pica tot publicatie van een door Pica opgesteld rapport *Nederlandse Centrale Catalogus en interbibliothecair leenverkeer*, dat door de drie Centrale-Catalogusbibliotheken onder hun verantwoording en naam wordt gepubliceerd. De bibliotheekwereld discussieert breed over dit rapport. Deze discussie wordt effectief begeleid door een aantal rapporten, dat de Bibliotheekraad in de jaren 1980-1985 uitbrengt over het onderwerp. Langs deze weg krijgen de voorstellen een breed draagvlak, ook buiten de kring van Pica-bibliotheken. Het ministerie van Onderwijs en Wetenschap besluit daarop het subsidieverzoek te honoreren. Pica begint met de programmatuurontwikkeling voor de Nederlandse Centrale Catalogus voor Periodieken in 1981. De Koninklijke Bibliotheek beschikt dan over een gemechaniseerd bestand met titels van tijdschriften dat vanaf het midden van de jaren zestig ten behoeve van een periodieke boekuitgave tot stand was gekomen. Daarmee kan bij de start van de Nederlandse Centrale Catalogus met duidelijke criteria begonnen worden: een vrijwel compleet bestand van titels bij Nederlandse bibliotheken, die meer dan de helft van de aanvragen van het interbibliothecair leenverkeer dekten. In 1982 wordt een aparte computerconfiguratie geïnstalleerd bij Pica; in mei 1983 wordt dit eerste deelsysteem operationeel.

De voorbereiding van een Nederlandse Centrale Catalogus voor monografieën ondervindt vertraging. Duidelijk is dat de creatie van een afzonderlijk bestand op aparte computerapparatuur ten behoeve van het interbibliothecair leenverkeer naast een bijna identiek bestand op computerapparatuur ten behoeve van het catalogiseersysteem in hoge mate inefficiënt en duur was. Pica stelt daarom een geïntegreerde aanpak voor, waarmee van de oorspronkelijke voorstellen wordt afgeweken. Dat leidt er bijna onmiddellijk toe dat de bibliotheken van Delft en Wageningen zich ongemakkelijk beginnen te voelen: was het in 1980 door Pica opgestelde rapport dan uiteindelijk toch niet een truc

De samenwerkingsverbanden

Rond 1985 bestaat in het wetenschappelijke bibliotheekwezen in Nederland een overvloed aan samenwerkingsverbanden. Het oudste samenwerkingsverband is Pica. Blijkbaar wordt deze vorm van vrijwillige samenwerking aantrekkelijk gevonden om zaken van landelijk belang te verwezenlijken. Voor de geschiedenis van Pica is het nuttig kennis te hebben van deze andere samenwerkingsverbanden. Pica is rond deze tijd de samenwerkingsvorm zodanig ontgroeid, dat een andere juridische organisatievorm urgent geworden is.

Universiteitsbibliotheken en Koninklijke Bibliotheek UKB

Opgericht in 1977 als forum voor onderlinge samenwerking van universiteitsbibliotheken en de Koninklijke Bibliotheek, alsmede de bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Bij de overgang van de Rijkscommissie van Advies inzake het Bibliotheekwezen naar Bibliotheekraad waren een aantal taken blijven liggen, zoals de gecoördineerde zorg voor handschriften en oude drukken en coördinatie van de collectievorming. In latere jaren heeft UKB zich sterk geprofileerd op het terrein van de verwerving van licenties voor de beschikbaarstelling van elektronische tijdschriften.

Literatuur- en Informatievoorziening in de bèta-sector (SALINFO)

In 1981 opgericht overlegorgaan met het doel optimale nationale voorzieningen, coördinatie en zo nodig onderzoek na te streven met betrekking tot de literatuur- en informatieverzorging. Het samenwerkingsverband wordt gevormd door de Bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en de universiteitsbibliotheken van Delft en Wageningen. De Koninklijke Bibliotheek is waarnemer.

Nederlands Bibliografisch Centrum

In 1983 na een lange voorgeschiedenis van ongeveer 10 jaar opgericht door de Koninklijke Bibliotheek en zeven andere organisaties uit de wereld van uitgeverij, boekhandel en openbare bibliotheken. De doelstelling van het samenwerkingsverband is de coördinatie en zo mogelijk concentratie van activiteiten op het gebied van de Nederlandse Bibliografie en de zorg voor de uitgave van de Nederlandse Bibliografie in diverse vormen.

NCC

Bestuursorgaan ten behoeve van de ontwikkeling van de Nederlandse Centrale Catalogus ten behoeve van het interbibliothecair leenverkeer, opgericht in 1983 door de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheken van Delft en Wageningen. Is opgeheven in 1991, waarbij de verantwoordelijkheden worden overgedragen aan de Koninklijke Bibliotheek en Pica gezamenlijk.

Samenwerkingsverband wsf

In 1982 opgericht overlegorgaan van 13 (meest grote, regionaal functionerende) openbare bibliotheken met wetenschappelijke steunfunctie (wsf). Deze bibliotheken worden door de overheid extra gesubsidieerd om wetenschappelijke literatuur op het niveau van hogescholen en universiteiten voor de geïnteresseerde burger beschikbaar te stellen. Dit samenwerkingsverband is tot op heden altijd sterk georiënteerd geweest op technische innovatie en vervult een brugfunctie tussen wetenschappelijke en openbare bibliotheken.

geweest om hen binnen het door Pica nagestreefde landelijke beleid te trekken? Wanneer een van de nieuwe directeurs van de Koninklijke Bibliotheek zich in 1986 bij deze opvatting aansluit en de andere directeur niet, is een bestuurlijke crisis een feit.

Verhuizing naar de nieuwe Koninklijke Bibliotheek (1982)

In 1982 verhuist de Koninklijke Bibliotheek van de complexen aan het Lange Voorhout en de Kazernestraat in Den Haag naar een groot nieuw gebouw vlak naast het Centraal Station. Op de vierde verdieping is een groot computercentrum ingericht naast een kantoorruimte, alles bij elkaar geschikt voor ongeveer 30 medewerkers. In december 1981 wordt het datacommunicatienetwerk succesvol omgelegd naar de nieuwe locatie, waar de computers geïnstalleerd worden; in januari 1982 verhuist het personeel.

De groei van Pica in die tijd laat zich afmeten aan het feit dat in 1984 al extra kantoorruimte moet worden ingericht in de aangrenzende magazijnruimtes van de Koninklijke Bibliotheek. In dat jaar loopt het personeelsbestand op tot 42 vaste medewerkers naast de ongeveer vijf medewerkers, die van softwarebedrijven voor langere tijd zijn ingehuurd. Wat de computerruimte betreft, blijkt al na een paar jaar dat deze veel te groot bemeten was. Stond de ruimte aanvankelijk overvol met de benodigde apparatuur, de ontwikkeling op het gebied van hardwarecapaciteit gaat zo snel dat wat ruimte betreft van een behoorlijke krimp gesproken kan worden. Wanneer Pica in 1989 naar een eigen kantoor in Leiden verhuist, zal de computerruimte daar vier maal kleiner zijn dan in 1982 nodig was geweest.

LBS definitief in productie (1982)

Bij de opening van de nieuwe Koninklijke Bibliotheek in 1982 wordt het eerste onderdeel van wat een paar jaar later het Lokaal Bibliotheek Systeem (LBS) zal worden in gebruik genomen: het opslag/uitleensysteem (OUS). Het acquisitiesysteem komt in september 1983 gereed en wordt als eerste in gebruik genomen bij de Universiteitsbibliotheek Leiden, samen met het uitleensysteem, ook hier tegelijk met de opening van de nieuwe universiteitsbibliotheek aan de Witte Singel. De Universiteitsbibliotheek Tilburg besluit inmiddels ook een LBS-systeem in productie te nemen, zodat eind 1983 drie locaties

beschikken over een aparte lokale computer waarop de beschikbare processystemen draaien in nauwe samenhang met de catalogiseerdiensten op de centrale computer bij Pica. De systemen worden voortdurend in nieuwe verbeterde versies opgeleverd, zodat de volledige gewenste functionaliteit op basis van ervaring van de gebruikers in stappen, maar over het geheel genomen vrij snel beschikbaar komt. Er wordt een LBS Gebruikersraad ingesteld die op dezelfde wijze functioneert als de GGC Gebruikersraad. Dat op het terrein van de procesautomatisering nog onvoldoende ervaring bij zowel de bibliotheken als bij Pica aanwezig is, blijkt al gauw: het is beheersmatig moeilijk om de drie decentraal opgestelde computersystemen op één lijn te houden.

Vrij snel groeien de drie versies bij de Koninklijke Bibliotheek, Leiden en Tilburg op zo'n manier uiteen, dat het gevaar dreigt dat er geen sprake is van een gezamenlijk ontwikkeld

B.S. Han, Directeur Bibliotheken en Informatieverzorging van het ministerie van Onderwijs & Wetenschap, heeft Pica vele jaren met raad en daad gesteund.

LBS-systeem, maar van op de bijzondere situatie van de betreffende bibliotheek toegespitste 'home-made' systemen. Voorzien wordt dat dit op termijn voor onnodig hoge onderhoudskosten zal zorgen, terwijl het in toenemende mate moeilijk is om de systemen überhaupt te onderhouden. Nog in 1983 wordt daarom een extra programmeerinspanning geleverd om de drie systemen te uniformeren en te standaardiseren tot LBS2. Deze gestandaardiseerde versie wordt in 1984 bij de drie bibliotheken geïmplementeerd, waarna ook de uni-

versiteitsbibliotheken van Groningen en Rotterdam een lokaal bibliotheeksysteem in gebruik nemen. Binnen een paar jaar zal het aantal in Nederland geïnstalleerde lokale bibliotheeksysteemen tot 18 groeien.

Het LBS bevat nu modules voor uitlening en magazijnadministratie en voor de aanwinstenadministratie met al vrij snel koppelingen naar de financiële systemen van de universiteiten. Hiermee is de basis gelegd voor de ontwikkeling van de online catalogus voor het publiek in overeenstemming met de vastgelegde beleidsdoelstellingen in de hierna te bespreken Warnsborn-besluiten. In 1984 wordt op de systemen van de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheek Groningen een experimentele online publiekscatalogus OPC geïnstalleerd. In 1985 analyseert een groot gebruikersonderzoek in beide bibliotheken op grond van de experimentele versie het gedrag van de gebruikers, op basis waarvan vervolgens de specificaties voor de definitieve online catalogus worden vastgelegd. Al tijdens het onderzoek is de experimentele versie ook bij enkele andere bibliotheken met

een lokaal systeem geïnstalleerd: de bibliotheken konden niet meer wachten om naar de gebruiker te gaan! In 1986 wordt de definitieve LBS2-versie van de online publiekscatalogus op alle operationele bibliotheeksystemen geïmplementeerd.

Klantenverbreding: openbare en speciale bibliotheken

In 1982 zijn de openbare bibliotheken van Den Haag en Amsterdam op Pica aangesloten. Tegelijkertijd wordt overeenstemming bereikt over aansluiting van de Gemeentebibliotheek Rotterdam en de Stads- of Atheneumbibliotheek te Deventer. Met de zeven andere bibliotheken met regionale, wetenschappelijke steunfunctie wordt afgesproken dat deze in de komende drie jaar ook aangesloten worden op Pica. Deze principeovereenkomst met het Samenwerkingsverband WVSF wordt financieel ondersteund door het ministerie van Cultuur, die deze bibliotheken subsidieert voor de taak een brugfunctie te vervullen in de informatievoorziening tussen de geïnteresseerde burger en de wetenschappelijke bibliotheken.

In 1983 wordt de catalogiseerdienst van het Nederlands Bibliotheek- en Lektuurcentrum (NBLC), dat dan gehuisvest is in het nieuwe gebouw van de Koninklijke Bibliotheek, eveneens op Pica aangesloten. Het NBLC verzorgt de centrale catalogisering van de boekaanstaf van de ruim 900 openbare bibliotheken in Nederland. Omdat ook in 1982 de Landelijke Bibliotheek Centrale in Amsterdam, even later verhuisd naar Almere, voor de catalogisering gebruik gaat maken van het catalogiseersysteem, kan hiermee gesproken worden van een dekkinggraad van 95% bij de Nederlandse openbare bibliotheken. De aansluiting van de catalogiseerafdeling van het NBLC vind overigens plaats in een algemener landelijk kader, die vorm krijgt in een tripartiete overeenkomst tussen NBLC, Koninklijke Bibliotheek en Pica over de verwerking van de Nederlandse Bibliografie.

Het NBLC besluit naar aanleiding van deze overeenkomst het eigen ontwikkelde systeem LAPKAT af te bouwen en vooralsnog alleen nog voor retrospectieve catalogiseringsprojecten te gebruiken. De samenwerking tussen Pica en de openbare bibliotheken heeft er wel toe geleid dat grote druk vanuit deze hoek wordt uitgeoefend om de Pica-organisatie om te vormen naar een andere juridische bestuursstructuur, waarbij recht gedaan wordt aan de participatie van de openbare bibliotheken. Dit zal in 1986 gehonoreerd worden in de Stichting Centrum voor Bibliotheekautomatisering Pica, waarin vertegenwoordigers van de openbare bibliotheken drie van de acht bestuursplaatsen zullen innemen. Ook nog in 1982 wordt de eerste speciale bibliotheek, die van het Centraal Bureau voor Statistiek te Voorburg en Heerlen, aangesloten op het catalogiseersysteem.

Naar een Online Retrieval Systeem

In 1982 beginnen zowel sommige bibliotheken met bijzondere collecties als het NBLC, dat informatiesystemen voor openbare bibliotheken onderhield, aandrang op Pica uit te

oefenen om ook deze bijzondere toepassingen binnen de bibliotheken te automatiseren. Deze aandrang wordt versterkt door belangstelling van in het nieuwe gebouw van de Koninklijke Bibliotheek gehuisveste instellingen die documentatiesystemen onderhouden voor periodieke publicatie van gedrukte bibliografieën als de Bibliografie van de Nederlandse Taal- en Letterkunde en het Repertorium voor de Vaderlandse Geschiedenis. Voor Pica is deze belangstelling voldoende om een Online Retrieval Systeem (ORS) te gaan ontwikkelen. Bij dit besluit is naast het argument van markuitbreiding en verdieping van de samenwerking met de eigen bibliotheken ook een kostenargument van belang. Pica kon vooruitlopend op het grote systeem voor de Nederlandse Centrale Catalogus ervaring opdoen met de specificatie en ontwikkeling van zoekfaciliteiten op databanken. Het ORS-systeem wordt daarmee ook proeftuin voor later te ontwikkelen technologie.

In 1983 begint de Short Title Catalogue Netherlands (STCN) met een databank van 6.550 titels van oude drukken van de Koninklijke Bibliotheek uit de periode vóór 1801. De samenwerkende audiovisuele centra van een aantal universiteiten besluiten hun Catalogus van audiovisuele materialen voor het wetenschappelijk en hoger beroepsonderwijs via Pica te produceren. Dit zal tot het online bestand Audiovisuele Media (AVM) leiden. Het NBLC geeft opdracht tot de ontwikkeling van het bestand DOTA (DOkumentatie van TijdschriftArtikelen voor openbare bibliotheken). Er wordt begonnen met de automatisering van de Bibliografie van Nederlandse Taal- en Letterkunde (BNTL).

Nu de bibliotheken hun kaartcatalogi hebben afgesloten en de aandacht volop kunnen richten op online toegankelijkheid van grote databanken via de ontwikkeling van de Nederlandse Centrale Catalogus en de online publiekscatalogus, blijkt de ontwikkeling van het ORS-systeem tot onverwachte complicaties te leiden. Is de Koninklijke Bibliotheek bij overeenkomst met de Nederlandse uitgevers verplicht gedrukte publicaties (lijsten, boeken, microfiches) te produceren, vrijwel al deze toepassingen ontlenen hun bestaansrecht eveneens aan gedrukte, periodiek verschijnende bibliografieën. Is Pica bij het ORS-systeem vooral gericht op online toegankelijkheid van databanken, de opdrachtgevers geven prioriteit aan continuïteit van hun publicaties in gedrukte vorm. In de ontwikkeling van adequate uitvoerfaciliteiten voor deze toepassing heeft Pica zich dan ook aanvankelijk verslikt. In 1986 zal de uitvoer van een zodanige kwaliteit zijn dat betrekkelijk probleemloos aan de behoeften van deze instellingen tegemoet gekomen kan worden. In samenhang daarmee zal in 1986 dan ook een begin worden gemaakt met het online aanbieden van het systeem met zijn diverse databanken aan de bibliotheken.

De conferenties: op weg naar de beleidsvoornemens 1983-1988

De activiteiten beginnen vrucht af te werpen, niet alleen in de ogen van de bibliotheken, waarvan er in hoog tempo steeds meer overwegen of besluiten op de diensten van Pica

aan te sluiten, maar ook in de ogen van Pica zelf. De toon wordt zelfbewuster, de uitstraling professioneler. De Stuurgroep heeft in 1982 gedurende een tweedaagse conferentie in hotel Groot-Warnsborn te Warnsborn het beleid sinds 1978 geëvalueerd en voor de toekomst een aantal principebesluiten genomen, de zogeheten Warnsborn-besluiten.

Ook de bibliotheken beginnen zich nu met Pica succesvol te voelen. Na 1980 was de negatieve spiraal uit de periode van het onderzoeksproject definitief doorbroken en omgebogen. Maar helaas: nu worden de bibliotheken getroffen door zware bezuinigingen. Had het management gerekend op besparingen uit automatisering, nu blijkt dit in onvoldoende mate het geval te zijn. Het enthousiasme enerzijds en de mogelijkheden tot verfijnde en geïndividualiseerde regelgeving anderzijds geven de catalogiseerders gelegenheid het titelbeschrijven tot een ware kunst te verheffen. Catalogiseren met Pica dreigt duurder te worden dan voorheen. Zolang de bibliotheken kaartcatalogi blijven onderhouden, zullen er geen kostenbesparingen gerealiseerd kunnen worden.

De Warnsborn-besluiten zijn erop gericht een beleid te formuleren dat op termijn definitieve afschaffing van deze kaartcatalogi en andere vormen van offline uitvoer zoals microfiche-catalogi mogelijk maakt. De introductie van de online publiekscatalogus waarin alle toegangsmogelijkheden beschikbaar kunnen komen moet daarom prioriteit krijgen. Om dit te bereiken dienen de steeds uitvoeriger regelgeving en de discussies daarover te worden tegengegaan, zowel landelijk als binnen de catalogiseerafdelingen. De mate van standaardisatie zal met de online publiekscatalogus fundamenteel verhoogd kunnen worden en kostenbesparing daadwerkelijk gerealiseerd. Bovendien is nu het vertrouwen in de mogelijkheden van de computer zo toegenomen, dat men de haalbaarheid van het zoeken in de computercatalogus door de gebruiker als realistisch begint te zien. Daarmee zal de bibliotheek zich kunnen positioneren als een publieksgeoriënteerde instelling en het stoffige imago van de intern gerichte, in zichzelf gekeerde instelling van zich afschudden.

De beleidsvoornemens 1983-1988, die het gevolg zijn van de Warnsborn-besluiten, worden begin 1983 gepubliceerd onder de zelfbewuste titel *Nieuwe technologische ontwikkelingen en hun effect op de bibliotheken in Nederland*. In tegenstelling tot de toonzetting van de beleidsvoornemens in 1978, waar gesproken wordt over concepten, proefnemingen en voorzichtige benaderingen, wordt nu gezegd dat in de komende jaren een netwerk van bibliotheekvoorzieningen voor zowel wetenschappelijke als openbare en speciale bibliotheken gerealiseerd zal worden. Er zal krachtig worden doorgegaan met het GGC voor verschillende categorieën bibliotheken voor de verwerking van velerlei materiaal. Naast voorzieningen voor aanwinstenadministratie, magazijnadministratie en uitlening zal het lokaal bibliotheekstelsel LBS voorzien worden van een publieksvriendelijke Online Publiekscatalogus. Tenslotte zal een adequate Nederlandse Centrale Catalogus ontwikkeld worden, waarop een effectief systeem voor interbibliotheecair leenverkeer gebaseerd

Warnsborn-besluiten 1982

1. De catalogus van een wetenschappelijke bibliotheek is primair een lokaliseerinstrument ten behoeve van het bezit van die bibliotheek. Voor een aantal toepassingen worden hogere eisen aan de catalogus gesteld, maar dan slechts voorzover noodzakelijk is om publicaties te onderscheiden. Een catalogus is geen bibliografie.
2. De gekwalificeerde wetenschappelijke gebruiker van een bibliotheek dient de catalogus te hanteren als een instrument voor het lokaliseren van publicaties, nadat met behulp van bibliografieën en in steeds toenemende mate internationaal toegankelijke bibliografische databases de gewenste publicaties geïdentificeerd zijn. De bibliotheek dient dit proces te ondersteunen door het beschikbaar stellen van een bibliografische collectie en gekwalificeerd personeel. Het gelijkwaardig nastreven van de twee functies uit de *Paris Principles* [de lokaliseerfunctie, d.i. de zorg dat elke publicatie in de bibliotheek vindbaar is en dus gebruikt kan worden, en: de collocatiefunctie, d.i. de zorg dat alle titels van dezelfde auteur bij elkaar staan] wordt verlaten. Prioriteit in het catalogiseersysteem wordt gegeven aan de lokaliseerfunctie van de catalogus.
3. De online publiekscatalogus is bij grote collecties op grond van kostenfactor, hanterbaarheid en additionele zoekmogelijkheden noodzakelijk als uitgangspunt van beleid. COM-catalogi worden naarmate de omvang groeit duurder dan een online publiekscatalogus om reden van productiekosten (computertijd), terwijl tevens bij gebruik van een online publiekscatalogus de catalogiseerinspanning meer beperkt kan zijn. Door aansluiting bij de ontwikkeling van de geautomatiseerde Nederlandse Centrale Catalogus kunnen de kosten voor de ontwikkeling van een online publiekscatalogus beperkt blijven. Voor wat betreft noodzakelijke investeringen in apparatuur kan aansluiting gezocht worden bij de apparatuur voor locale proces-systemen.
4. Het bestaande Pica catalogiseersysteem, waarvan de thesaurusfaciliteiten deel uitmaken, wordt tot rust gebracht, zij het niet dan nadat een zekere afronding heeft plaatsgevonden.
5. Nu een breuk met de alfabetische kaartcatalogus in vrijwel alle deelnemende bibliotheken heeft plaatsgevonden, is niet alleen naar de vorm, maar ook naar de inhoud een grotere standaardisatie van de catalogisering nodig en uitvoerbaar. Bindende afspraken betreffende de catalogisering dienen te worden opgesteld, die ertoe kunnen leiden dat titelbeschrijvingen in hoge mate ongewijzigd kunnen worden overgenomen.
6. Met het huidige Pica catalogiseersysteem kan de doelmatigheid bevorderd worden door afspraken, resp. maatregelen op het gebied van de catalogusbouw (thesaureren en regelstelsel).

zal zijn. In een aantal bijeenkomsten worden de beleidsvoornemens besproken met een grote vertegenwoordiging van de openbare bibliotheken. Vanuit deze hoek wordt formeel verklaard dat vanaf nu een automatiseringsbeleid gevoerd zal worden dat zoveel mogelijk aansluit bij, zo niet gebruikmaakt van de centrale Pica-diensten.

In 1983 is op de inhoudelijke besluitvorming aangesloten met een conferentie in Hotel Wolfheze te Wolfheze, waar de financiële consequenties van de beleidsvoornemens zijn besproken. Hier wordt geconstateerd dat de activiteiten van Pica het draagvlak van de bestaande leden ver te buiten beginnen te gaan, terwijl de representativiteit van de leden van de Stuurgroep – allen bibliothecaris van een wetenschappelijke instelling – bestuurlijk ten opzichte van nieuwe deelnemers niet meer afdoende is. In het bijzonder wil men unaniem tegemoetkomen aan de wens van de openbare bibliotheken Pica bestuurlijk zo te reorganiseren, dat recht wordt gedaan aan het belang dat de openbare bibliotheeksector aan Pica hecht. Daarom ligt het voorstel ter discussie om te streven naar een stichting, waarin ruimte zal worden gemaakt voor bestuurlijke inbreng uit meer sectoren dan alleen de wetenschappelijke, maar waarin het meerderheidsbelang wel voor deze sector behouden blijft.

Tijdens de conferentie staan de conceptstatuten al op de agenda, als blijkt dat de fiscale situatie tot onoverkomelijke problemen zal leiden. Dit probleem was bij de voorbereiding geheel over het hoofd gezien! De Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheken waren vrijgesteld van btw, de openbare bibliotheken niet. Dit betekent dat de financiële betalingsstructuur naar Pica voor beide categorieën bibliotheken anders moest worden opgezet. Uiteindelijk is er in overleg met het ministerie van Financiën voor gekozen dat de wetenschappelijke bibliotheken gevrijwaard kunnen blijven van btw over de jaarlijkse contributie, dat de openbare bibliotheken hun bijdragen aan Pica op tariefbasis zullen doen met btw en dat Pica proportioneel btw-plichtig zal worden gesteld. Dit heeft ertoe geleid dat pas na twee jaar bestuurlijk overleg en fiscaal getouwtrek de oprichtingsakte van de stichting op 1 november 1985 wordt ondertekend.

Oprichting van de Stichting Centrum voor Bibliotheekautomatisering Pica

Na de twee jaar durende voorbereiding en met de instemming van de universiteitsbesturen en de minister van Onderwijs richten De Groot en Reedijk 1 november 1985 de Stichting Centrum voor Bibliotheekautomatisering op. Op 31 december vindt de overdracht plaats van activiteiten en middelen van het Samenwerkingsverband Pica naar de Stichting. De Groot, die na zijn pensionering in 1983 nog twee jaar als voorzitter van Pica was aangebleven, wordt voor een korte overgangperiode de eerste voorzitter van de stichting. In overeenstemming met de statuten wordt per 1 juli M.A. Kooyman, lid van het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen, door de ministers van Onderwijs en Wetenschap en van Cultuur tot voorzitter benoemd.

Het doel van de stichting is het organiseren en coördineren van de uitwisseling van bibliografische informatie tussen bibliotheken van alle Nederlandse instellingen van wetenschappelijk onderwijs, samenwerkingsverbanden van deze en van de Koninklijke Bibliotheek. De Stichting zegt in haar statutaire doelstelling expliciet dat haar werkzaamheden zich ook uitstrekken tot andere bibliotheken, in het bijzonder tot de openbare bibliotheken en andere instellingen op het gebied van de informatieverzorging “teneinde het algemeen belang te dienen door te streven naar een optimale uniformering van catalogus- en andere automatiseringssystemen op het gebied van het bibliotheek- en informatiewezen in Nederland.” Hiermee wordt uitdrukking gegeven aan de werkelijkheid van de afgelopen vijf jaar, waarin Pica buiten de kring van universiteitsbibliotheken en Koninklijke Bibliotheek is getreden.

Het Samenwerkingsverband Koninklijke Bibliotheek en Universiteitsbibliotheken Pica blijft bestaan en zal naast de oorspronkelijke doelstelling om samen te werken bij het onderzoek naar de toepassing van geautomatiseerde informatiesystemen in bibliotheken vooral fungeren als adviesorgaan van deze bibliotheken voor het bestuur van Pica. Aan het samenwerkingsverband wordt het statutaire benoemingsrecht toegekend van vijf van de acht bestuursleden van de stichting, waaronder in ieder geval de bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek zich dient te bevinden. Op 21 januari 1988 – haast heeft men daar niet mee – ondertekenen de leden een hernieuwde samenwerkingsovereenkomst ter vervanging van die uit 1969.

Het NBLC krijgt het benoemingsrecht van drie leden van het bestuur van de stichting. Het bestuur zelf wijst in zijn eerste vergadering de directeur van de Gemeentebibliotheek van Rotterdam, P. Schoots, aan als vice-voorzitter. Hiermee zijn de openbare bibliotheken stevig binnen de Pica-structuur verankerd.

De turbulente tussenperiode

Vanaf de oprichting van de Stichting wordt Pica vanaf 1986 een echt automatiseringsbedrijf met het personeel in eigen dienst en in 1989 met een nieuw kantoor in Leiden. Er wordt een enorme daadkracht ontwikkeld: de op de bedrijfsvoering gerichte systemen van Pica worden gestabiliseerd en de eerste stappen worden gezet voor een beleid dat op voorzieningen voor de gebruiker van de bibliotheek is gericht. Pica begint activiteiten te ontwikkelen in Duitsland. Tegelijk speelt zich in toenemende mate een revolutie af in de bibliotheken. Op bestuurlijk niveau zijn de verhoudingen turbulent.

En intussen: de ontwikkelaars ontwikkelden voort...

Pica is per 1986 het zelfstandige automatiseringsbedrijf geworden dat het nog steeds is. Sommige auteurs hebben later zelfs geschreven dat Pica pas in 1986 is opgericht. Daarvóór zou slechts sprake zijn geweest van al dan niet succesvol voorbereidend experimenteren. Dit is verklaarbaar, omdat Pica in de eerste periode na de oprichting van de Stichting een grote daadkracht tentoonspreidt. Het is een periode van enorm optimisme en zelfvertrouwen. Ondanks bestuurlijk gekrakeel en zich aankondigende veranderingen in de bibliotheken worden de producten en diensten van Pica systematisch verder ontwikkeld, verbeterd en uitgebreid. De klantenkring groeit gestaag. Deze periode eindigt rond 1990 met de verhuizing naar een eigen kantoorgebouw in Leiden, de omslag naar de ontwikkeling van diensten voor eindgebruikers (de automatisering van de bibliotheek is 'klaar' nu begint de informatisering van de bibliotheken) en vooral de verkoop van alle systemen en producten naar Duitsland op basis van afgesloten strategische partnerschappen.

Pica is naast haar rol als coöperatieve organisatie ter ondersteuning van de bibliotheken bij de automatisering en informatisering ook een bedrijf geworden, dat de zorg heeft voor zijn eigen groei en continuïteit. De bestuurlijke turbulentie in de jaren 1986-1990 heeft hier direct mee te maken: in tegenstelling tot de bibliothecarissen die bestuursleden van Pica zijn, blijken de bibliothecarissen die houders van centrale catalogi zijn van mening dat het Pica niet is toegestaan een eigen beleid te voeren. Pica is in hun ogen slechts uitvoerder van door anderen gegeven opdrachten. De Koninklijke Bibliotheek krijgt twee bibliothecarissen, één voor elke opvatting, en zal daarmee in grote moeilijkheden komen.

In 1985-1986 wordt het centrale systeem met een grote conversie overgebracht naar Tandem apparatuur, waarvoor nieuwe, verbeterde programmatuur is geschreven. Het

lokale bibliotheekstelsel wordt overgebracht naar bij de universiteiten meer in gebruik zijnde VAX apparatuur. Daarna worden in de periode 1986-1990 in hoog tempo steeds nieuwe versies van de systemen en systeemdelen uitgebracht waarbij telkens in overleg met de gebruikersraden nieuwe functionaliteit is toegevoegd. Tegelijkertijd wordt begonnen met de voorbereiding van grote, meerjarige samenwerkingsprojecten tussen de deelnemende bibliotheken om op basis van de nu bestaande infrastructuur ook de inhoudelijke samenwerking te verdiepen. Voorzieningen worden daarom aan het catalogiseersysteem toegevoegd voor retrospectieve catalogisering en voor onderwerpsontsluiting. De complete reeks van producten ten behoeve van de bedrijfsvoering, uitgebreid met de eerste, nog traditionele stappen naar de gebruiker via de online publiekscatalogus en de Nederlandse Centrale Catalogus, komt 'gereed': Pica is af.

In deze periode concentreert de aandacht zich dan vooral op de beginnende netwerkvorming bij universiteiten en de integratie van de Pica-producten. De faculteitsbibliotheken worden via de centrale universiteitsbibliotheken aangesloten op het catalogiseer- en acquisitiesysteem, zodat decentrale verwerking van gegevens mogelijk wordt. De automatische controle en bescherming van de gegevens in de databank worden daarbij drastisch verhoogd. De verschillende systemen worden waar mogelijk geleidelijk technisch en functioneel geïntegreerd. Pica is nu een samenhangend stelsel van bibliotheekvoorzieningen, dat men in zijn geheel of per onderdeel kan afnemen. In 1989 zal de aandacht zich weer volledig op nieuwbouw gaan richten met de ontwikkeling van een nieuw centraal Pica-systeem (Pica-3), de voorbereidingen voor een nieuw lokaal bibliotheekstelsel (LBS3) en de ontwikkelingen voor een Open Bibliotheek Netwerk, waarvoor integratie met het landelijk universitaire netwerk SURFnet noodzakelijk is. Aanpassing aan nieuwe technologische ontwikkelingen en inzichten is immers periodiek noodzakelijk.

Retrospectieve catalogusconversie, ook via OCLC

De krachtige retroservice die OCLC via OCLC Europe aanbiedt, heeft ook zijn aantrekkingskracht op Nederlandse bibliotheken. Het is echter niet gewenst om, zoals vaak in het buitenland gebeurde, naast de aansluiting voor catalogiseren op het eigen systeem of netwerk, een aparte aansluiting op OCLC voor retrospectieve catalogiseerdoelinden af te nemen. De bibliotheken hebben een voorkeur voor een geïntegreerde oplossing, waarbij men al catalogiserende in Pica via dezelfde interface kan doorkoppelen naar de databank van OCLC.

In 1987 besluit een aantal bibliotheken om met Pica samen te werken om deze geïntegreerde faciliteit te ontwikkelen en te beproeven. Dit project is in 1989 afgesloten met de beschikbaarstelling van een gecontroleerde, reguliere verbinding van de catalogiseerafdelingen van de deelnemende bibliotheken met de WorldCat databank van OCLC.

Explosieve groei van het aantal klanten

Vanaf 1985 zal het aantal bibliotheken en andere informatie-instellingen die aansluiting zoeken bij Pica sterk toenemen. Op het eind van 1988 – een willekeurig meetpunt – bestaat het klantenbestand uit honderd bibliotheken voor het Catalogiseersysteem, 225 voor de Nederlandse Centrale Catalogus en tweehonderd voor de zes toegankelijke informatiebestanden in het Online Retrievalstelsel. Dertien bibliotheken beschikken over een compleet lokaal bibliotheekstelsel, waaronder de universiteitsbibliotheek van Twente, die in 1986 als eerste technische universiteit lid geworden is van Pica en binnen een jaar volledig op alle beschikbare systemen is aangesloten.

In 1986 kiest het Samenwerkingsorgaan Hoger Beroepsonderwijs Breda voor Pica, waarmee een begin wordt gemaakt met de dienstverlening aan hogeschoolbibliotheek.

In deze periode vindt ook een intensivering plaats van de samenwerking met de bibliotheken met wetenschappelijke steunfunctie als klantengroep, nu uit deze kring één bestuurslid van Pica afkomstig is, nog wel als vice-voorzitter. Een vertegenwoordiger van de directie van Pica wordt uitgenodigd om structureel als waarnemer aanwezig te zijn bij de vergaderingen van het samenwerkingsverband van bibliotheken met wetenschappelijke steunfunctie (WSF), om deel te nemen aan strategisch bestuursoverleg en om betrokken te zijn bij het opzetten van de promotie van online informatie retrieval bij deze bibliotheken. Ook treedt Pica voor het eerst als sponsor op: het ondersteunt financieel en materieel onder meer de inventarisatie van het kostbare bezit bij deze bibliotheken.

De crisis in de Koninklijke Bibliotheek

In april 1986 neemt Reedijk afscheid als bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek. Op 27 februari had Pica al van hem en van De Groot afscheid genomen als secretaris en voorzitter en vooral als oprichters in een afzonderlijke bijeenkomst in de aula van het nieuwe gebouw van de Koninklijke Bibliotheek. Zij waren symbool voor de samenwerkingsorganisatie Pica die geleid had tot een onafhankelijke Stichting per 1 januari 1986, waarvan zij beiden wederom de oprichters waren. Vlak voor het afscheid van Reedijk van de Koninklijke Bibliotheek raakt bekend dat de minister voornemens is Van Heijst tegen de voordracht van de benoemingscommissie in te benoemen tot zijn opvolger als bibliothecaris.

Van Heijst was vanaf het begin een zware tegenstander van Pica, die zich sterk had gemaakt voor een eigen Utrechtse benadering van de bibliotheekautomatisering, waarbij samenwerking slechts met de lippen werd beleden. Hij had door zijn opstelling in de jaren zeventig de zogenaamde Utrechtse trojka uit elkaar gespeeld, waardoor Grosheide als Pica-voorzitter vervangen werd door De Groot, Van Wesemael definitief en volledig naar Pica ging en hij zelf tenslotte na een aantal jaren Grosheide in Utrecht opvolgde.

De Koninklijke Bibliotheek en in het verlengde daarvan ook de rest van de bibliotheekwereld rekende op een benoeming van Willemsen, sinds 1969 de loyale onderbibliothecaris, die verantwoordelijk was geweest onder meer voor de totstandkoming van het nieuwe gebouw van de Koninklijke Bibliotheek, voor de oprichting van het Depot van Nederlandse Publicaties en voor de omvorming van Brinkman's Catalogus tot nationale bibliografie. Hij was ook de man die in de jaren 1976-1978 krachtige impulsen had gegeven aan de omvorming van Pica van research- en praatclub tot een effectieve organisatie met eigen directie, eigen medewerkers en zelfstandig coöperatief beleid. Het rumoer dat ontstaat na het bekend worden van het ministeriële benoemingsvoornemen leidt er uiteindelijk toe dat in 1987 een Algemeen Bestuurscollege wordt ingesteld als verantwoordelijk bestuursorgaan van een verzelfstandigde Koninklijke Bibliotheek met twee nog in 1986 benoemde directeuren: zowel Willemsen als Van Heijst met voor beiden scherp afgebakende taakverdeling. Pica valt nu eerst onder Van Heijst, terwijl Willemsen zich hier niet meer mee mag bemoeien. Wanneer na enige maanden blijkt dat de opstelling van Van Heijst in het bestuur van Pica tot grote problemen leidt, worden plotseling – nu door het Algemeen Bestuurscollege – de verantwoordelijkheden omgedraaid. Willemsen gaat weer over Pica en nu mag Van Heijst zich daar niet meer mee bemoeien. In 1988 komt aan deze bestuurlijke situatie een einde met de benoeming van een interim-manager.

Het is volstrekt duidelijk dat deze turbulente bestuurlijke situatie bij de Koninklijke Bibliotheek grote invloed heeft op de landelijke verhoudingen, en dus ook op Pica, die voor zijn huisvesting afhankelijk is van de Koninklijke Bibliotheek in een onderlinge regeling van nauwe, misschien wel te nauwe verwevenheid. Hieraan zal definitief een einde komen in 1989 met de verhuizing naar een eigen kantoor in Leiden.

De revolutie in de bibliotheken

De crisis in de Koninklijke Bibliotheek staat niet op zichzelf. In de tweede helft van de jaren tachtig stormt het in heel het wetenschappelijke bibliotheekwezen. Pas ver in de jaren negentig zal deze storm zijn uitgewoed. In haar *Magna Commoditas. Geschiedenis van de Leidse universiteitsbibliotheek 1575-2000* (2001) zegt Christiane Berkvens-Stevelinck dat de bibliotheekwereld op haar grondvesten schudde: de computer had tot nu toe alleen de catalogus en de bibliografie geraakt, maar “vrij abrupt, in een paar jaar tijd, betrad nu de digitale technologie de wereld van kennis en wetenschap”. In hun *De wereld van de Koninklijke Bibliotheek 1798-1998. Van statelijke institutie tot culturele onderneming* (1998) spreken P.W. Klein en M.A.V. Klein-Meijer over “een zeer ingrijpend, ingewikkeld complex van veranderingen en vernieuwingen [...] in de laatste decennia van de twintigste eeuw”, die de Koninklijke Bibliotheek voor ongekende problemen heeft gesteld.

Pica had via de oprichterbibliothecarissen, die later de ‘gelovigen’ genoemd zullen worden, de bedrijfsvoering van de bibliotheek geautomatiseerd en richt zich nu krachtig op

de automatisering van de dienstverlening aan de gebruikers van de bibliotheek, aan de informatisering van de universiteiten. Dat wordt direct gevoeld en het wordt hevig gevoeld. Universiteitsbesturen kijken wat verwonderd om zich heen en zien wat Pica 'stilzwijgend', dat wil zeggen buiten hun interessegebied, aan producten en infrastructuur heeft bereikt. Zij hadden net de Stuurgroep (later: Stichting) Universitaire Reken Faciliteiten SURF opgericht om samen te werken bij universitaire netwerkvorming. Plotseling blijkt een bestaand universitair bibliotheeknetwerk een dienstverlening te onderhouden met een zodanige capaciteit, dat de eigen prognoses voor de eerste jaren ogenblikkelijk herzien moeten worden.

De 'gelovigen' zijn of worden geleidelijk door andere bibliothecarissen opgevolgd. De universiteitsbesturen willen zich rechtstreeks met Pica bemoeien, waarbij de bibliothecarissen op bestuurlijk niveau bij Pica gedeeltelijk vervangen worden. Plotseling bestaat de vorige generatie bibliothecarissen uit 'geleerden' (een enkeling was dat overigens ook), terwijl de nieuwe generatie 'manager' is (ook hier is een enkeling dat ook).

Nu Pica voor de automatisering van de bedrijfsvoering van bibliotheken een succesvol resultaat heeft bereikt, zijn de aangesloten bibliotheken diepgaand geautomatiseerd. De penetratiegraad is hoog, hoger dan in de meeste landen in Europa, hoger ook dan in de meeste Amerikaanse bibliotheken. Het is dan ook voor Pica en de bibliotheekdirecties vanzelfsprekend dat de grote sprong naar de gebruiker genomen moet worden. Maar hier doet zich een probleem voor: was Pica in hoge mate leidend geweest bij de automatisering van de bedrijfsvoering, voor de automatisering van diensten voor de gebruikers, de klanten van de bibliotheek, is het noodzakelijk tot nieuwe werkverhoudingen te komen tussen Pica en de bibliotheken. Wat is de rol van Pica, of liever: wat zal die moeten zijn? Wat is de verantwoordelijkheid van de bibliotheken zelf? Kortom: wie is sturend in wat? De feitelijke aanleiding voor het uitbreken van het conflict is het feit dat Pica in 1986 besluit om na de conversie van het catalogiseersysteem naar een nieuwe Tandem configuratie ook de programmatuur van de operationele Nederlandse Centrale Catalogus van Periodieken over te brengen op deze computerconfiguratie met gebruikmaking van dezelfde programmatuur en met integratie van de databases. Het NCC-bestuur ziet hier zijn wantrouwen in de goede bedoelingen van Pica bevestigd, terwijl Pica van mening is binnen de overeenkomst verantwoordelijk te zijn voor zo goedkoop en efficiënt mogelijke technologie.

De bestuurlijke crisis rond de Nederlandse Centrale Catalogus vanaf 1986 tot in het begin van de jaren negentig zal van dit rollenprobleem de katalysator zijn. Pas in 1992 zal de dan sinds een jaar aangetreden nieuwe algemeen directeur van de Koninklijke Bibliotheek, W. van Drimmelen, met instemming van iedereen opmerken dat "Pica moet doen waar Pica goed in is en de bibliotheken waar de bibliotheken goed in zijn."

Bestuurlijke turbulentie

Het was niet alleen de revolutie in de bibliotheken die aanleiding is voor bestuurlijke aandacht van de universiteitsbesturen. De bibliothecarissen zijn het onderling over een aantal zaken luidruchtig niet eens. Via de benoeming van de twee in opvatting tegengestelde directeuren bij de Koninklijke Bibliotheek laait het oude conflict tussen centralisme en decentralisme uit de tijd van de Oriëntatiecommissie uit 1977 weer op. Maar nu is het niet mogelijk één bibliotheek te isoleren en vrolijk door te gaan.

Het conflict wordt uitgevochten in de Koninklijke Bibliotheek, de directe lijn van de minister van Onderwijs en Wetenschap naar de samenwerkende bibliotheken. Katalysator van de bestuurlijke crisis is de Nederlandse Centrale Catalogus (NCC). Verschil van interpretatie over de tussen de NCC en Pica gesloten overeenkomst is hiervan de oorzaak.

Aan de ene kant is er verschil van mening over de financiering en de verantwoording daarvan. Maar psychologisch belangrijker aan de andere kant is het feit dat Pica ervan uitgaat dat er een overeenkomst was gesloten tussen twee gelijkwaardige partners, terwijl de Centrale Catalogushouders als NCC-bestuur de opvatting zijn toegedaan dat

A.W. Willemsen, onderbibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek, was in de jaren 1976-1979 intensief bij Pica betrokken.

Pica uitvoerder is van hun besluiten. Dit wordt op de spits gedreven, als dit bestuur zelf een technisch concept opstelt als uitgangspunt van beleid dat volkomen tegengesteld is aan het Pica-concept en dat duidelijk gebaseerd is op het Utrechtse standpunt tijdens de Oriëntatiecommissie. Pica wijst dit concept op grond van technische, financiële en organisatorische overwegingen als onuitvoerbaar en beleidsmatig ongewenst van de hand.

Het overleg stagneert daarna langdurig, ondanks pogingen van het nieuw ingestelde Algemeen Bestuurscollege van de Koninklijke Bibliotheek om het vlot te trekken. In oktober 1987 besluit het bestuur van Pica daarom om zijn standpunt over het conflict naar buiten te brengen door publicatie van de *Beleidsnotitie Interbibliothecair Leenverkeer*. Het bestuur vraagt over zijn standpunt commentaar aan een groot aantal instanties, maar ook – en dat is belangrijk – aan de bestuurscolleges van de Koninklijke Bibliotheek, Technische Universiteit Delft en Landbouw Universiteit Wageningen. De publicatie leidt tot commotie, maar op termijn ook tot duidelijkheid over de verhoudingen en de oplossing van de problematiek. In 1988 geeft het Algemeen Bestuurscollege van de Koninklijke Bibliotheek in overleg met de

betrokkenen opdracht aan een paar adviesbureaus voor een onafhankelijk onderzoek naar alle aspecten op het gebied van de Nederlandse Centrale Catalogus: de technische, de organisatorische en de financiële. De oud-rector magnificus van de Rijksuniversiteit Utrecht, P.Verhoef, coördineert het onderzoek. In 1990 leidt dit tot conclusies, die voor Pica uiterst gunstig zijn.

Het scenario waarin wordt uitgegaan van één centraal NCC/IBL-systeem, dat geïntegreerd is met het GGC, wordt gekenmerkt als de meest efficiënte en organisatorisch meest haalbare oplossing. De voorstellen om kosten en opbrengsten op verantwoorde wijze tussen organisaties te verdelen worden door iedereen aanvaard. In 1991 heft het Samenwerkingsverband Nederlandse Centrale Catalogus zichzelf op.

De bevoegdheden van de Centrale Catalogushouders worden overgedragen aan de Koninklijke Bibliotheek, die hiervoor overleg voert met de bibliotheken van Delft en Wageningen en de gebruikers van het systeem. Pica wordt verantwoordelijk voor de technische aspecten. De Koninklijke Bibliotheek en Pica sluiten een overeenkomst voor het beheer van de Nederlandse Centrale Catalogus in overeenstemming met deze taakverdeling.

Intussen gaat de programmatuurontwikkeling bij Pica gewoon door. Terwijl het aantal bibliotheken dat een aansluiting neemt op de Nederlandse Centrale Catalogus voor periodieken snel toenam tot meer dan tweehonderd, besluit in 1988 een aantal universiteits- en wsf-bibliotheken om op basis van de al twee jaar gereed zijnde programmatuur voor de Nederlandse Centrale Catalogus voor monografieën een experiment op te zetten voor interbibliothecair leenverkeer met dit systeemdeel. Het NCC-bestuur verzet zich aanvankelijk hevig, maar kan Pica noch de deelnemende bibliotheken verhinderen een Experimenteel Interbibliothecair Monografieën Systeem (EIMS) op te zetten. Al spoedig kan de Koninklijke Bibliotheek dit niet op zich laten zitten en sluit zich nog voor aanvang bij het experiment aan. In 1989 evalueren de Koninklijke Bibliotheek en Pica gezamenlijk het experiment. Ze besluiten tot voortzetting binnen genormaliseerde structuren en met een gefaseerde aansluiting van andere instellingen.

Overigens: rond 1989 besluiten de universiteitsbibliotheken van zowel Amsterdam als Utrecht, beide onder nieuwe directies, om samen met Pica te onderzoeken hoe zij zich weer op Pica kunnen aansluiten. Voor Utrecht betekent dit een koppeling van het eigen Geac systeem met Pica, waarna de catalogisering via een netwerkoplossing kan plaatsvinden. Voor Amsterdam is een volledige conversie van het eigen bestand van ruim een miljoen titels naar Pica en daarna rechtstreekse aansluiting (inclusief afname van een lokaal bibliotheekstelsel) aan de orde.

Group on Electronic Document Interchange (GEDI)

In 1990 wordt door een aantal grote bibliotheeknetwerken en host-organisaties de Group on Electronic Document Interchange (GEDI) opgericht.

Leden zijn: Pica (Nederland), Research Library Group (Verenigde Staten), OCLC (Verenigde Staten), British Library Document Supply Centre (Groot-Brittannië), Technische Informationsbibliothek (TIB) Hannover (Duitsland), Télésystèmes (Frankrijk) en Ministère de l'Éducation Nationale, Sous-direction des Bibliothèques (Frankrijk).

Doelstelling van de groep is om op korte termijn te komen tot de facto standaards voor de internationale elektronische uitwisseling van documenten.

Tijdens een speciaal daartoe belegd seminar op 25 en 26 september 1991 in Parijs presenteert GEDI zijn werk aan een internationaal publiek van vakdeskundigen uit de wereld van bibliotheken en informatieverzorging. Het rapport *Electronic Document Delivery; towards further Standardization of International Interchange* wordt breed aanvaard.

De grootse Franse host-organisatie Institut de l'Information Scientifique et Technique (INIST) sluit zich hierop bij de groep aan.

Internationalisering

Vanuit het standpunt dat internationale samenwerking pas zin heeft wanneer de eigen prestaties een zeker niveau hebben bereikt, is vanuit Pica tot 1985 op dit terrein een terughoudend beleid gevoerd. De internationale contacten beperken zich tot bijdragen aan conferenties, vooral van de internationale vereniging van bibliotheken IFLA, en individuele bezoeken aan Duitse en Amerikaanse bibliotheken. De betrekkingen met OCLC worden onderhouden door diverse bezoeken in Dublin, Ohio. Pica is vanaf het begin van de jaren tachtig nauw betrokken geweest bij de oprichting van de European Library Automation Group (ELAG), een Europese groep deskundigen op het gebied van de bibliotheekautomatisering die nog steeds jaarlijks een werkconferentie organiseert. In het jaarverslag van Pica wordt voor het eerst in 1988 en vrij plotseling een paragraaf gewijd aan internationale samenwerking. Daarin wordt melding gemaakt van de bijdragen die Pica sinds 1986 levert aan de totstandkoming van standaards voor interconnectie van geautomatiseerde systemen op bibliotheekgebied (OSI, Open System Interconnection) en aan internationale regelgeving op het gebied van International Standard Book Description (ISBD). Pica is in dat jaar en het volgende erg actief in een werkgroep die in het kader van de Raad van Europa voor de Europese ministers van Cultuur richtlijnen opstelt, op grond waarvan de Europese regeringen aanbevolen wordt bibliotheken te subsidiëren bij retrospectieve catalogisering. Het project voor retrospectieve catalogisering dat door de universiteiten in 1990-1993 met steun van de minister van Onderwijs wordt uitgevoerd is een direct

gevolg van deze Europese instructie. Op dit terrein is de overeenkomst over afname van een OCLC-dienst voor retrospectieve catalogisering, voorbereid in een project van 1986 tot 1989 en daarna als vaste dienst beschikbaar gesteld, eerder al genoemd.

In 1989 start het eerste, door de Europese Unie gesubsidieerde project, dat Pica heeft uitgevoerd in samenwerking met LASER, een bibliotheeknetwerk in Engeland gericht op het interbibliothecair leenverkeer, en SUNIST/DBMIST, de Franse organisatie op het gebied van documentaire informatie: het ontwikkelen van een technische infrastructuur voor een dienst op het gebied van interbibliothecair leenverkeer met bibliotheken en bibliotheekorganisaties, waarbij wordt gebruikgemaakt van de OSI-standaards.

In 1990 is Pica nauw betrokken bij de oprichting van een paar belangrijke internationale overleggenooten, zoals het International Forum on Bibliographic Standards (IFOBS) en de Group on Electronic Document Interchange (GEDI). Het wordt als vanzelfsprekend beschouwd dat Pica bij dergelijk overleg betrokken wordt. Vooral GEDI zal voor Pica in de jaren negentig van grote betekenis zijn: in deze Europese overleggroep ontwikkelen zich weldra sterke persoonlijke banden tussen de vertegenwoordigers van verschillende organisaties, die later zowel bij de introductie van Pica in Duitsland en Frankrijk als in de samenwerking met OCLC en OCLC Europe hun vruchten hebben afgeworpen.

Tenslotte wordt in 1990 na een voorbereiding van een jaar de Herzog August Bibliothek te Wolfenbüttel aangesloten op Pica ten behoeve van de catalogisering van de collectie Neerlandica in deze bibliotheek en de aansluiting en integratie met de Short Title Catalogue Netherlands (STCN). Dankzij dit experiment beginnen vanaf 1988 de contacten met Duitse bibliotheken in de deelstaat Nedersaksen zich in rap tempo te ontwikkelen.

Beleidsplan 1989-1993

In het beleidsplan 1989-1993 staan nog enkele elementen die de bestuurlijke turbulentie als achtergrond hebben. Nadrukkelijk wordt gezegd dat het beleid van Pica jaarlijks kan worden bijgestuurd “zowel op grond van veranderde omstandigheden als op grond van terugkoppeling met deelnemende bibliotheken en met andere organisaties op het gebied van het bibliotheek- en informatiewezen”. Pica staat open voor een dergelijke bijsturing, “maar meent evenzeer helderheid te moeten scheppen over zijn voornemens”.

Die voornemens zijn weer een stukje zelfverzekerder dan vijf jaar tevoren. Het beleid zal gericht zijn op het verbreden van de bestaande activiteiten en het voortbouwen op wat bereikt is. Pica is van plan om de verworven belangrijke plaats in het Nederlandse bibliotheekveld, maar ook op Europees niveau, in stand te houden en waar mogelijk uit te bouwen. Draagvlakverbreding zal ook gezocht worden in internationalisering: Pica zal actief participeren in Europese projecten met het doel om via die weg bekendheid op

te bouwen in Europa met het doel ook buiten Nederland klanten te verwerven. De technische sleutelwoorden zijn: netwerkvorming en integratie van de bestaande systemen. Aangekondigd wordt voorts dat Pica zich voor de komende jaren zal richten op informatiediensten voor eindgebruikers. Voor het eerst wordt hierbij nadrukkelijk als toekomstige activiteit genoemd dat Pica zich ook gaat richten op de ontwikkeling van diensten op het gebied van elektronische documentlevering door bibliotheken, waartoe samenwerking met uitgevers noodzakelijk is. Toch valt er in het beleidsplan juist op technisch gebied enige aarzeling te bespeuren.

Rond 1990 doet zich een aantal technische ontwikkelingen voor die grote invloed krijgen op het nieuw te voeren beleid van Pica. Personal computers worden steeds krachtiger, goedkoper en betrouwbaarder. De verspreiding van personal computers zal binnen enkele jaren in hoog tempo toenemen, in ieder geval naar de werkplek van universitaire medewerkers, maar ook veelal naar huis. Daarmee komt de capaciteit, die enkele jaren geleden nog in een computercentrum stond opgesteld, nu beschikbaar op een bureau. Wanneer men deze tendens voegt bij de razendsnelle ontwikkeling van datacommunicatietechnologie, verwondert het niet dat netwerkvorming, waarvoor overigens nog standaards moesten worden ontworpen, en koppeling en integratie van systemen hoge prioriteit zouden krijgen. Voorzichtig wordt het technische concept gebaseerd op de ontwikkeling van componenten die afzonderlijk of in samenhang met andere componenten in het netwerk kunnen functioneren. Communicatie via eenduidige en goed gedefinieerde interfaces tussen de afzonderlijke systeemdelen is hierbij essentieel, hoewel standaardisatie op dit gebied nog verre van afgerond was.

Conceptueel is Pica gereed om in de komende periode voorop te lopen. Een open bibliotheeknetwerk dat zich met zijn centrale en decentrale componenten als één geheel aan de gebruiker presenteert, is het doel. Het zou vooralsnog niet meevallen dat zo gauw ook technisch voor elkaar te krijgen. Er volgt een zoektocht naar de juiste technische oplossingen.

Verhuizing van Pica naar Leiden

Na de oprichting van de Stichting Centrum voor Bibliotheekautomatisering in 1986 wordt in 1987 het personeel volledig in eigen dienst genomen en niet meer als tot dan toe via de Rijksuniversiteit Leiden aangesteld. Daarmee verliest het personeel de ambtenarenstatus.

Voor volledige zelfstandigheid blijft nog één zaak over: de huisvesting. Het spreekt vanzelf dat de verhouding met de nieuwe directie van de Koninklijke Bibliotheek door de bestuurlijke problemen hoe dan ook moeizaam was geworden. Vooral de onduidelijke regeling dat Pica als vergoeding voor huisvesting de computersystemen voor de Koninklijke

Bibliotheek beheert, kan niet meer worden volgehouden. Het belet de Koninklijke Bibliotheek een eigen automatiseringsafdeling op te zetten en creëert daardoor een afhankelijkheidsrelatie die aan beide zijden ongewenst wordt bevonden. Pica is bovendien (overigens samen met de Koninklijke Bibliotheek als verantwoordelijke voor de Short Title Catalogue Netherlands) actief geworden in het streven uitbreiding naar Duitsland te realiseren en voorziet een dusdanige verdere professionalisering en verzelfstandiging, dat het gewenst wordt geacht de in ieder geval zichtbare band met de Koninklijke Bibliotheek lossen te maken. Een onverwachte kans doet zich eind 1987 voor als blijkt dat de zusterorganisatie BAZIS, die de ziekenhuizen automatiseert en van wie Pica software afneemt, een optie heeft op een te bouwen kantoor aan de Schipholweg in Leiden. Door het besluit gezamenlijk het gebouw te gaan bewonen kan een ruim pand betrokken worden, dat vooralsnog in beider behoeften voorziet.

In januari 1989 verhuist Pica naar zijn eigen gebouw aan de Schipholweg in Leiden.

Op 19 januari 1988 zijn Pica en BAZIS het eens over de nieuwbouw van het eigen kantoorgebouw; op 11 maart worden onder het toezien oog van het gemeentebestuur van Leiden de contracten met de projectontwikkelaar getekend. Op 8 april 1988 wordt de eerste paal geslagen en op 12 oktober de hoogste top bereikt. De week voor Kerstmis betreft BAZIS zijn deel van het kantoor. Pica verhuist tussen 12 en 15 januari 1989, nadat weer in een strakke planning computerapparatuur en netwerk eerder waren overgebracht. Het gebouw wordt op 2 maart 1989 met een bijeenkomst in de Pieterskerk feestelijk namens de minister van Onderwijs en Wetenschap geopend. Pica staat nu volledig op eigen benen.

De verhuizing naar Leiden is mede aanleiding om in de periode 1989-1990 stapsgewijs het Pica-Bureau, een naam die vanaf nu niet meer gebruikt zal worden, te reorganiseren. Hadden tot heden Costers en Bossers de directie gevoerd vanuit hun eigen achtergrond binnen een gezamenlijke verantwoordelijkheid, nu wordt een duidelijke taakverdeling binnen de directie afgesproken. Besloten wordt Pica geleidelijk om te vormen van een product- naar een marktgeoriënteerde organisatie. Er wordt één ontwikkelafdeling ingericht die in tegenstelling tot de systeemgerichte organisatie voorheen verantwoordelijk is voor alle programmatuurontwikkeling en productiezaken. Een afdeling gebruikersondersteuning onderhoudt onder meer de contacten met de bibliotheken in Nederland. Een aparte marketingafdeling, nauw verbonden aan gebruikersondersteuning, wordt medio de jaren negentig toegevoegd. De relaties met het buitenland worden vooral door de ontwikkelafdeling onderhouden, aangestuurd door de directeur.

Wijzigend overheidsbeleid

Na de oprichting van de onafhankelijke stichting in 1986 besluit het ministerie van Onderwijs en Wetenschap in 1988 tot een dossieronderzoek naar Pica. De beperking van de invloed van de minister tot het benoemingsrecht van de voorzitter van het bestuur geeft aanleiding nog eens naar de subsidiestructuur ten opzichte van Pica te kijken. De subsidies hebben door de jaren heen een structureel karakter gekregen en de vraag is of dat wenselijk is. Het overheidsbeleid is zich in die tijd sterk aan het wijzigen. Er wordt gesproken over een terugtrekkende overheid. In toenemende mate wordt de uitvoering van het overheidsbeleid op afstand gezet of geprivatiseerd.

Het dossieronderzoek wijst uit dat de sinds 1978 verstrekte subsidies correct zijn besteed. Naar aanleiding van het dossieronderzoek komt wel naar voren, dat aan de verstrekking van subsidies nu een einde moet worden gemaakt, omdat Pica tot een bedrijf is uitgegroeid dat uitstekend in staat moet zijn om de eigen broek op te houden. Overheidssubsidie zou dan principieel onjuist en concurrentievervalsend zijn. De belangrijkste doelstelling van de subsidie is bereikt: de bibliotheken realiseren efficiëntieverbeteringen door het gemeenschappelijk catalogiseren en de landelijke taken van de Koninklijke Bibliotheek (de Nederlandse Bibliografie en de centrale catalogi) zijn of zullen op korte termijn geautomatiseerd zijn. De overheidssubsidie zou zich niet verder mogen strekken.

Tussen Pica en het ministerie wordt een regeling getroffen, waarin de tot dan toe jaarlijkse subsidie binnen een paar jaar wordt afgebouwd. Daartegenover staat dat bij gelegenheid het benoemingsrecht van de minister voor de voorzitter van het bestuur zou vervallen. Dit recht zal te zijner tijd worden overgedragen aan het bestuur van SURF, de organisatie waarin de universiteitsbesturen samenwerken op het gebied van de automatisering. Formeel zal de vervanging van de minister door het bestuur van SURF in de statuten van de nieuwe Stichting Pica in 1996 vorm krijgen.

Naar de gebruikers en... naar Duitsland

Rond 1990 komt de bestuurlijke situatie tot rust. Met hervonden elan wordt in deze periode voortgegaan met vernieuwbouw van de systemen. Daarnaast worden veel initiatieven genomen en afgerond om voor bibliotheken een adequate dienstverlening voor gebruikers op te zetten. Pica internationaliseert, vooral in Duitsland. In de periode 1991-1997 zal Pica in Europa een prominente plaats weten te veroveren als toonaangevende organisatie voor de ontwikkeling en levering van bibliotheeksystemen en bibliotheekdiensten.

Situatie rond 1990

Rond 1990 worden de bestuurlijke problemen rond de Nederlandse Centrale Catalogus tot een oplossing gebracht. De relatie tussen de Koninklijke Bibliotheek en Pica is weer hersteld. Het Samenwerkingsverband is aanzienlijk uitgebreid en telt na de toetreding van de Universiteit van Amsterdam per 1 januari 1991 tien leden. Met de aanpak in 1990 van de ontwikkeling van de derde versies van de centrale en lokale systemen en met het Open Bibliotheek Netwerk en het Rapdoc-project voor de totstandkoming van faciliteiten voor snelle documentlevering zullen tal van vernieuwingen worden geïnitieerd.

Pica komt rond 1990 in toenemende mate voor een moeilijke afweging te staan. Moet men zich beperken tot stabilisering, continuering en uitbouw van diensten en producten voor de Nederlandse markt? Of is het noodzakelijk de vleugels op een grotere schaal uit te slaan?

Het inzicht groeit dat voor overleving op langere termijn het bedrijfseconomisch noodzakelijk is om beleid te ontwikkelen op drie terreinen. Het is noodzakelijk om nieuwe markten aan te boren, nieuwe producten te lanceren en nieuwe strategische allianties te sluiten met al dan niet concurrerende zusterorganisaties.

Met financiële steun van de Europese Unie wordt deelgenomen aan een groot aantal projecten, terwijl tegelijkertijd een vruchtbare en intensieve samenwerking met Duitsland wordt gerealiseerd, die de voedingsbodem zal worden voor afname van de centrale Pica-diensten met een eigen infrastructuur in Frankrijk.

Nieuw zijn de eindgebruikerdiensten: het accent wordt verschoven van de bedrijfsvoering van bibliotheken naar de directe dienstverlening aan gebruikers van bibliotheken via het aanbieden van online informatiediensten. Sleutelwoorden hierbij zullen zijn: Open Bibliotheek Netwerk, [www-toegang tot Pica's databases](#) en tot de online catalogi van de verschillende bibliotheken, Rapdoc, WebDoc en de succesvolle eindgebruikerdiensten. De

Doelstelling Pica 1991

Pica is een coöperatieve – niet op winst gerichte – organisatie die zich ten doel stelt om vanuit samenwerking met bibliotheken en andere informatieverzorgende instellingen informatiesystemen en informatiediensten te ontwikkelen en beschikbaar te stellen teneinde de effectiviteit en doelmatigheid van de informatieverzorging ten behoeve van eindgebruikers te bevorderen. Daarbij wordt gebruikgemaakt van een technische en organisatorische infrastructuur die door Pica tezamen met andere instellingen ontwikkeld en ondersteund wordt en die bestaat uit een evenwichtig samenstel van centrale en lokale functies, ondergebracht in het centrale Pica-systeem en in de lokale bibliotheeksystemen, onderling verbonden via SURFnet en het daarop gebaseerde Open Bibliotheek Netwerk (OBN). Pica ontwikkelt en ondersteunt systemen voor de bedrijfsvoering van bibliotheken en bevordert onderlinge samenwerking door een geïntegreerde technische infrastructuur te creëren. Pica ontwikkelt tezamen met de bibliotheken nieuwe eindgebruikergerichte informatiediensten. Tenslotte stelt Pica zich tot doel in de komende jaren een centrale rol te spelen in het realiseren en beschikbaar stellen van faciliteiten voor het transporteren van documenten (tijdschriftartikelen) in elektronische vorm (Rapdoc project).

verwezenlijking van de virtuele bibliotheek komt steeds dichterbij! Strategische samenwerking met vergelijkbare organisaties blijkt een moeilijker te bereiken doel.

Bestuurlijke samenwerking via ATLAS (1992)

Het Algemeen Bestuurscollege van de Koninklijke Bibliotheek streeft nu met kracht naar een landelijke koepelorganisatie op het gebied van het bibliotheek- en informatiewezen. Het betreft naast Pica ook het Nederlands Bibliotheek en Lektuurcentrum (NBLC) voor de openbare bibliotheken en het Nederlands Bureau voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging (NBBI), de opvolger van NOBIN, in de plannen. Wat Pica betreft, wordt besloten dat de Koninklijke Bibliotheek zijn nieuwe lokale bibliotheekstelsel, dat aan vervanging toe is, weer bij Pica zal betrekken op basis van de in gang gezette LBS3-ontwikkeling. Het Samenwerkingsverband Nederlandse Centrale Catalogus wordt opgeheven. De bevoegdheden worden overgedragen aan de Koninklijke Bibliotheek en Pica, die hiervoor een samenwerkingsovereenkomst sluiten.

In 1992 wordt de ATLAS-overeenkomst ondertekend (Afstemming Taken Landelijke Samenwerking Bibliotheken en Documentaire Informatieverzorging) tussen Pica, Koninklijke Bibliotheek, NBLC en NBBI. Afgesproken wordt tot afstemming te komen van de respectieve beleidsplannen, juridische aspecten van informatieverzorging, elektronische informatie, gebruikersonderzoek. Deze poging om opnieuw te komen tot een zeker centraal beleidsorgaan zal uiteindelijk mislukken. In een toespraak bij de opening van de

nieuwe bibliotheek van de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg laat de minister van Onderwijs en Wetenschap weten in een centraal orgaan met sturende bevoegdheden toch geen heil te zien. De verandering van standpunt bij de minister ligt voor de hand. Het door de universiteiten opgerichte SURF was bezig landelijk grote kracht te ontwikkelen op alle terreinen van de automatisering.

Op bestuurlijk gebied zal het bestuur van SURF de discussie over de structuur van de landelijke informatieverzorging naar zich toe trekken via het in 1994 uit zijn midden ingestelde platform Innovatie Wetenschappelijke Informatieverzorging (IWI). Vanuit IWI, in eerste instantie opgericht ten behoeve van de universiteiten, worden al gauw sterke relaties ontwikkeld met Koninklijke Bibliotheek, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum. Zelfs de bibliotheken met wetenschappelijke steunfunctie hebben al spoedig een afzonderlijke connectie naar het vanuit IWI georganiseerde overleg. Alweer op zijn Nederlands: geen van boven opgelegd centraal orgaan, maar een de facto centraal orgaan, dat op basis van overleg en overredingskracht tot stand gekomen is.

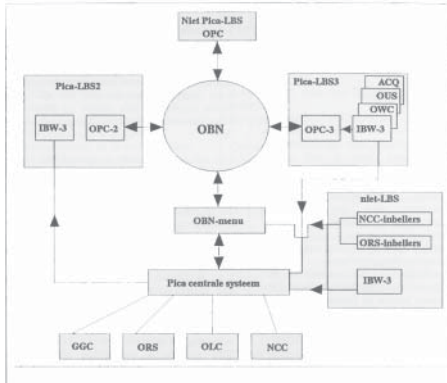
Vanuit dit licht gezien spreekt het dan wel haast vanzelf dat in 1996 het benoemingsrecht van de ministers van Onderwijs en Cultuur bij de omvorming van de Stichting Centrum voor Bibliotheekautomatisering Pica in de Stichting Pica dan ook naadloos op SURF overgaat.

Samenwerking met SURF en IWI

Voor Pica is de geleidelijke overgang van bestuurlijk overleg naar SURF niet onaangenaam. Pica's voorzitter, M.A. Kooyman, is als universiteitsbestuurder van de Rijksuniversiteit Groningen ook lid van het SURF-bestuur. De directe bemoeienis van de universiteitsbesturen via SURF zal, naar verwachting, Pica geen windeieren leggen. Na de jarenlange directe en indirecte aansturing door de minister, die – nu alle beoogde landelijke bibliotheektaken ruimschoots geautomatiseerd waren – begint af te nemen, is deze aandacht vanuit de grootste klantengroep meer dan welkom.

In 1986 had Pica voor het eerst contact opgenomen met SURF voor overleg om het zelf beheerde en onderhouden datacommunicatienetwerk over te dragen aan de dochter van SURF, SURFnet, en om het eigen netwerkonderhoud af te stoten. SURFnet was opgericht om een landelijk universitair datacommunicatienetwerk op te zetten. Hiermee maakt Pica zich duidelijk zichtbaar aan de universiteitsbesturen, want Pica's netwerk alleen bleek op dat moment al groter in capaciteit dan SURF voorzag op korte termijn nodig te hebben. In 1987 wordt Pica door SURF erkend als centrum voor specialistische dienstverlening. In 1990 wordt een contract met SURFnet gesloten voor overdracht van Pica's eigen, zelf beheerde netwerk.

Open Bibliotheek Netwerk 1992 (OBN)

Nog met de hand vervaardigd OBN stroomschema.

Het Open Bibliotheek Netwerk is het concept, waarin centrale en lokale (universitaire) bibliotheeksystemen via het landelijke netwerk SURFnet met elkaar zijn verbonden en diensten uitwisselen, ongeacht welke systeemleveranciers voor de betreffende computersystemen verantwoordelijk zijn. Het netwerk is verbonden met buitenlandse vergelijkbare netwerken, zodat de dienstverlening aan de gebruiker zowel lokaal, landelijk als internationaal kan plaatsvinden. Met zijn eigen personal computer krijgt de

gebruiker vanaf zijn werkplek geautoriseerd toegang tot een veelheid aan databanken, waaraan bibliotheekdiensten als fysieke uitlening, interbibliotheecair leenverkeer en elektronische documentlevering gekoppeld zijn.

In alle gevallen ligt, in tegenstelling tot voorheen toen de gebruiker naar de bibliotheek moest en daar van de dienstverlening afhankelijk was, het initiatief bij de gebruiker. De bibliotheek komt dan ook naar de gebruiker in plaats van omgekeerd. De diverse onderdelen van de dienstverlening zijn naadloos geïntegreerd.

Campagne OBN

Met de komst van het Open Bibliotheek Netwerk wordt de eindgebruiker mondig gemaakt: hij zal in veel mindere mate dan voorheen afhankelijk zijn van de bibliotheek. Voor bibliotheken komt een infrastructuur beschikbaar die hen in staat stelt gezamenlijk nieuwe elektronische dienstverlening te ontwikkelen.

Met een rondje digitaal
weet u het allemaal

**Steek je neus
in alle bibliotheken
tegelijk!**

Vanaf dat moment ontwikkelt zich een hechte, praktische samenwerking met SURFnet. Alle projecten die Pica vanaf 1990 zal uitvoeren voor de totstandkoming van diensten voor de eindgebruikers van bibliotheken worden beleidsmatig en financieel in samenwerking met SURFnet uitgevoerd.

Het Open Bibliotheek Netwerk

Na de formulering van de grondgedachten van Pica in 1971-1975 en het daarop gebaseerde Plan op Korte Termijn en de formulering van het 'Waar is dit boek?'-concept uit 1978 zal zich in de periode 1990-1992 met het Open Bibliotheek Netwerk (OBN) een nieuw Pica-concept aandienen waarop het beleid gebaseerd wordt. De voorbereidingen voor het Open Bibliotheek Netwerk worden al in 1989 getroffen, wanneer SURF een subsidieaanvraag voor de ontwikkeling hiervan indient bij het ministerie van Economische Zaken, dat besluit voor 50 % te subsidiëren in het kader van het stimuleringsprogramma ten behoeve van de overheid (SPINOV). Pica en SURFnet krijgen daarop gezamenlijk opdracht het Open Bibliotheek Netwerk te ontwikkelen. De basisvoorzieningen komen in 1992 gereed en worden met het rapport *OBN final report: from project to library user* aan de bibliotheken gepresenteerd. Het Open Bibliotheek Netwerk is een concept dat de overgang markeert van de aandacht voor de automatisering van de bibliotheek als bedrijf naar prioriteit voor de ontwikkeling van dienstverlening aan de gebruiker van bibliotheken. Vanaf nu zou in het beleid van Pica en van de bibliotheken de gebruiker centraal staan, ondersteund door een adequaat geautomatiseerde bedrijfsvoering.

In feite zal het concept van het OBN tot in de volgende eeuw de basis zijn van alle door Pica ontwikkelde producten en diensten, zij het in steeds vernieuwde technische vormgeving.

Naast de volledige integratie van het bestaande datacommunicatienetwerk in dat van SURFnet zal allereerst op technisch gebied de ontwikkeling van het zogenaamde Virtual Terminal Protocol ter hand genomen worden, zodat het mogelijk wordt alle Pica-systemen via één werkstation aan zowel bibliotheekmedewerkers als aan gebruikers op basis van autorisatie beschikbaar te stellen. Tegelijkertijd zal op basis van een gebruikersonderzoek en van een door de Technische Universiteit Delft in opdracht uitgevoerd ergonomisch onderzoek een nieuwe Online Publiekscatalogus ontwikkeld worden. Deze laatste ontwikkeling wordt geïntegreerd in de gelijktijdige vernieuwbouw van de centrale en lokale Pica-systemen.

De effecten van het OBN zullen voor bibliotheekmedewerkers zijn dat het werkstation (Intelligent Bibliografisch Werkstation IBW) via eenzelfde interface en eenzelfde commandostructuur toegang heeft tot alle centrale en decentrale bibliotheekfuncties met een snelle, naadloze wisseling van de diverse processen. Voor de gebruikers zullen het zoeken

in catalogi en bestanden van de eigen bibliotheek en van andere deelnemende bibliotheken, het indienen van leenaanvragen bij eigen en andere bibliotheken en het zoeken in vakgerichte databanken (bijvoorbeeld die van het Online Retrieval Systeem, maar ook van contractueel beschikbare bestanden van externe leveranciers) op eenvoudige en uniforme wijze kunnen plaatsvinden.

De totstandkoming van het OBN heeft vanaf 1992 de samenwerking via allerlei netwerken bevorderd, zowel thematisch georiënteerd (bijvoorbeeld op biomedisch of technisch gebied) als regionaal georiënteerd (bijvoorbeeld het netwerk van Amsterdamse bibliotheken Adamnet of het Limburgse netwerk voor hoger onderwijsinstellingen IHOL).

Op dezelfde basis wordt ook de totstandkoming van internationale netwerken vereenvoudigd. Pica voert gelijktijdig met de ontwikkeling van het OBN het door de Europese Commissie gesubsidieerde project Interlending OSI Netwerk (ION) uit, dat gericht is op internationaal interbibliotheecair leenverkeer en dat in 1993 wordt afgerond. ION is een project dat wordt uitgevoerd door een consortium van bibliotheekorganisaties, bestaande uit Pica, SDB/SUNIST (Frankrijk) en LASER (Groot-Brittannië).

De voorspoedige totstandkoming van het OBN zal technisch eigenlijk pas ten volle gerealiseerd worden met de introductie medio jaren negentig van het internet met zijn world wide web. De hierbij behorende snelle technologische ontwikkelingen leiden ertoe dat, meer dan eerder ook wel gebeurde, nieuw ontwikkelde technologie snel verouderd blijkt en – weer – meer stabiliteit mogelijk is.

De bibliotheken hebben met de introductie van het OBN een enorm karwei gehad aan de oplossing van een aantal compleet nieuwe problemen: de noodzaak tot autorisatie en identificatie van de gebruiker, differentiatie van bibliotheekdiensten voor verschillende autorisatieniveaus, de regeling van de toegankelijkheid voor niet-geregistreerde gebruikers. Pica ondersteunde de besluitvorming door voorzieningen in het systeem in te bouwen waarmee de oplossingen zo simpel mogelijk te verwerken zijn.

In aansluiting op het OBN besluiten de bibliotheken en Pica ogenblikkelijk met groot enthousiasme om, nu de datacommunicatiecapaciteit zo enorm vergroot is, ook een project voor elektronische documentleverantie te starten: Rapdoc.

Pica-3 en LBS3

Op basis van een vooronderzoek in 1988 naar de wijze waarop het technisch concept van het Pica-netwerk zich zou kunnen ontwikkelen voor de jaren negentig wordt besloten tot een volledige vernieuwbouw van het centrale Pica-systeem. Hierbij zal de functionaliteit voor de gebruiker niet of nauwelijks worden aangetast. Een analyse van de

te voorziene technologische ontwikkelingen leidt tot een vernieuwd technisch concept, waarbij wordt uitgegaan van client-servertechnologie. Het meest karakteristiek voor deze technische vernieuwing is het inzetten van personal computers als intelligent bibliografisch werkstation.

De extra mogelijkheden die de personal computer sinds een paar jaar biedt boven de tot dan gebruikte 'domme' terminal worden zoveel mogelijk toegepast. Van de gelegenheid wordt gebruikgemaakt om voorzieningen voor gemeenschappelijk catalogiseren, interbibliothecair leenverkeer en online retrieval binnen het centrale systeem zoveel mogelijk te integreren. Zo ontstaat een uniforme gebruikersinterface en een nieuwe, voor alle systemen gezamenlijke index- en databankstructuur. Het onderhoud van de steeds groeiende enorme databank wordt hierdoor aanzienlijk vereenvoudigd, waardoor de kwaliteit van de databank sterk toeneemt. In 1992 komt Pica-3 beschikbaar voor de Nederlandse bibliotheken.

Tegelijkertijd beïnvloedt de komst van de personal computer ook de technologie van de lokale bibliotheeksystemen, waarvan er eind 1989 18 waren geïnstalleerd. Ook hier blijkt een geheel vernieuwd systeem noodzakelijk, dat zou voldoen aan de eisen van de jaren negentig. Belangrijke discussiepunten zijn: overgang van de oorspronkelijk voor de ziekenhuizen geschreven en door Pica overgenomen BOS-systeemsoftware naar een algemeen commercieel verkrijgbaar, door de leverancier ondersteund operatie systeem (VAX/VMS); standaardisatie met landelijke en universitaire netwerkstructuren, zoals vooral SURFnet; aanpassing aan de gewenste functionaliteit van het Open Bibliotheek Netwerk; verbetering van de uniformering en integratie met de centrale systemen.

Voor de nieuwe versie van de Online Publiekscatalogus zal een grote verandering teweeg brengen. De commandostructuur van de eerdere versies wordt in het gebruikersonderzoek als ouderwets beschouwd. Voor de bibliotheekmedewerker, die bedrijfsmatig met het lokaal bibliotheekstelsel moet omgaan wordt de commandotaal van het centrale Pica-systeem wel hier ondergebracht. Voor de gebruiker van de bibliotheek wordt in de online catalogus met een menugestuurde versie volstaan.

In 1992-1993 zijn alle systemen in Nederland naar LBS3 geconverteerd.

Het catalogiseersysteem wordt met de komst van Pica-3 ook inhoudelijk afgerond door toevoeging van faciliteiten voor Gemeenschappelijke Onderwerpsontsluiting, een activiteit die door de bibliotheken van het Samenwerkingsverband vanaf 1982 intensief was voorbereid. Vanaf 1991 wordt deze activiteit als onderdeel van het catalogiseersysteem gefaseerd bij vooral de universiteitsbibliotheken ingevoerd.

Eindgebruikerprojecten

Met de afronding van de eerste versie van het Open Bibliotheek Netwerk en de vernieuwingen van de centrale en lokale systemen is zowel bij Pica als bij de bibliotheken een enthousiasme ontstaan, dat sterk motiveert om op deze basis verder te gaan en nieuwe faciliteiten voor dienstverlening aan de gebruikers te ontwikkelen.

Tussen 1991 en 1995 wordt allereerst het Rapdoc-project uitgevoerd. Rapdoc heeft tot doel het bestaande systeem voor interbibliothecair leenverkeer op een hoger niveau te tillen. Daartoe moet aan de centrale databank van de Nederlandse Centrale Catalogus een Online Contents databank met beschrijvingen van tijdschriftartikelen worden toegevoegd. Deze beschrijvingen worden geleverd door uitgevers of bibliotheken, maar vooral door een scansysteem van de firma Swets & Zeitlinger in Lisse.

De gebruiker van de bibliotheek moet direct toegang tot deze voorziening krijgen en in staat worden gesteld kopieën van artikelen bij bibliotheken te bestellen en deze al dan niet elektronisch toegestuurd te krijgen. Organisatorische afspraken dienen de dienstverlening verder te versnellen en de bijbehorende financiële verplichtingen van de gebruiker af te handelen. In 1995 is de nieuwe dienst gereed om ondergebracht te worden in de algemene geïntegreerde dienstverlening van Pica aan haar bibliotheken.

In hetzelfde jaar komt een aantal andere faciliteiten gereed: gebruiksvriendelijke interfaces op basis van Windows en browsertechniek; een groeiend pakket databanken, dat via het online retrievalsysteem of anderszins toegankelijk wordt gemaakt voor de gebruikers; een financieel systeem, waarmee de bibliotheken op basis van het aantal gelijktijdige gebruikers de kosten aan Pica eenvoudig, efficiënt en transparant kunnen afrekenen; een faciliteit waarmee de bibliotheek op haar beurt eenvoudig kan afrekenen met de gebruikers (het IBL-account). En tenslotte komt in 1996 de infrastructuur van het Open Bibliotheek Netwerk ook beschikbaar via het internet.

Wanneer de Online Contents-databank met de beschrijvingen van tijdschriftartikelen binnen een paar jaar een grote omvang heeft gekregen, ligt het voor de hand dat Pica zich ook gaat richten op de elektronische beschikbaarstelling van de volledige tekst van deze artikelen. In aansluiting op Rapdoc wordt nog in 1995 een aanvang gemaakt met Webdoc. In dit project wordt in samenwerking met een aantal Nederlandse en Duitse bibliotheken geprobeerd een betrouwbare dienst te realiseren voor het vinden en leveren van waardevolle, wetenschappelijke fulltext documenten in elektronische vorm. Deze documenten worden zowel rechtstreeks door universiteiten geleverd (bijvoorbeeld proefschriften) als door de vaak commerciële uitgevers zelf. Webdoc wordt in 1996 operationeel als experimentele dienst. Weer later, na afronding van het experiment, wordt ook deze dienst in de reguliere dienstverlening geïntegreerd. Voor de universiteitsbibliotheken is Webdoc

aanleiding om een al lang bestaand en ernstig probleem met de uitgevers van wetenschappelijke tijdschriften aan de orde te stellen. Uitgevers van wetenschappelijke informatie zijn voor de afname van hun dure tijdschriften wereldwijd afhankelijk van de wetenschappelijke bibliotheken en gedurende de afgelopen decennia waren de prijzen van abonnementen zoveel gestegen dat veel bibliotheken in hun aanschaf moeten krimpen tot een nauwelijks meer aanvaardbaar minimum. Interbibliothecair leenverkeer brengt voor dit probleem maar nauwelijks een oplossing, ook niet via Rapdoc.

Bibliotheacarissen rekenen op de mogelijkheid bij aanschaf van abonnementen op elektronische versies van een wetenschappelijk tijdschrift op de gedrukte versies te kunnen bezuinigen. Maar daarvoor voelen de uitgevers niets: ook voor hen is de toekomst van de wetenschappelijke uitgeverij met de komst van het elektronische tijdperk ongewis. Zij bieden tijdschriften alleen in elektronische vorm tegen meerprijs aan, indien de abonnementen op de gedrukte uitgave gecontinueerd worden. Dit is precies het omgekeerde van wat de bibliotheacarissen dan voor ogen staat.

Nederlandse en Duitse universiteitsbibliotheacarissen, die actief vanaf het begin aan Rapdoc- en Webdoc hadden meegewerkt, besluiten een initiatief te nemen en stellen Licensing principles op, waaraan bibliotheken en uitgevers moeten voldoen bij de distributie en afname van tijdschriftabonnementen en andere elektronische publicaties. Dit initiatief zal op het eind van de jaren negentig wereldwijd worden overgenomen en daarmee tot een voor beide partijen aanvaardbare oplossing leiden.

Nieuwe klanten in Nederland

Het aantal instellingen in Nederland als klant van het catalogiseersysteem en de Nederlandse Centrale Catalogus wordt in de jaren negentig geleidelijk stabiel. Beide systemen zijn structureel deel gaan uitmaken van de landelijke informatie infrastructuur.

De plannen van Pica met betrekking tot het Open Bibliotheek Netwerk met zijn ontwikkeling van een infrastructuur voor diensten voor bibliotheekgebruikers en de vernieuwbouw van de centrale en lokale systemen leiden tot overeenstemming met de universiteitsbibliotheek van Amsterdam en de bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) over deelname aan zowel de centrale als lokale systemen. Speciale programmatuuraanpassingen, grote conversie-inspanningen, en de afronding van zowel Pica-3 als LBS3 leiden tot voor beide instellingen aparte, gecompliceerde, meerjarige overgangprojecten van de oude bibliotheeksystemen naar Pica, die medio jaren negentig succesvol worden afgerond. Voor zowel de universiteitsbibliotheek van Amsterdam als de bibliotheek van de KNAW worden grote inspanningen verricht om tot installatie van het lokale bibliotheekstelsel te komen. In 1996 wordt onder auspiciën van SURF een convenant gesloten tussen de universiteiten van Delft, Wageningen en Eindhoven, de Koninklijke

Bibliotheek en Pica met een plan om zo spoedig mogelijk te komen tot een landelijke dekking van de Nederlandse Centrale Catalogus. Hiermee zijn nu alle universiteiten lid van het Samenwerkingsverband Pica. De Landbouwwuniversiteit te Wageningen sluit na een conversie rechtstreeks aan op het catalogiseersysteem, de Delftse titels worden periodiek geconverteerd en in een apart bestand in de centrale databank ingelezen.

Voor het Informatienetwerk Hoger Onderwijs Limburg, waarin alle in Limburg gevestigde hogescholen samenwerken, wordt de aansluiting op de centrale diensten in 1991 gerealiseerd, waarna vrij spoedig het Limburgse onderwijs ook voorzien wordt van een lokaal bibliotheekstelsel, dat in een koppeling met het systeem van de Rijksuniversiteit Maastricht het volledige hoger onderwijs in Limburg bedient.

Bijzonder aantrekkelijk blijken de voorzieningen die het mogelijk maken om groepen kleinere bibliotheken, die vergelijkbare collecties bezitten en vergelijkbare doelgroepen bedienen, aan te sluiten op een toegespitst samenstel van diensten. Als onderdeel van de grote databank van het catalogiseersysteem wordt een centrale catalogus gecreëerd die tevens onderdeel wordt van de Nederlandse Centrale Catalogus. Zowel de toegang tot de catalogus als de levering van documenten onderling kan op deze basis worden georganiseerd.

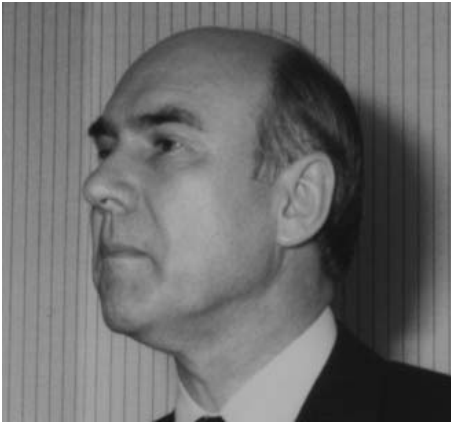
De Centrale Catalogus van Ziekenhuisbibliotheken groeit in snel tempo van de aanvankelijk twintig tot bijna tweehonderd deelnemende ziekenhuisbibliotheken. De 26 gezamenlijke gerechtshoven nemen een vergelijkbare voorziening af. Een speciale vermelding verdient het systeem dat Pica op basis van een aantal van zijn voorzieningen ontwerpt voor de vier grote Nederlandse blindenbibliotheken.

In deze periode blijkt ook dat pogingen tot mislukken gedoemd zijn om voorzieningen voor archieven of musea te realiseren op een manier die vergelijkbaar is met wat Pica in de afgelopen jaren voor bibliotheken succesvol heeft gedaan. De barrière tussen bibliotheken, archieven en musea zou door de introductie van de informatiemaatschappij niet worden geslecht. Kansen daartoe zouden pas komen in de volgende eeuw, wanneer samenwerking mogelijk wordt op het terrein van de conservering van het nationale cultureel erfgoed. Incidentele aansluitingen op Pica van archieven (bijvoorbeeld het Gemeentearchief Amsterdam) en musea (bijvoorbeeld het Maritiem Museum Rotterdam) leiden er wel toe dat Pica voorzieningen voor dit type instellingen aan de systemen toevoegt, maar dit heeft in Nederland niet tot grootschalige toepassing geleid.

In toenemende mate zal de uitbreiding van diensten van Pica in Nederland moeten komen van de verkoop van toegang tot eindgebruikerdiensten aan bibliotheken. Dit zal zich overigens razendsnel ontwikkelen en zeer succesvol zijn.

Naar Duitsland

Vanaf het midden van de jaren tachtig heeft de universiteitsbibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen onder leiding van W.R.H. Koops, een van de oprichters van Pica uit 1969, en zijn opvolger A.C. Klugkist zich door zijn intensieve deelname aan zowel de ontwikkeling van de Online Publiekscatalogus als het Open Bibliotheek Netwerk ontwikkeld tot de etalage van Pica-producten.

Wim Koops, bibliothecaris van de RU Groningen en medeoprichter en bestuurslid van het Samenwerkingsverband Pica, leverde een grote bijdrage aan het totstandkomen van de contacten met Duitse bibliotheken.

De bibliotheek loopt voorop bij de invoering van nieuwe systemen, systeemversies en nieuwe diensten, heeft binnen de universiteit een evenwichtige relatie tussen faculteitsbibliotheek en de centrale bibliotheek gerealiseerd en is daardoor uitstekend geëquipeerd om als proeftuin dienst te doen.

De door Groningen onderhouden goede relaties met Duitse universiteitsbibliotheek zouden mede bepalend worden voor de relaties van Pica met Duitsland, die zich vanaf ongeveer 1988 beginnen te ontwikkelen. De samenwerking van de bibliotheek met de bibliotheek van de Grote Kerk in Emden (Duitsland), die over een belangrijke collectie Neerlandica beschikt, krijgt vorm doordat – vooruitlopend op latere ontwikkelingen in Duitsland zelf – de catalogus wordt ondergebracht in de online catalogus van de eigen bibliotheek.

Na een bezoek van de directeur van de Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel, P. Raabe, aan het nieuwe gebouw van de universiteitsbibliotheek van Groningen, waar deze ook uitgebreid kennis neemt van de daar beschikbare Pica-systemen, wordt in 1988 door Koops contact gelegd met Pica en de Koninklijke Bibliotheek. De bibliotheek in Wolfenbüttel beschikt over een belangrijke collectie Nederlandse oude drukken. De Koninklijke Bibliotheek vindt het van belang deze collectie op een of andere wijze op te nemen in de Short Title Catalogue Netherlands. Daartoe wordt een experiment uitgevoerd in 1989, waarbij de bibliotheek online toegang krijgt tot de Pica-systemen. Hiermee is een eerste connectie vanuit de deelstaat Nedersaksen naar Pica een feit. Dit experiment gebeurt vanzelfsprekend met instemming van het bevoegde gezag van de Herzog August Bibliothek en op die wijze raakt in 1989 ook het ministerie van Wetenschap en Cultuur van Nedersaksen en in diens verlengde de Staats- en Universiteitsbibliotheek in

Göttingen bij de ontwikkelingen betrokken. Er worden vervolgens op brede schaal kennis-makingsbezoeken afgelegd, in de universiteitsbibliotheek Groningen en in de Koninklijke Bibliotheek, waar uitgebreid wordt kennis genomen van de beschikbare Pica-systemen. Ook omgekeerd bezoeken directie en medewerkers van Pica Wolfenbüttel, veelal samen met de Groningse bibliothecaris Koops, die dan en ook na zijn pensionering in 1990 als adviseur van Pica optreedt.

Tijdens een van deze bijeenkomsten wordt geopperd dat samenwerking met het Bibliotheksrechenzentrum für Niedersachsen (BRZN), het computercentrum van het bibliotheekverbond van Nedersaksen, nuttig zou kunnen zijn. Voor Pica zou in overeenstemming met het beleidsplan 1989-1993 uitbreiding van zijn werkgebied gerealiseerd kunnen worden, voor Nedersaksen zou een inhaalslag op het gebied van de bibliotheek-automatisering kunnen plaatsvinden, omdat deze regio ook ten opzichte van andere Duitse regio's was achtergebleven.

In Nedersaksen zijn nog nauwelijks lokale bibliotheeksystemen geïnstalleerd, terwijl het catalogiseersysteem van het bibliotheekverbond zwak functioneert. De regelgeving voor de titelbeschrijving wijkt af van wat in de rest van Duitsland als standaard wordt voorgeschreven.

In de jaren tachtig had het ministerie van Wetenschap en Cultuur een werkgroep ingesteld om een automatiseringsconcept te ontwikkelen, waaraan elk lokaal systeem zou moeten voldoen om voor financiering in aanmerking te komen. Praktisch alle automatiseringsinitiatieven worden onder verwijzing naar de totstandkoming van dit concept geblokkeerd. Bovendien blijkt de Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) niet meer bereid individuele oplossingen mede te financieren.

Het ministerie besluit nu tot een uitgebreid onderzoek naar de toepasbaarheid van Pica-systemen bij wetenschappelijke bibliotheken in Nedersaksen. Omdat voor besluitvorming naast de instemming van de deelstaat Nedersaksen ook instemming op federaal niveau noodzakelijk is, raakt de Deutsche Forschungsgemeinschaft bij het onderzoek betrokken. Het resultaat van het onderzoek, dat wordt gevolgd door een wereldwijd marktonderzoek naar beschikbare systemen, is eind 1990 dat alleen Pica aan de eisen van de Nedersaksische bibliotheken kan voldoen.

Door de bemoeienis van Koops is ook K.D. Lehmann, directeur-generaal van Die Deutsche Bibliothek, bij de ontwikkelingen in Nedersaksen betrokken geraakt. De bij Pica beschikbare voorzieningen voor de landelijke taken van de Koninklijke Bibliotheek worden naast de gewone bibliotheekvoorzieningen zo aantrekkelijk gevonden dat ook Die Deutsche Bibliothek uiteindelijk besluit om haar automatisering in hoofdzaak op Pica-software te

baseren. In het algemeen moet achteraf geconstateerd worden dat de open dialoog van Pica met de Duitse partners over de ontwikkeling van Pica-3 en LBS3, waarbij serieus gebruikgemaakt werd van de Duitse deskundigheid, voor de besluitvorming van de Duitse bibliotheken van groot belang is geweest.

Op 7 oktober 1991 wordt een partnerovereenkomst met Nedersaksen gesloten, op 6 november 1991 met Die Deutsche Bibliothek. Binnen een paar jaar gaat vervolgens een Pica-vloedgolf over grote delen van Duitsland. De hereniging van Oost- en West-Duitsland had Nedersaksen speciale verantwoordelijkheden opgelegd ten aanzien van de deelstaat Saksen-Anhalt, wiens bibliotheken in 1992 in de ontwikkelingen betrokken worden. Op 4 januari 1993 gaat het catalogiseersysteem in Göttingen in productie, waarna binnen een jaar 55 bibliotheken worden aangesloten. De eerste lokale systemen worden al in hetzelfde jaar geïnstalleerd. Ook de deelstaat Thüringen besluit zich bij het systeem in Göttingen aan te sluiten.

De deelstaat Hessen besluit in 1993 een vergelijkbaar contract met Pica te tekenen: in Marburg en Giessen worden nog in hetzelfde jaar lokale bibliotheeksystemen geïnstalleerd, het centrale systeem zal medio 1995 beschikbaar komen.

In 1994 besluit het Norddeutscher Bibliotheksverbund, bestaande uit de bibliotheken van de deelstaten Sleeswijk-Holstein, Mecklenburg-Vorpommern en de stadstaten Bremen en Hamburg, zich via een overeenkomst met Pica bij het systeem in Göttingen aan te sluiten. Nu Pica ook in Nedersaksen ruim buiten de deelstaatgrenzen is getreden wordt daar vervolgens het Gemeinsamer Bibliotheks Verbund (GBV) opgericht, dat in partnerschap met Pica de bibliotheekautomatisering van het noordelijke deel van Duitsland zal gaan verzorgen.

Binnen enkele jaren is een van de doelstellingen voor de jaren negentig meer dan gerealiseerd: Pica vergroot het werkgebied substantieel. Door de verkoop onder te brengen in een partnerschapsrelatie en in het verlengde daarvan haar systemen te 'verduitsen' weet Pica bovendien het vertrouwen te verwerven bij de Duitse bibliotheken en haar rol te beperken tot systeemontwikkelaar en innovator. Een paar jaar later zal deze wijze van samenwerking van grote invloed blijken op de uitbreiding van het werkgebied naar Frankrijk, waar weliswaar een klant-leverancierrelatie met Pica wordt gezocht, maar toch vooral het eigen gezicht van de systemen van grote betekenis blijkt.

De grensverleggende bibliotheek

De revolutie in de bibliotheken, die eerder al in het kader van de bestuurlijke turbulentie in de tweede helft van de jaren tachtig is aangestipt, heeft nog een andere achtergrond. Sommigen spreken niet van revolutie, maar van identiteitscrisis. Bibliotheken waren erin

geslaagd om in de afgelopen jaren de informatie-explosie met succes te beheersen. Door het achterblijven van budgetten moesten prioriteiten worden gesteld en moest de bedrijfsvoering efficiënter worden gemaakt. Automatisering had uiteindelijk hieraan veel bijgedragen. Ondanks alle bezuinigingen waren bibliotheken erin geslaagd hun dienstverlening te versterken. Zo was het bijvoorbeeld de bibliotheek van de Universiteit Tilburg gelukt om binnen een paar jaar met een krimpende personeelsformatie door omscholing een omslag te maken. Daarbij steeg het aantal voor de directe dienstverlening ingezette personeelsleden van 35 % naar 60 %, terwijl de intern op de bedrijfsvoering gerichte formatie evenredig kromp. Vergelijkbare cijfers konden ook bij andere universiteitsbibliotheken worden waargenomen. Voor de gebruiker echter was de online publiekscatalogus nog slechts de enige, direct merkbare verbetering.

Terwijl de bibliotheken steeds sneller toegang weten te verschaffen tot de gedrukte informatie, doet nu de computer zijn intrede op de werkplek van de gebruiker. Wetenschappelijk materiaal wordt steeds meer in digitale vorm vervaardigd, bewerkt en uitgewisseld via de universitaire, landelijke en internationale netwerken. Daarmee wordt de bibliotheek niet meer de vanzelfsprekende bron van kennis. Ook de universitaire rekencentra krijgen als beheerder van die netwerken en verschaffer van die toegang op de universitaire werkplek een duidelijke taak op het gebied van de distributie van elektronische wetenschappelijke informatie. Zij maken zogenaamde Campus Wide Information Systems (CWIS). Binnen de universiteiten is samenwerking tussen rekencentrum en bibliotheek nu geboden, zoals ook Pica en SURFnet als landelijke bibliotheek- en netwerkorganisaties succesvol tot samenwerking waren gekomen.

De bibliotheek blijft verplicht haar collectie boeken en tijdschriften in stand te houden, maar dient zich ook te ontwikkelen tot een toegangspoort tot velerlei elektronische informatiebronnen en tot een leverancier van elektronische documenten.

Op initiatief van SURF/IWI verschijnt in mei 1995 een rapport van een werkgroep bestaande uit directeurs van universitaire rekencentra en universiteitsbibliotheken, waarbij de directeurs van zowel Pica als Surfnet intensief betrokken waren. Het rapport *De grensverleggende bibliotheek* markeert het moment dat in tegenstelling tot voorheen de ontwikkeling van de bibliotheekautomatisering niet meer geïsoleerd wordt gezien van de andere ontwikkelingen binnen de universiteiten. Na de bestuurlijke en technische integratie met SURF en SURFnet geeft dit rapport via een middellange termijnverkenning uitdrukking aan de samenhang tussen de verschillende spelers op het gebied van de wetenschappelijke informatieverzorging. Het rapport speelt in op drie trends die de innovatie van de wetenschappelijke informatievoorziening beïnvloeden: de stormachtige ontwikkeling van de informatie die via internet beschikbaar komt, de groei van het aanbod van commerciële elektronische informatiediensten, en de invloed van informatietechnologie

op het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek zelf. Bepleit wordt om met een aantal acties de totstandkoming van een Nederlandse Virtuele Bibliotheek te bevorderen op landelijk niveau en een Digitale Bibliotheek op lokaal niveau. De gebruiker staat hiermee centraal; adequate netwerkvorming dient de virtuele/digitale bibliotheek in samenhang naar de werkplek van de gebruiker te brengen.

Beleidsplan 1993-1998

In 1992 worden de eerste voorbereidingen getroffen voor een nieuw beleidsplan dat de jaren 1993-1998 moet omvatten. In juni wordt door Pica in de Universiteit Twente een tweedaagse beleidsconferentie georganiseerd, waar naast de bestuursleden een groot aantal bibliotheekdirecties en veel externe deskundigen zijn uitgenodigd. Ter voorbereiding is een rapport *Strategic Issue Analysis* opgesteld door J.S. Mackenzie Owen, onafhankelijk consultant en in die tijd ook betrokken bij door SURF georganiseerde beleidsconferenties.

In het nieuw geformuleerde beleidsplan wordt het verschaffen van toegang tot informatie aan de eindgebruikers, vanzelfsprekend naast de continuering van wat tot dusverre bereikt is, centraal gesteld. Al spoedig zal met de razendsnelle opkomst van het internet het hier geformuleerde, op zich technisch nog eenvoudige Open Bibliotheek Netwerk-concept op dat moment onvoorziene toepassingsmogelijkheden krijgen. Medio jaren negentig komen via het internet overweldigende hoeveelheden informatie ongecoördineerd voor de gebruiker 'voor niets' beschikbaar. De toegang tot informatie voor eindgebruikers wordt door Pica nadrukkelijk in een bibliotheekcontext geplaatst. De bibliotheken zien mogelijkheden hun traditionele taken van selectie, aanschaf en ontsluiting van gedrukte informatie uit te breiden tot elektronische bronnen. Bovendien zouden de bibliotheken gezamenlijk dienen na te streven dat elke gebruiker zich aansluit bij één bibliotheek, zijn of haar bibliotheek, om veilige en gecontroleerde toegang tot velerlei databanken en diensten te waarborgen en de administratieve afhandeling beheersbaar te houden. De diensten dienen in een netwerkgeving liefst met zoveel mogelijk dezelfde interface te worden aangeboden. Binnen dit netwerk zullen de centrale en lokale bibliotheeksystemen in samenhang een infrastructuur moeten bieden voor bibliotheken om de gebruikers optimaal te bedienen. Met de komst van het world wide web halverwege de jaren negentig zal dit sterke Pica-concept ook technisch adequaat vormgegeven worden.

Verdere internationale samenwerking: op zoek naar partnerschappen

In deze periode begint, zoals eerder gezegd, geleidelijk het inzicht te ontstaan dat het voor de bedrijfsvoering van Pica op langere termijn noodzakelijk is om buiten de landsgrenzen van Nederland te treden. De investeringskosten voor vernieuwing en nieuwbouw van producten zullen dusdanig stijgen, dat deze door Pica alleen niet meer kunnen worden opgebracht. Het potentiële klantenbestand voor de aangeboden diensten in Nederland

begint uitgeput te raken. Nieuwe diensten gericht op de eindgebruiker zullen hier soelaas moeten bieden, maar dat zal niet voldoende zijn. Uitbreiding van het klantenbestand in het buitenland is in Duitsland een groot succes geworden. Ook zal gestreefd moeten worden naar partnerschappen met collega-organisaties die zich op hetzelfde terrein in het buitenland bewegen.

In 1992 wordt contact opgenomen met BLCMP (Birmingham Library Cooperative Mechanisation Project) in Birmingham, Engeland, een qua bestuurlijke en juridische structuur, omvang, doelgroep en marktbenadering met Pica vergelijkbare organisatie. De markt van Pica bevindt zich in Nederland en Duitsland, die van BLCMP in Groot-Brittannië en Ierland. Besloten wordt tot een experiment om tot technische samenwerking te komen door een gemeenschappelijk ontwikkelproject op het gebied van lokale bibliotheeksystemen uit te voeren. Dit project zal na twee jaar beëindigd worden: de verschillende technische achtergronden en inzichten van de ontwikkelaars blijken in de praktijk niet te overbruggen, zodat concrete resultaten uitbleven.

In 1992 leidt het overleg binnen de Group on Electronic Document Interchange (GEDI) tot een projectvoorstel bij de Europese Commissie, dat gehonoreerd wordt: Electronic Document Interchange between Libraries (EDIL). Aan dit project kunnen vanwege de subsidieverstrekker uitsluitend Europese instellingen deelnemen. Wel wordt intensief overlegd met de Amerikaanse Research Libraries Group om het door hen ontwikkelde werkstation ten behoeve van de elektronische levering van documenten (tijdschriftartikelen) in het Rapdoc-project en in het EDIL-project in te zetten. Pica zal de rechten op distributie van dit werkstation binnen Europa verwerven.

Met OCLC wordt in 1992 overlegd over de mogelijkheid te komen tot een online verbinding tussen Pica en OCLC op basis van Z39.50, de Amerikaanse versie van het zogenaamde Search and Retrieve-protocol. Deze verbinding wordt later ook gerealiseerd. Daarmee is inderdaad de toegankelijkheid van Pica-gebruikers naar OCLC-systemen bevorderd. Tevens wordt van OCLC een softwarelicentie verkregen voor het automatisch opsporen van dubbele titels in de databank om de kwaliteit van de databank te verhogen. OCLC stelt hierbij ook de broncodes beschikbaar, waaruit blijkt hoe er een onderlinge vertrouwensband was ontstaan die de samenwerking in die tijd karakteriseert.

In 1994 wordt een licentie bij OCLC verkregen voor de afname van Newton, het databasemanagement systeem dat bij OCLC's SiteSearch-systeem hoort. Met dit systeem is het mogelijk om grote bibliografische bestanden te ontsluiten. Vervolgens wordt met OCLC een experiment afgerond om via een Z39.50-verbinding toegang te verschaffen tot OCLC's WorldCat voor bibliotheekmedewerkers en tot de FirstSearch databank voor gebruikers. Hiermee komt een groot aantal voor gebruikers interessante Amerikaanse databanken

beschikbaar. Via OCLC's NetFirst komt een gestructureerde en op beschikbaarheid gecontroleerde catalogus beschikbaar van internetbronnen met de mogelijkheid om direct door te klikken naar de betreffende internetsite. Uit het FirstSearch programma worden ArticleFirst, met inhoudsopgaven van tijdschriften, en een tiental vakgerichte referentiebestanden aangeboden. De eindgebruiker kan bij het doorzoeken van de bestanden gebruikmaken van de Pica-zoekcommando's. De Nederlandse commando's en menu's worden daarbij vertaald naar de internationale Z39.50-standaard en via die standaard naar de Amerikaanse zoekcommando's. De directeur van Pica wordt voor vier jaar benoemd tot lid van de OCLC Research Advisory Committee.

Het streven naar partnerschap leidt tot overname van ALS en tot EuroLib

In 1996 doet zich een uitgelezen kans voor om uitbreiding van kennis en ontwikkelcapaciteit te verwerven wanneer het Engelse bibliotheekautomatiseringsbedrijf ALS te koop blijkt. ALS is marktleider van bibliotheeksystemen bij de openbare bibliotheken in Nederland. Een direct partnerschap met dit bedrijf zou dan bovendien de integratie van diensten en systemen van wetenschappelijke en openbare bibliotheken in Nederland (en wellicht Duitsland, waar ALS ook met een kantoor gevestigd is) kunnen bevorderen. Vrij snel na koop blijken er echter voor Pica onverwachte financiële problemen bij ALS te bestaan, die in 1997 tot een doorstart van het bedrijf in afgeslankte vorm leiden. Dit wordt ALS International.

Intussen is Pica in Duitsland het bibliotheekautomatiseringsbedrijf Sisis tegengekomen. Vanuit de overtuiging dat, naar het zich liet aanzien, vooral op het terrein van de lokale bibliotheeksystemen voor iedere organisatie het marktaandeel te gering zou zijn om verantwoord in nieuwe versies te investeren, wordt besloten de krachten te bundelen en strategische samenwerking na te streven. Pica kan de kennis op het gebied van catalogusautomatisering inzetten terwijl de kennis van Sisis en ALS International beschikbaar komt op het gebied van acquisitie- en uitleensystemen. Aan het project om tot een gezamenlijke systeemontwikkeling te komen van een nieuwe generatie lokale bibliotheeksystemen (voor Pica: LBS4) wordt de wat pretentieuze, maar zelfbewuste naam EuroLib gegeven.

Het project mislukt volledig. De ontwikkelingsfilosofie, de prioriteitstelling en de planning van de drie organisaties blijken te veel uiteen te lopen. Bij gebrek aan een krachtige centrale sturing voor het projectteam met duidelijk afgebakende doelstellingen blijkt het te moeilijk om met automatiseringstechnici met diverse achtergronden en diverse ervaring op het gemeenschappelijke terrein tot voor ieder aanvaardbare oplossingen te komen. De tripartiete samenwerking wordt hierop gestaakt en ieder bedrijf vervolgt zijn eigen weg. Op 1 oktober 1999 worden de aandelen van ALS International niet aan de dan opgerichte Pica B.V., noch in het verlengde daarvan aan OCLC overgedragen. Deze blijven eigendom van de per die datum nieuwe Stichting Pica.

In juni 2005 zal OCLC PICA aankondigen het bedrijf Sisis Informationssysteme te hebben overgenomen, en in november, de Fretwell-Downing Informatics Group. In het voorjaar van 2005 neemt OCLC PICA ook al het meerderheidsbelang in Strata Preservation over van OCLC, dat deze joint-venture in 2002 met de Koninklijke Bibliotheek was gestart.

De Stichting Pica

In 1996 wordt met de Stichting SURF een convenant gesloten waarin de hoofdlijnen van samenwerking op het gebied van de gebruikersdiensten worden vastgelegd en intenties ten aanzien van elkaars posities en activiteiten geformuleerd. Als uitvloeisel hiervan wordt in overleg met SURF/IWI per 9 september 1996 de bestuurlijke structuur van Pica opnieuw gewijzigd. De oude naam Stichting Centrum voor Bibliotheekautomatisering Pica wordt gewijzigd in het kortere Stichting Pica. Het bestuur van de nieuwe stichting wordt gevormd door de directeur, het oude bestuur wordt omgevormd tot een Raad van Toezicht met een meer afstandelijke, bedrijfsmatige taakstelling.

De invloed van de universiteitsbesturen wordt in de Raad van Bestuur aanzienlijk versterkt, terwijl de rol van de bibliothecarissen evenredig is teruggedrongen. M.A. Kooyman wordt opnieuw tot voorzitter benoemd met de afspraak, dat hij per 1 juli 1998 opgevolgd zal worden door het nu nieuw benoemde lid C. Datema, op dat moment voorzitter van het College van Bestuur van de Open Universiteit. De bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek is wederom qualitate qua lid, terwijl een lid van het bestuur van de Universiteit Tilburg de laatste post namens de universiteiten inneemt. Namens de openbare bibliotheken blijven drie leden lid, waarbij het oude profiel gehandhaafd blijft: de directeur van het Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum, een directeur van een wsf-bibliotheek en een directeur van een Provinciale Bibliotheek Centrale. De universiteitsbibliothecarissen worden nadrukkelijk in een adviesrol gedrukt in een Raad van Advies die samenvalt met de Stuurgroep van het Samenwerkingsverband Pica.

Van de gelegenheid wordt gebruikgemaakt om het gebruikersoverleg grondig te reorganiseren. De oude structuur dateerde uit het begin van de jaren tachtig, waarbij de verschillende systemen de basis van het overleg bepaalden. Door de toenemende integratie van de diensten van Pica begint het overleg steeds meer door elkaar te lopen. Aanpassingen aan het ene systeem dreigen vanwege de consequenties in andere systemen ook in vaak meerdere gebruikersraden besproken te moeten worden. De noodzaak groeit de systemen in hun samenhang te bespreken. In overleg met de bibliotheken wordt daarom overgegaan tot drie gebruikersraden, die betrekking hebben op de diverse aspecten van waaruit de bibliotheken naar de samenhang van de systemen kijken: dienstverlening, bedrijfsvoering en implementaties.

In 1997 is de centrale Pica-organisatie uitgegroeid tot een bureau met 70 medewerkers. Pica heeft een omzet van 12 miljoen gulden.

Op het web... en naar Frankrijk

Terwijl de verdere uitbreiding van Pica in Duitsland stagneert, besluiten de Franse universiteitsbibliotheken in 1997 op de centrale Pica-systemen over te gaan. Pica is zelf druk bezig met de vernieuwbouw van alle systemen: de virtuele bibliotheek en eindgebruikersdiensten zijn de sleutelwoorden. In deze periode staan de voorbereidingen en de besluitvorming om tot een alliantie met OCLC te komen centraal.

Verdere uitbreiding naar Duitsland stagneert

Na de voorspoedige introductie van Pica in grote delen van Duitsland in het begin van de jaren negentig komt de mogelijke verdere uitbreiding naar overige deelstaten en naar Oostenrijk en de Duitstalige regio's van Zwitserland rond 1997 tot stilstand. De twee grootste Duitse deelstaten, Noord-Rijnland-Westfalen en Beieren, hadden met lede ogen aangezien hoe Pica in sneltreinvaart in Duitse bibliotheken geïntroduceerd was.

De bibliotheeknetwerken van deze deelstaten doen een beroep op het besluit van de Deutsche Forschungsgemeinschaft bij de instemming aan Nedersaksen om op Pica over te gaan dat in heel Duitsland maximaal slechts twee bibliotheeksystemen toegestaan worden. Pica is het ene systeem. Zij besluiten nu in samenwerking een tweede systeem te introduceren, waarvan het nog onduidelijk is hoe en welk. Het project heeft uiteindelijk niet tot resultaat geleid. Wel heeft deze politieke situatie er mede toe geleid dat de aanbiedingen van een centraal systeem in 1997 aan Zwitserse en Oostenrijkse bibliotheken op niets uitliepen. Pica verliest het in beide landen van de aanbieding van een Israëlische collega.

Naar Frankrijk

Vanaf 1994 was af en toe belangstelling getoond vanuit het ministerie van Onderwijs van Frankrijk voor Pica. Pica had inmiddels via zijn Europese samenwerkingsprojecten met een aantal Franse instellingen goede betrekkingen opgebouwd, terwijl via de Group on Electronic Document Interchange GEDI ook contacten waren opgebouwd met het ministerie. Nu wordt sporadisch geïnformeerd naar de vorderingen in Duitsland. Een enkel bezoek aan Pica in Leiden is gericht op kennisneming van de systemen, zoals veel buitenlandse gasten uit algemene interesse langs kwamen. De contacten worden door Pica als belangstellend ervaren zonder dat er enige illusie bestaat over de mogelijkheid om de Pica-systemen op een met Duitsland vergelijkbare manier ook aan Frankrijk aan te bieden. Verrassend zijn dan ook begin 1996 signalen uit Frankrijk dat in mei een 'call for proposals' zal worden uitgeschreven, waarbij verwacht wordt dat Pica een serieuze

aanbieding zal doen. Binnen twee maanden wordt in nauwe samenwerking met het Franse computerbedrijf Bull een meerdelig dubbeldik voorstel conform de gevraagde specificaties nog net op tijd voor de vervaldatum 1 september in Montpellier bij de Agence Bibliographique de l'Enseignement Supérieur (ABES) uitgebracht. Het voorstel behelst de installatie van het centrale Pica-systeem in Montpellier, grote conversies van bestaande bibliotheekbestanden in een geïntegreerde databank en aansluiting en opleiding van meer dan honderd universiteiten met meer dan 400 bibliotheken. Een grote delegatie bezoekt vervolgens gedurende een week de universiteitsbibliotheek in Göttingen om het voorstel te laten demonstreren in de daar geïnstalleerde en operationele werkelijkheid. Dit bezoek blijkt zo succesvol dat al op 7 januari 1997 het besluit valt voor het voorstel van Pica te kiezen. In september 1997 wordt een overeenkomst ondertekend voor de uitvoering van een project dat erop gericht is een centrale catalogiseerdienst en diensten voor interbibliothecair leenverkeer en documentlevering in te voeren.

Na een voorbereiding in 1997 worden in 1998 aanpassingen aan het centrale Pica-systeem aangebracht, waarvan de 'verfransing' van de interface de belangrijkste is. Ook van belang is dat Pica inmiddels voorzieningen had gemaakt om met het internationale

Pica in 1997

In 1997 verschijnt het beleidsplan 1998-2001 onder de titel *Pica Strategie*, ofwel strategisch plan. Opmerkelijk is een korte tekst vooraf waarin staat wat Pica nu is:

Pica is een belangrijke Europese speler op het gebied van bibliotheekautomatisering en online informatiediensten. De diensten van Pica worden door honderden wetenschappelijke, openbare en andere bibliotheken in Europa gebruikt.

Pica's strategisch concept is gebaseerd op een samenwerkingsfilosofie tussen Pica en de deelnemende bibliotheken en dit concept is de afgelopen jaren in toenemende mate succesvol gebleken. Als 'not-for-profit' organisatie werkt Pica niet alleen voor bibliotheken, maar is Pica ook van bibliotheken, hetgeen in haar organisatorische structuur tot uitdrukking komt. In het bestuurlijk orgaan van Pica hebben vertegenwoordigers van de Koninklijke Bibliotheek, van de universiteiten en van de openbare bibliotheken zitting.

1997 is voor Pica een succesvol jaar. De totale omzet stijgt met ruim 6 % van ruim 12 miljoen gulden tot bijna 13 miljoen en het exploitatieoverschot bedroeg fl. 678.948. Daarbij valt op dat vooral de eindgebruikersdiensten een belangrijke bijdrage in deze groei leveren. De inkomsten uit deze diensten namen ten opzichte van 1996 met 29 % toe. De omzet stijgt in 1998 met zo'n 18 % tot ruim 15 miljoen gulden, waarbij alle productgroepen hebben bijgedragen aan de groei.

standaardformaat Unimarc te catalogiseren. Aan het project, dat in eerste instantie alleen op catalogiseren en interbibliothecair leenverkeer is gericht, worden al vrij spoedig ook de inmiddels gereedgekomen of voorziene centrale faciliteiten voor elektronische documentlevering toegevoegd. Het hele project is voorzien voor vijf jaar. In 2002 is het systeem volledig operationeel en zijn alle universiteitsbibliotheken aangesloten.

Pica komt oclc tegen in Frankrijk!

De aanbieding van Pica aan ABES voor installatie van een centraal Pica-systeem leidt, zeker in het licht van de latere gebeurtenissen, tot een opmerkelijke confrontatie met OCLC Europe. OCLC was sinds 1985 redelijk goed ingevoerd in de Franse bibliotheekmarkt en leverde onder meer catalogusdiensten aan de nationale bibliotheek in Parijs en aan 45 universiteitsbibliotheken. Voor het eerst komen Pica en OCLC elkaar in een concurrentiepositie tegen.

Zoals eerder opgemerkt, is OCLC Europe in tegenstelling tot Pica opgericht als een divisie van het Amerikaanse OCLC. Dit betekent dat men indertijd eerst een infrastructuur had moeten opzetten om diensten te kunnen aanbieden. Deze diensten werden geleverd vanuit het Amerikaanse OCLC-systeem in Dublin, Ohio, waarmee de bibliotheken via een datacommunicatielij in verbinding stonden. OCLC Europe verkoopt als verkoopafdeling van het Amerikaanse moederbedrijf deze diensten vrij succesvol over bijna geheel Europa en soms ook daarbuiten (Midden-Oosten, Zuid-Afrika). Daarmee is OCLC breed geïntroduceerd bij veel bibliotheken. Het psychologische nadeel van deze dienstverlening is dat het een Amerikaanse dienst is.

Pica biedt de Franse bibliotheken de software aan voor een eigen centraal systeem. Het Franse systeem is compatibel met de andere in Duitsland en Nederland geïnstalleerde centrale systemen. Dit systeem wordt onder eigen beheer en volledig Franstalig aan de bibliotheken beschikbaar gesteld.

In tegenstelling tot de overeenkomsten met de Duitse partners wordt met ABES geen partnerovereenkomst afgesloten, maar een duidelijke relatie tussen klant en leverancier nagestreefd. Deze meer formele klantrelatie heeft een belangrijke aanzet gegeven tot verdergaande professionalisering en formalisering van de ontwikkeling van de Pica-software die uiteindelijk ook de andere klanten en partners ten goede is gekomen.

Nieuwe eindgebruikerdiensten

In de periode vanaf 1997 zijn de grootste inspanningen van Pica erop gericht om op basis van de in het kader van het Open Bibliotheek Netwerkconcept ontwikkelde technologie en de succesvol uitgevoerde projecten en experimenten volwaardige diensten voor eindgebruikers van bibliotheken beschikbaar te stellen. Als afronding van de voorbereiding

wordt in 1997 een nieuwe interface voor gebruikers geïntroduceerd als www-toegang tot catalogi en bestanden, de WebOPC. Naast deze publieksinterface komt er voor bibliotheekmedewerkers een verbeterde versie van het intelligent bibliografisch werkstation (IBW), onder Microsoft Windows, WinIBW.

In november 1997 wordt het Webdoc-project afgesloten. In Webdoc werden in samenwerking met bibliotheken uit Nederland en Duitsland en uitgevers documenten via het internet ontsloten en beschikbaar gesteld. De toegang tot de documenten geschiedde door middel van een centrale database van Pica, WebCAT, waarin alle beschikbare documenten beschreven waren. De gebruiker kon een gevonden document met één druk op de knop bestellen. Of het gevraagde document direct aan de eindgebruiker werd getoond hing af van de vraag of het document gratis beschikbaar was of dat ervoor betaald moest worden. Indien ervoor betaald moest worden kon de gebruiker met behulp van zijn 'IBL-account' een online betaling verrichten en zo alsnog toegang tot het document krijgen. Voortbordurend op het OBN-concept en op grond van de resultaten van Webdoc werkt Pica in 1997 en 1998 verder aan de ontwikkeling van een geïntegreerde dienstverlening voor eindgebruikers, die de naam PiCarta zou krijgen.

PiCarta zal naast het OBN aan gebruikers worden aangeboden. PiCarta is een database met materialen van allerlei soort (bibliografische gegevens, abstracts, fulltext) met aanvraagfaciliteiten en toegang tot elektronische documenten. Een gebruiker kan daardoor in PiCarta met één zoekactie in meerdere bestanden tegelijkertijd zoeken. Het resultaat van de zoekactie hangt af van de licenties die de eigen bibliotheek heeft.

In het samenwerkingsverband Delta (Dutch Electronic Library Technology Association), opgericht in het voorjaar van 1998, wordt samen met een aantal universiteitsbibliotheken en de Koninklijke Bibliotheek gewerkt aan het realiseren van een operationele elektronische wetenschappelijke bibliotheek. Deze bibliotheken hebben ervoor gekozen dat zij, net zoals in de begintijd van Pica, nieuwe ontwikkelingen in samenwerking moeten aanpakken. Niet alle bibliotheken zijn hiervan overtuigd. Dit leidt tot een beleidswijziging van Pica. Universiteitsbibliotheken die niet aan deze nieuwe samenwerking willen deelnemen, kunnen erop rekenen dat bij de uitwerking van de componenten van de elektronische bibliotheek rekening gehouden zal worden met mogelijke afname van onderdelen.

In nauw overleg met de sector van de openbare bibliotheken wordt onder de naam Publiekwijs een speciale portal voor openbare bibliotheken ontwikkeld, waarin naast een inlichtingenfunctie voor het grote publiek, de Vragenbank, onder meer ook PiCarta wordt opgenomen. Deze dienst komt in 1999 gereed. Op basis van uitgebreid gebruikersonderzoek is een speciale interface voor openbare bibliotheken ontwikkeld. De dienst zal in korte tijd in een groot aantal openbare bibliotheken in Nederland worden ingezet.

De titelpagina van Van Gents afscheidsrede vormt een catalogiseerprobleem.

De emotie

Op 25 oktober 1993 spreekt J.J.M. van Gent (van Geut, volgens de titelpagina) bij zijn afscheid als bibliothecaris van de Rijksuniversiteit Leiden een rede uit: Nicolaas Beets en de titelbeschrijver. Over volledigheid, precisie, structuur, standaardisering en uitwisselbaarheid van bibliografische gegevens in de catalogus.

Van Gent is vanaf de oprichting nauw bij Pica betrokken. Als hoofd van de Catalogusafdeling van de Katholieke Universiteit Nijmegen is hij vanaf het begin lid van de Werkgroep. Hij geeft mede leiding aan de Werkgroep in de periode 1976-1978 en vertegenwoordigt in die tijd de Werkgroep in de vergaderingen

van de Stuurgroep. In 1978 wordt hij benoemd tot bibliothecaris van de Provinciale Bibliotheek van Friesland te Leeuwarden, die als eerste niet-universitaire wetenschappelijke bibliotheek aansluiting vindt bij Pica, zowel voor de catalogisering als voor de lokale bibliotheekautomatisering. Van 1984 tot 1993 is hij bibliothecaris van de Rijksuniversiteit Leiden en bestuurslid van Pica.

In deze afscheidsrede, waarvan de titelbeschrijving een catalogiseerprobleem vormt, neemt hij het op voor de deskundigheid van de titelbeschrijver en diens emoties bij de overgang van de traditionele titelbeschrijving naar het computertijdperk.

Ontwikkeling van LBS4 en Pica-4

Rond 1998 blijkt dat de nagestreefde strategische samenwerking met Sisis en ALS International voor de vernieuwbouw van het lokale bibliotheekstelsel tot LBS4 niet tot resultaat zou leiden. Pica komt dan voor de verrassende en niet geplande situatie te staan, dat het op eigen kracht zelf de LBS4-ontwikkeling ter hand moet nemen. Intern wordt de vraag gesteld of Pica wel een vierde versie van het lokale bibliotheekstelsel zou moeten maken. Zou het niet beter zijn om af te stappen van een integrale vervanging en over te stappen op een methodiek van periodieke modulaire vervanging? De ontwikkeling van de nieuwe versie van de online publiekscatalogus blijkt, zoals verwacht met de kwaliteit op dat moment van alle Pica-catalogusproducten, voorspoedig te verlopen. Vooruitlopend op de latere implementatie van LBS4 wordt de vernieuwde online publiekscatalogus dan ook vrij snel als nieuwe module van LBS3 aan de bibliotheken ter beschikking gesteld. De expertise op het gebied van acquisitie en uitleen is aanvankelijk bij een te kleine ontwikkelgroep aanwezig. Nieuwe issues in de ontwikkeling van LBS4 zijn webbrowsertechnologie, platformafhankelijkheid en modulariteit, terwijl de integratie met de centrale systemen volledig gehandhaafd dient te blijven. Rond 2002 is de basis van de diverse modules gereed komen. In de universiteitsbibliotheek van Potsdam wordt

het eerste LBS4-systeem geïmplementeerd. De conversie naar het totale LBS4-systeem zal daarna bij de meeste bibliotheken met uitzondering van de online publiekscatalogus moeizamer verlopen. De sterkte van Pica op het gebied van de catalogusinterface leiden tot een zeer snelle acceptatie van de OPC4 bij de bibliotheken, terwijl de acceptatiebereidheid voor de andere modules daarbij achterblijft.

De vernieuwbouw van het centrale systeem tot Pica-4 verloopt aanzienlijk voorspoediger. De voornaamste reden hiervoor is dat het zwaartepunt van de hele ontwikkeling een migratie is van systeemsoftware naar Unix. Dit is een ingrijpende operatie die met de nodige zorgvuldigheid moet worden uitgevoerd. In april 2002 wordt Pica-4 opgeleverd en voor de gebruikers beschikbaar gesteld, een week nadat Costers als directeur afscheid had genomen en twee weken voordat Van Charldorp als nieuwe directeur van OCLC PICA aantreedt.

Pica Strategie: het beleidsplan 1998-2001

Eind 1997 verschijnt onder de titel *Pica Strategie 1998-2001* het nieuwe beleidsplan. Opmerkelijk aan het nieuwe beleidsplan is dat in tegenstelling tot voorheen geen vijf, maar slechts vier jaren voorzien worden. Dat heeft nog niets te maken met de latere fusie met OCLC Europe tot OCLC PICA die op 1 januari 2002 een feit zal zijn.

De ideeën over draagvlakverbreding via verwerving zullen zich pas vanaf 1998 gaan ontwikkelen. In het beleidsplan wordt niet veel meer gezegd dan dat – onder verwijzing naar de Duitse partners en naar ABES – uitbreiding gezocht wordt met potentiële gegadigden in Europa met als criterium ‘de verwachte synergie’. Het heeft er wel mee te maken dat Costers bij de vaststelling van het beleidsplan aankondigt dat zowel hijzelf als Bossers voornemens is in 2002 Pica te verlaten, nadat zij gezamenlijk meer dan twintig jaar de directie hebben gevoerd.

In het beleidsplan wordt een beleid uiteengezet dat Pica en de deelnemende bibliotheken het nieuwe millennium in moet brengen. Er wordt een aanpak geschetst waarbij het doel van een kwaliteitssprong op het terrein van eindgebruikergerichte diensten langs twee wegen gerealiseerd moet worden. Enerzijds zal Pica zich samen met een aantal bibliotheken inspannen om een totaaloplossing voor de realisatie van een operationele virtuele bibliotheek te creëren. Anderzijds zijn de inspanningen erop gericht dienst- en systeemcomponenten te ontwikkelen die door instellingen als losse componenten kunnen worden afgenomen en in de eigen infrastructuur geïntegreerd. Het oude idee van een ‘one-stop-shop’ wordt verlaten voor flexibilisering en modulariteit. In beide gevallen zullen Pica’s inspanningen zich richten op zowel de uitbouw en verbetering van de infrastructuur als de verwerving van rechten en op beschikbaarstelling van externe databanken in allerlei vorm en met allerlei inhoud.

Pica en oclc

In 1999-2000 neemt oclc in twee fasen de meerderheid van de aandelen van Pica b.v. over. Vanaf dat moment wordt gewerkt aan een integratie van Pica en oclc Europe. In 2002 komt de nieuwe organisatie oclc pica tot stand.

Opsplitsing van de Stichting Pica

In 1998 neemt M.A. Kooyman na tien jaar afscheid als voorzitter van Pica. Onder zijn voorzitterschap is Pica uitgegroeid tot een internationaal dienstverlenend bedrijf dat zonder enige subsidie en bemoeienis van de overheid succesvol functioneert. Hij wordt per 1 juli opgevolgd door C. Datema.

In deze periode wordt opnieuw intensief overleg gevoerd met universiteiten, openbare bibliotheken en buitenlandse partners over de vraag hoe de toekomst van Pica er uit moet gaan zien. Dit leidt ertoe dat in nauwe samenwerking met de Stichting SURF en het Samenwerkingsverband UKB besloten wordt om de Stichting Pica per 1 oktober 1999 juridisch te splitsen en de bedrijfsactiviteiten onder te brengen in Pica b.v.

De Stichting Pica blijft met aanzienlijk gewijzigde statuten bestaan. In de statuten van de b.v. is opgenomen dat bepaalde activiteiten (zoals onder meer GGC, NCC/IBL, LBS) zonder instemming van de Stichting niet mogen worden afgestoten. De Stichting Pica bewaakt het kwaliteitsniveau van de genoemde activiteiten. Daarnaast wordt een Stichting Pica Database opgericht. Bij de totstandkoming van de nieuwe structuur wordt overwogen dat de markt van de wetenschappelijke informatieverzorging gekenschetst wordt door een hoge mate van turbulentie. Mede daarom is het gewenst dat de relatie van Pica met zijn afnemers en vooral met zijn leden (universiteiten, Koninklijke Bibliotheek, Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen) op een heldere wijze geregeld wordt en een zakelijke grondslag krijgt, en dat in verband met verdere internationalisering voorwaarden worden geschapen om de continuïteit en verdere ontwikkeling van de Nederlandse belangen in Pica veilig te stellen. Met deze structuurwijziging wordt ook beoogd de transformatie van Pica van een technisch georiënteerde naar een marktgerichte onderneming beter vorm te geven.

Formeel was de instemming van het Samenwerkingsverband Pica vereist met de oprichting van de besloten vennootschap. Als laatste daad stemt het Samenwerkingsverband formeel in met de statutenwijziging van de Stichting Pica en de juridische splitsing van de nieuwe Stichting Pica en de Pica b.v. Per 1 oktober 1999 wordt nu de bestuurlijke structuur van Pica als volgt. De Stichting Pica heeft tot doel om de wetenschappelijke

en openbare informatieverzorging in Nederland te bevorderen en te stimuleren, o.a. door het subsidiëren van projecten en activiteiten die de samenwerking tussen bibliotheken bevorderen. De Stichting is aandeelhouder van Pica B.V. De Stichting bewaakt de Nederlandse belangen in Pica B.V. Het bestuur wordt benoemd door SURF (vier leden, onder wie volgens een apart contract tussen Surf en de Stichting een vertegenwoordiger van de Koninklijke Bibliotheek) en het Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum (NBLC; twee leden).

Aan de Stichting Pica Database zijn door de Stichting Pica alle aan de Stichting Pica toekomende auteursrechten, databaserechten en eventuele andere rechten van industrieel en/of intellectueel eigendomsrechtelijke aard op de centrale Pica-database overgedragen. Hiermee is de Stichting Pica Database de enig en volledig rechthebbende geworden van de centrale Pica-database. De stichting heeft tot doel de rechten op de centrale database (GGC en NCC) te houden en te beveiligen en tevens om de database beschikbaar te houden voor de Nederlandse gebruikers. Voor deze constructie is gekozen om te voorkomen dat bij een onverhoopt faillissement van Pica B.V. de gegevens die in de database zijn opgeslagen verloren gaan. Het bestuur wordt benoemd door Stichting Pica (een lid) en door Pica B.V. (twee leden). Om mogelijke toekomstige discussies te vermijden met betrekking tot de rechten op de centrale Pica-database wordt verder parallel aan de oprichting van de Stichting Pica Database in overleg met SURF, het Samenwerkingsverband UKB en juridische specialisten op het gebied van intellectuele eigendomsrechten bovendien een "Regeling betreffende de intellectuele eigendom en de gebruiksrechten op de centrale Pica-database" opgesteld. Na deze juridische splitsing worden de bedrijfsactiviteiten van Pica ondergebracht in de besloten vennootschap en gaat de geschiedenis van Pica langs deze weg verder.

De landelijke informatie infrastructuur (LIIS)

Met de oprichting van de besloten vennootschap, de opheffing van het Samenwerkingsverband Pica en de mogelijke, in voorbereiding zijnde overname door OCLC ontstaat in 1999 de behoefte aan een zwaar advieslichaam op het gebied van de landelijke informatie-infrastructuur, waarin de diverse onderdelen van het landelijke bibliotheekbestel zich vertegenwoordigd weten: de Adviesraad Landelijke Informatie Infrastructuur (LIIS). Vertegenwoordigers van het Samenwerkingsverband UKB, van het NBLC en van overige bibliotheken nemen hierin zitting onder voorzitterschap van W. van Drimmelen, de algemeen directeur van de Koninklijke Bibliotheek. De Adviesraad zal zich allereerst vooral bezig houden met de afstemming van landelijke bibliotheektaken, vooral op het gebied van de GGC en NCC. Zij spreekt zich in de eerste periode onder andere uit over de taakverdeling tussen Koninklijke Bibliotheek en Pica betreffende het beheer van de Nederlandse Centrale Catalogus, de kwaliteitsverbetering van de databank en de vraag of en hoe ook elektronische documenten in de catalogus moeten worden opgenomen.

Overname door oclc

Op basis van extern onderzoek is in 1998 de marktpositie van Pica geanalyseerd. Het onderzoek leidt tot de conclusie, dat het noodzakelijk is om tot veel diepere samenwerking met een andere partij te komen. Besloten wordt te zoeken in de richting van de vergelijkbare Amerikaanse organisaties Research Libraries Group en oclc. In 1998 blijken de contacten met oclc het meest belovend. Beide bedrijven hebben in hun statuten

Sinds Pica in Leiden gevestigd is, worden belangrijke bijeenkomsten zoals de opening van het nieuwe gebouw in 1989 en het afscheid van de eerste algemeen directeur Costers in de Pieterskerk gevierd.

hun non-profitkarakter en hun beperkte winstdoelstelling vastgelegd. Beide bedrijven hebben een solide financiële positie. Gezocht wordt naar een vorm waarbij oclc in Pica zou gaan participeren door middel van een geleidelijke overname van de aandelen van de opgerichte b.v., waarbij de op dat moment bestaande producten en diensten van Pica onverminderd zullen worden gecontinueerd.

Eind 1999 wordt een overeenkomst gesloten met oclc. Overeengekomen wordt dat oclc 35 % van de aandelen in Pica b.v. verkrijgt en een verdere 25 % binnen vijf jaar bij goede voortgang van de samenwerking. Dit gebeurt al in 2000.

De raad van commissarissen van Pica zal vanaf dat ogenblik gevormd worden door een vertegenwoordiger van de Stichting Pica, allereerst Datema, die tevens voorzitter wordt, en twee vertegenwoordigers van oclc. De samenwerking tussen Pica en oclc krijgt vrijwel onmiddellijk ook inhoudelijk vorm door de koppeling per 4 september 2000 van PiCarta met WorldCat, waarbij ook over en weer de systemen voor interbibliothecair leenverkeer gekoppeld zouden kunnen worden. Op deze wijze wordt bovendien de samenwerking symbolisch zichtbaar gemaakt.

De fusie tussen Pica en oclc Europe

oclc Europe, later oclc EMEA (Europe, Middle East, Africa) genoemd, had tot 1996 onder de directie van D. Buckle en daarna van J. Lees een over heel Europa verspreid netwerk gerealiseerd van meer dan honderd bibliotheken, die de catalogisering van hun

lopende aanwinsten via OCLC uitvoerden en daarmee substantieel bijdroegen aan de internationalisering van de van oorsprong Amerikaanse database. Door retrospectieve catalogusconversies werden nog eens meer dan tien miljoen titelbeschrijvingen van het oudere bezit van deze bibliotheken verwerkt. De OCLC-databank wordt met ruim een miljoen nieuwe records verrijkt. Veel bibliotheken in Europa gebruiken ook OCLC's faciliteiten voor het interbibliothecair leenverkeer en diensten voor eindgebruikers, al dan niet in aanvulling op eigen nationale voorzieningen. De bijdrage van de Europese bibliotheken aan de OCLC-databank is daarmee substantieel. De markt van OCLC EMEA is breed.

Medio 2000 wordt begonnen met de geleidelijke integratie van OCLC EMEA en Pica tot één bedrijf met het hoofdkantoor in Leiden en regionale kantoren in Birmingham en vanaf 2002 in Parijs. In een aantal stappen wordt de organisatie aan de nieuwe situatie aangepast van een vooral productgerichte naar een meer marktgerichte organisatie. De integratie van Pica en OCLC EMEA wordt per 1 januari 2002 afgerond, wat resulteert in een naamsverandering van Pica in OCLC PICA.

De nieuwe organisatie bedient op dat moment ongeveer 4.100 bibliotheken en andere culturele organisaties in Europa, het Midden-Oosten en Afrika. Pica brengt vooral een aantal volledig geautomatiseerde bibliotheeknetwerken in Nederland, Duitsland en Frankrijk in. Het dienstenpakket stelt bibliotheken in staat alle relevante onderdelen van zowel het bedrijf zelf als de gebruikersdiensten integraal en in samenhang te automatiseren.

OCLC EMEA brengt een enorm klantenbestand in Europa, het Midden-Oosten en Afrika in dat een of meer afzonderlijke diensten afneemt van het Amerikaanse OCLC. Smal en diep mengt zich naadloos met breed en ondiep tot een nieuwe organisatie, die naast de continuïteit van de dienstverlening voor de bestaande klanten uitbreiding zal gaan zoeken in partnerschappen met organisaties in andere landen (Engeland, Zuid-Afrika, Australië) en innovaties introduceren die tot nieuwe diensten aan bibliotheken zullen leiden, speciaal op het gebied van de conservering van het culturele erfgoed.

De millennium- en de euroconversie

In de periode waarin de voorbereidingen tot de fusie met OCLC Europe alle aandacht opeisten, is de ontwikkelingspanning van Pica in hoge mate geconcentreerd op vier grote activiteiten. Via het Guardian/Unix-conversieproject (GUM) komt nog in 2002 Pica-4 gereed, evenals in principe de ontwikkeling van de basis van LBS4. De voortdurende verdere ontwikkeling van PiCarta leidt tot regelmatige periodieke opleveringen van nieuwe, verbeterde en uitgebreide versies. Ten slotte zijn de ontwikkelingspanning voor ABES en de aansluiting van de Franse universiteitsbibliotheken op het centrale systeem in Montpellier een zaak die grote aandacht opeisen. Daarnaast krijgen twee zaken, die van buiten op de Pica-systemen afkomen intensief aandacht. In 1998 wordt begonnen aan twee spe-

ciale projecten: het project dat alle centrale en lokale systemen moet controleren op de millenniumbestendigheid en het project dat de introductie van de euro als Europese munt soepel moet laten verlopen. Voor beide projecten dienen aanpassingen in alle centrale en lokale systemen en toepassingen gemaakt te worden, terwijl aansluiting moet worden gezocht bij andere in de bibliotheken geïnstalleerde systemen, bijvoorbeeld ten behoeve van de financiële administratie. Uitgebreide gebruikerstesten worden hiervoor uitgevoerd in nauwe samenwerking met de bibliotheken en vooral de Duitse partner GBV in Göttingen.

Directiewisseling

Per 1 april 2002 treedt L. Costers terug als directeur van OCLC PICA, nadat hij vanaf 1978 bij Pica betrokken is geweest, vanaf 16 oktober 1979 als directeur. Gedurende die hele periode van meer dan twintig jaar heeft hij zich gemanifesteerd als een krachtige persoonlijkheid die vrijwel vanaf de beginperiode scherp voor zich ziet hoe het 'Pica-concept' zich laat vertalen in concrete en financieel haalbare resultaten. Vanuit zijn technische kennis weet hij strategische productgerichte keuzes te maken, die hoewel zijn raadgevers daaraan vaak twijfelen bijna altijd achteraf de juiste blijken. Zijn stempel op de Pica-producten is groot geweest. Een paar weken later wordt hij als directeur opgevolgd door R. van Charldorp. Per 1 december 2002 neemt A. Bossers na meer dan 25 jaar afscheid.

De toekomst

Uit een brief van juli 2003 van R. van Charldorp, algemeen directeur van OCLC PICA ter verzending van het jaarverslag 2002:

“De integratie [van de kantoren in Leiden en Birmingham] én de opening in 2002 van een vestiging in Parijs hebben de Europese ambities een sterke impuls gegeven, waarvoor de basis is gelegd voor verdere invulling van de missie van OCLC PICA: leidend te zijn in Europa door samenwerking met bibliotheken, door innovatie en door het zo kosteneffectief mogelijk diensten te ontwikkelen die toegang tot kennis bieden. Uiteraard blijft continu-

ering en versteviging van onze dienstverlening voor de Nederlandse markt en onze Duitse partners een belangrijk element van ons beleid.”

Nawoord

Deze geschiedenis van Pica eindigt in 2002. Pica heeft zich ontwikkeld van een amateuristisch, idealistisch gezelschap van vrijwillig samenwerkende bibliothecarissen via steeds verder gaande professionalisering tot een toonaangevend Europees bedrijf op het gebied van de informatieverzorging. Ondanks alle pogingen om daarin verandering te brengen is Pica toch vooral een productgeoriënteerde organisatie gebleven met grote aandacht voor productontwikkeling en technische innovaties.

Met de directiewisseling in 2002 en een jaar later de vervanging van C. Datema als voorzitter van de Raad van Commissarissen door J.E.J. van Bergen, vice-voorzitter van het College van Bestuur van de Universiteit Leiden en voorzitter van SURF, begint een nieuw tijdperk. De fusie met OCLC EMEA bevordert de totstandkoming van de markgerichte organisatie, die OCLC PICA nu is, sterk.

Deze organisatie telt ongeveer 250 medewerkers en werkt vanuit kantoren in Leiden, Birmingham, Sheffield, Parijs, Oberhaching (Duitsland), Keulen, Berlijn, Basel, Kansas City (VS) en Melbourne (Australië). Grote aandacht gaat uit naar uitbreiding van het marktgebied door het sluiten van strategische partnerschappen en overnames. Het lijkt op het eerste gezicht meer op continuering van het oude Pica-beleid dan het is: verkoop van het centrale systeem aan het bibliotheeknetwerk BSZ in de Duitse deelstaat Baden-Württemberg, toch weer uitbreiding in Duitsland, en aan de Nationale Bibliotheek van Australië. Daarnaast is echter sprake van directe overname van bedrijven en daarmee markten, een activiteit die voorheen bij Pica nauwelijks aan de orde is geweest.

De effecten van deze nieuwe aanpak laten zich demonstreren aan de groei van de jaarlijkse inkomsten. Deze bedroegen in 1998 nog € 6.891.335 en waren in 2002 toegenomen tot € 9.147.080. In 2004 bedragen de inkomsten € 17.462.098, een verdubbeling binnen twee jaar.

Jaartallen

1967

- F.G. Kilgour richt in Columbus, Ohio, het Ohio Computer Library Center op (OCLC), dat later zijn naam zal wijzigen in Online Computer Library Center en zal verhuizen naar Dublin, Ohio, waar het nog steeds gevestigd is.

1968

- Een informele werkgroep van de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheken van Utrecht, Amsterdam, Groningen en Leiden bereidt de eerste specificatie voor van een 'total library system', waarin het automatiseren van de catalogus centraal staat.

1969

- Oprichting van het Samenwerkingsverband Koninklijke Bibliotheek en Universiteitsbibliotheken Pica (22 december) door de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheken van Utrecht, Leiden, Groningen, Nijmegen en de Vrije Universiteit Amsterdam.
- Voorzitter van Pica wordt D. Grosheide, bibliothecaris van de Rijksuniversiteit Utrecht.

1970

- De bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam sluit zich bij Pica aan.

1971

- OCLC wordt operationeel met een catalogiseersysteem voor 48 samenwerkende bibliotheken in de staat Ohio.

1972

- De bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam trekt zich terug uit Pica.

1975

- Doorstart van Pica op basis van het Plan op Korte Termijn.

1976

- Oprichting van het Pica-Bureau (1 juni).
- De bibliotheek van de Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht wordt lid van Pica.
- A.L. van Wesemael treedt in dienst van Pica als hoofd/projectleider (1 september).
- J.R. de Groot volgt Grosheide op als voorzitter van Pica (5 november).

1977

- De Koninklijke Bibliotheek doet voorstellen tot schaalvergroting en professionalisering van Pica in de nota *De uitbreiding en voortzetting van het Pica-Plan op Korte Termijn* (juli).
- Rapport van de door Pica ingestelde Oriëntatiecommissie over *Catalogusautomatisering bij wetenschappelijke bibliotheken in Nederland. Een inventarisatie* (september).
- De minister van Onderwijs en Wetenschappen besluit Pica structureel beleidsmatig en financieel te ondersteunen (9 december).

1978

- Afscheid van A.L. van Wesemael (1 februari).
- De leiding over Pica wordt op tijdelijke basis belegd bij A. Bossers, A.W. Willemsen en A. Wamsteker-Meijer, terwijl L. Costers voor een dag in de week als interim-manager wordt aangetrokken.
- Start *Pica Mededelingen*, een periodiek verschijnend bulletin om de communicatie met de bibliotheken te bevorderen. De laatste aflevering zal in 2002 verschijnen.

1979

- Benoeming A. Bossers tot adjunct-directeur (1 april) en van L. Costers tot directeur van Pica (16 oktober).
- De Erasmus Universiteit te Rotterdam wordt lid van Pica (31 mei).
- Oprichting afdelingen Ontwikkeling en Productie bij het Pica-Bureau (september).

1980

- De Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg wordt lid van Pica (25 oktober): in aansluiting hierop wordt de samenwerkingsovereenkomst uit 1969 geactualiseerd in een aanhangsel *Samenvatting van de rechten en plichten van de leden en de gebruikers*.
- De Centrale Catalogushouders publiceren in november onder hun verantwoordelijkheid het door Pica opgestelde rapport *Nederlandse Centrale Catalogus en interbibliotheecair leenverkeer*.
- Opheffing van de Pica-Werkgroep; instelling van de GGC-Gebruikersraad.

1981

- Oprichting OCLC Europe
- Oplevering definitieve Pica (2) catalogiseersysteem (april).
- De afdeling Centrale Catalogus van de Koninklijke Bibliotheek wordt aangesloten op het catalogiseersysteem.

1982

- Verhuizing naar het nieuwe gebouwencomplex van de Koninklijke Bibliotheek.
- Het opslag/uitleensysteem en het acquisitiesysteem gereed.
- Na toekenning van subsidie door het ministerie van Onderwijs start de ontwikkeling van de Nederlandse Centrale Catalogus.
- Eerste grote openbare bibliotheken sluiten aan op het catalogiseersysteem; ministerie van Cultuur besluit grote openbare bibliotheken bij aansluiting te ondersteunen.
- Eerste speciale bibliotheek (Centraal Bureau voor Statistiek) aangesloten op het catalogiseersysteem.
- Nederlandse Bibliografie (Koninklijke Bibliotheek) aangesloten op het catalogiseersysteem.
- Warnsborn-besluiten markeren de start van Pica als professioneel bedrijf.

1983

- Publicatie van de beleidsvoornemens 1983-1988.
- De centrale vereniging van openbare bibliotheken (Nederlands Bibliotheek- en Lektuurcentrum NBLC) sluit zich aan bij Pica.
- De Nederlandse Centrale Catalogus voor periodieken gereed (2 mei).
- Aanvang met de catalogisering van bijzondere materialen: oude drukken, audiovisuele materialen, artikelbeschrijvingen.

1984

- Nieuwe versies van het opslag-uitleensysteem en het acquisitiesysteem leiden tot het geïntegreerde Lokaal Bibliotheeksysteem LBS2.
- Eerste deelname aan een Europees project: Eurodocdel, een experiment om ervaring op te doen met zowel de technische als bibliotheekorganisatorische aspecten van elektronische levering van documenten.

1985

- Oprichting Stichting Centrum voor Bibliotheekautomatisering Pica (1 november).
- Overdracht van activiteiten en middelen van het Samenwerkingsverband naar de Stichting Pica.
- Voorzitter van de Stichting wordt tijdelijk J.R. de Groot.
- Online Retrieval Systeem komt gereed als eerste systeem dat direct op de bibliotheekgebruikers gericht is.
- Afsluiting van het experiment *Boeken zoeken met de computer* in de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheek Groningen ter voorbereiding van de Online Publiekscatalogus.

- Afsluiting van het vooronderzoek naar gemeenschappelijke onderwerpsontsluiting in het catalogiseersysteem.

1986

- M.A. Kooyman (lid van het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen) volgt De Groot op als voorzitter van de Stichting Pica.
- Online Publiekscatalogus gereed.
- Universiteit Twente wordt als eerste technische universiteit lid van Pica.

1987

- Publicatie van *Beleidsnotitie Interbibliotheclair Leenverkeer* (oktober).
- Nederlandse Centrale Catalogus wordt zowel technisch als inhoudelijk geïntegreerd met het Catalogiseersysteem.
- Pica wordt door de universiteitsbesturen via de Stichting SURF (Samenwerking Universitaire Reken Faciliteiten) erkend als centrum van specialistische dienstverlening op het gebied van de bibliotheekautomatisering.

1988

- Publicatie van het beleidsplan 1989-1993.
- Bibliotheken van universitaire instituten worden via de centrale universiteitsbibliotheken aangesloten op Pica.

1989

- Universiteiten van Amsterdam en Utrecht worden weer lid van het Samenwerkingsverband Pica.
- Verhuizing naar een nieuw kantoor in Leiden.
- Aanvang van de ontwikkeling van het Open Bibliotheek Netwerk in samenwerking met SURFnet.

1990

- Oprichting van de Group on Electronic Document Interchange (GEDI).
- Aansluiting van de Herzog August Bibliothek te Wolfenbüttel op Pica ten behoeve van de Short Title Catalogue Netherlands.

1991

- Start met het Rapdoc-project.
- Aansluiting van het Informatienetwerk Hoger Onderwijs Limburg.
- Partnerovereenkomsten met Nedersaksen en Die Deutsche Bibliothek.

1992

- Het Open Bibliotheek Netwerk is in eerste versie gereed.
- De ontwikkeling van Pica-3 en LBS3 wordt afgesloten.
- De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) wordt lid van het Samenwerkingsverband Pica.

1993

- Publicatie van het beleidsplan 1993-1998.
- Partnerovereenkomst met Hessen.

1994

- Aansluiting Norddeutscher Bibliotheksverbund; oprichting Gemeinsame Bibliotheks Verbund (GBV).

1995

- Publicatie van het rapport *De grensverleggende bibliotheek*.
- Het Rapdoc-project gereed; start met het Webdoc-project.

1996

- Convenant onder auspiciën van SURF om tot landelijke dekking van de Nederlandse Centrale Catalogus te komen. De overige universiteitsbibliotheken worden lid van het Samenwerkingsverband.
- Oprichting Stichting Pica.

1997

- Publicatie van het beleidsplan 1997-2001.
- Overeenkomst met ABES ten behoeve van de invoering van de centrale Pica-systemen bij de universiteitsbibliotheken in Frankrijk.
- Webdoc gereed.

1998

- C. Datema volgt M.A. Kooyman op als voorzitter.
- PiCarta gereed.
- Splitsing van de Stichting Pica en oprichting van Pica B.V. en de Stichting Pica Database.

1999

- Oprichting Adviesraad Landelijke Informatie Infrastructuur (LIIS).
- Publiekwijzer gereed.

- Overeenkomst met OCLC; overname in twee tranches van de meerderheid van de aandelen van Pica B.V.

2002

- Pica-4 en LBS4 gereed.
- Integratie van Pica en OCLC Europe tot één bedrijf met vestigingen in Leiden, Birmingham en Parijs.
- Afscheid van L. Costers (1 april) en A. Bossers (1 december).
- Benoeming van R. van Charldorp tot directeur van OCLC PICA (april).

Bibliografie

Naast de in dit overzicht genoemde publicaties is gebruikgemaakt van de artikelen in 24 jaargangen *Pica Mededelingen* (1977-2002) en de jaarverslagen van Pica en OCLC PICA vanaf 1974.

L.J.C. Baas en C.I.Th. Bierlaagh-Lucas. *Depot van publikaties, nationale bibliografie en catalogusautomatisering bij wetenschappelijke bibliotheken in Nederland: inventarisatie-rapport*. Rijswijk/'s-Gravenhage, 1978.

Beleid en organisatie ten aanzien van de wetenschappelijke en technische informatie in Nederland: advies van de Werkgroep verspreiding wetenschappelijke en technische informatie, uitgebracht aan de minister van Onderwijs en Wetenschappen. [Voorz. C.J.F. Böttcher]. 's-Gravenhage, 1968.

Christiane Berkvens-Stevelinck. *Magna Commoditas. Geschiedenis van de Leidse universiteitsbibliotheek 1575-2000*. Leiden, 2001.

C.I.Th. Bierlaagh e.a. *Informatietechnologie in Nederlandse bibliotheken: een inventarisatie van de situatie*. 's-Gravenhage, 1986.

Katrin Bosselmann & Klaus-Peter Elpel. *WebDoc. Ein Projekt der Pica-Stiftung zur digitalen Volltextlieferung im Internet. Eine Einführung*. Mit einem Vorwort von Stefan Gradmann. Hamburg, 1997.

Anton Bossers. *The Pica Library Automation Network and retrospective catalogue conversion*. In: *European Research Libraries Cooperation. The LIBER Quarterly 1* (1991) p. 35-42.

Anton Bossers. *Extending Library User's Services in The Netherlands and Germany*. In: Hans-Peter Geh, Marc Walckiers (editors). *Library Networking in Europe*. London-Washington, 1995, p. 211-217.

Anton Bossers. *Pica and the Virtual Library*. In: Barbara de Goederen, Paula Goossens (editors). *Object oriented approaches*. The Hague, 2000, p. 81-84.

Look Costers. *A Managed Information Network*. In: Lorcan Dempsey, Derek Law, Ian Mowat (editors). *Networking and the future of libraries 2: Managing the intellectual record. A Festschrift for Philip Bryant*. Bath-London, 1995, p. 125-130.

L. Costers. *De ontwikkeling van de operationele principes en beleidsuitgangspunten van het Samenwerkingsverband PICA*. In: W.R.H. Koops e.a. (redactie). *Boek, bibliotheek en geesteswetenschappen. Opstellen door vrienden en collega's van dr. C. Reedijk geschreven ter gelegenheid van zijn aftreden als bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage*. Hilversum, 1986, p.54-66.

L. Costers. *Pica: Technical Infrastructure*. Leiden, 1992.

L. Costers. *24 jaar Pica*. In: C. Berckvens-Stevelinck, A.Th. Bouwman (redactie). *Miscellanea Gentiana. Een bundel opstellen aangeboden aan J.J.M. van Gent bij zijn afscheid als bibliothecaris der Rijksuniversiteit Leiden*. Leiden, 1993, p. 73-86.

W. de la Court e.a. (redactie). *Nederlandse Bibliotheekproblemen*. 2e ongewijzigde druk (1e druk van 1967). Amsterdam, 1970.

Martin Feyen. *LBS3: het nieuwe lokale bibliotheekstelsel van Pica*. In: *Open 24* (1992), p. 175-179.

Jacques van Gent, Anton Bossers en Valeska de Bruijne. "De reële automatiseringsafdeling van de virtuele bibliotheek". Een gesprek. In: *Pica Mededelingen 17* (1994) 4, p. 13-16.

J.R. de Groot. *PICA and the humanities*. In: C.Reedijk, Carol K. Henry, W.R.H. Koops (editors). *Large libraries and new technological developments*. München etc., p. 35-42.

P.W. Klein en M.A.V. Klein-Meijer. *De wereld van de Koninklijke Bibliotheek 1798 – 1998. Van statelijke institutie tot culturele onderneming*. Amsterdam. 1998.

A.C. Klugkist. *De toegang tot de centrale database van Pica voor bibliotheekgebruikers in relatie tot OBN en RAPDOC*. In: C. Berckvens-Stevelinck, A.Th. Bouwman (redactie). *Miscellanea Gentiana. Een bundel opstellen aangeboden aan J.J.M. van Gent bij zijn afscheid als bibliothecaris der Rijksuniversiteit Leiden*. Leiden, 1993, p. 141-157.

A.C. Klugkist. *Open Bibliotheek Netwerk en bibliotheekbeleid*. In: *Open 24* (1992) 5, p. 171-174.

S.M.J. Koopman. *NCC/IBL-P 1980-1989: de bestuurlijke treurnis achter een praktisch succes*. In: L.J. Engels e.a. (redactie). *Bibliotheek, wetenschap en cultuur. Opstellen aangeboden aan mr. W.R.H. Koops bij zijn afscheid als bibliothecaris der Rijksuniversiteit te Groningen*. Groningen, 1990, p. 97-110.

J.S. Mackenzie Owen. *Centralisatie van bibliografische informatie als keuzeprobleem*. In: H.F. Hofman, K. van der Horst, A.H.H.M. Mathijssen (redactie). *Uit bibliotheektuin en informatieveld. Opstellen aangeboden aan dr. D. Grosheide bij zijn afscheid als bibliothecaris van de Rijksuniversiteit te Utrecht*. Utrecht, 1978, p. 422-429.

J.S. Mackenzie Owen. *Pica: Strategic Issue Analysis*. Leiden, 1992.

Elmar Mittler (Redaktion). *Zehn Jahre Pica in Niedersachsen und Deutschland: Skizzen eines Erfolgs*. Göttingen, 2001. Göttinger Bibliotheksschriften 16.

Nationale Centrale Catalogus en Interbibliothecair Leenverkeer. 's-Gravenhage, etc. 1980.

OBN final report: from project to library user. Leiden/Utrecht, 1992

Pica 1969-1975: een overzicht van de werkzaamheden en de bereikte resultaten. [Den Haag], 1975.

(Pica-) Beleid 1993-1998. De toekomst met Pica/Policy 1993-1998 The future with Pica. Leiden, 1993.

Pica: Beleidsnotitie Interbibliothecair Leenverkeer. 's-Gravenhage, 1987.

Pica: Beleidsplan 1989-1993. 's-Gravenhage, 1988.

Pica Beleidsvoornemens 1983-1988. Nieuwe technologische ontwikkelingen en hun effect op de bibliotheken in Nederland. 's-Gravenhage, 1983. [Samenvatting in: *Open 15* (1983) 11, p. 474-476.]

Pica: Strategie/Strategy 1998-2001. Leiden, 1997.

PICA-Werkgroep. Beknopte beschrijving van het PICA-Plan Korte Termijn (PKT). 's-Gravenhage, 1976.

RAPDOC 1991-1995. Leiden, 1996.

Report [of the] International Conference on Cataloguing Principles. Paris, 1961.

Paul Schneider. *Nederlandse bibliotheekgeschiedenis: van librije tot virtuele bibliotheek*. Den Haag, [1997].

Science, government, and information : the responsibilities of the technical community and the government in the transfer of information / a report of the President's Science Advisory Committee ; [director: Alvin M. Weinberg]. [Washington, DC], 1963.

C.M.J. Sicking. *Voordracht bij het afscheid van Mr J.R. de Groot en Dr C. Reedijk als voorzitter en secretaris van Pica.* 's-Gravenhage, 1986.

Werkgroep UKB/CVDUR. *De grensverleggende bibliotheek. De innovatie van de Nederlandse wetenschappelijke informatievoorziening. Een verkenning tot het jaar 2000.* [Z.pl.], 1995.

De Wetenschappelijke bibliotheken in Nederland. Programma voor een beleid op lange termijn opgesteld door de Rijkscommissie van advies inzake het Bibliotheekwezen. 's-Gravenhage, 1969.

A.W. Willemsen. *Samenwerkingsverbanden op landelijk niveau, mogelijkheden en problemen.* In: A.W. Willemsen. *Koninklijke Bibliotheek en Nederlands bibliotheekbeleid. Verspreide geschriften 1983-1990.* 's-Gravenhage, 1991, p. 161-169.

Dank

Voor dit boek is gebruikgemaakt van een selectie uit het grote aantal publicaties, dat in de loop van de tijd is gepubliceerd.

Ik ben een aantal personen dank verschuldigd voor verstrekte informatie en/of voor de bereidheid (delen van) de tekst door te lezen en van commentaar te voorzien: Valeska de Bruijne, David Buckle, Marja Geesink, Arthur de Groot, Dorien Hooman, Rob Koopman, Sjoerd Koopman, Wim Koops, Janet Lees en Martin van Muyen.

Ten slotte dank ik Rein van Charldorp voor de opdracht en Femke van Veen en Ralph Münzenmayer voor de constructieve begeleiding. De vormgeving van het binnenwerk is van Valeska de Bruijne. Het is al vanaf 1976, toen zij bij Pica in dienst kwam, een genoegen met haar te mogen samenwerken.

Samenwerkende bibliothecarissen en technische innovaties

Pica van 1969 tot 2002

Pica heeft zich ontwikkeld van een gezelschap van enthousiast samenwerkende bibliothecarissen via steeds verder gaande professionalisering tot een toonaangevend Europees bedrijf op het gebied van informatieverzorging. De eerste, succesvolle fase in die ontwikkeling eindigt in 2002, wanneer OCLC PICA ontstaat. Tot dat jaar loopt ook de beschreven geschiedenis in dit boekje. Tegelijkertijd vormt die geschiedenis van samenwerking met en dienstbaarheid aan de bibliotheken een belangrijk uitgangspunt voor de toekomst van OCLC PICA, waarin inmiddels ook blijkt dat het succes zich heeft gecontinueerd.

ISBN: 90-70311-79-8

Samenwerkende bibliothecarissen en technische innovaties

Anton Bossers